

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

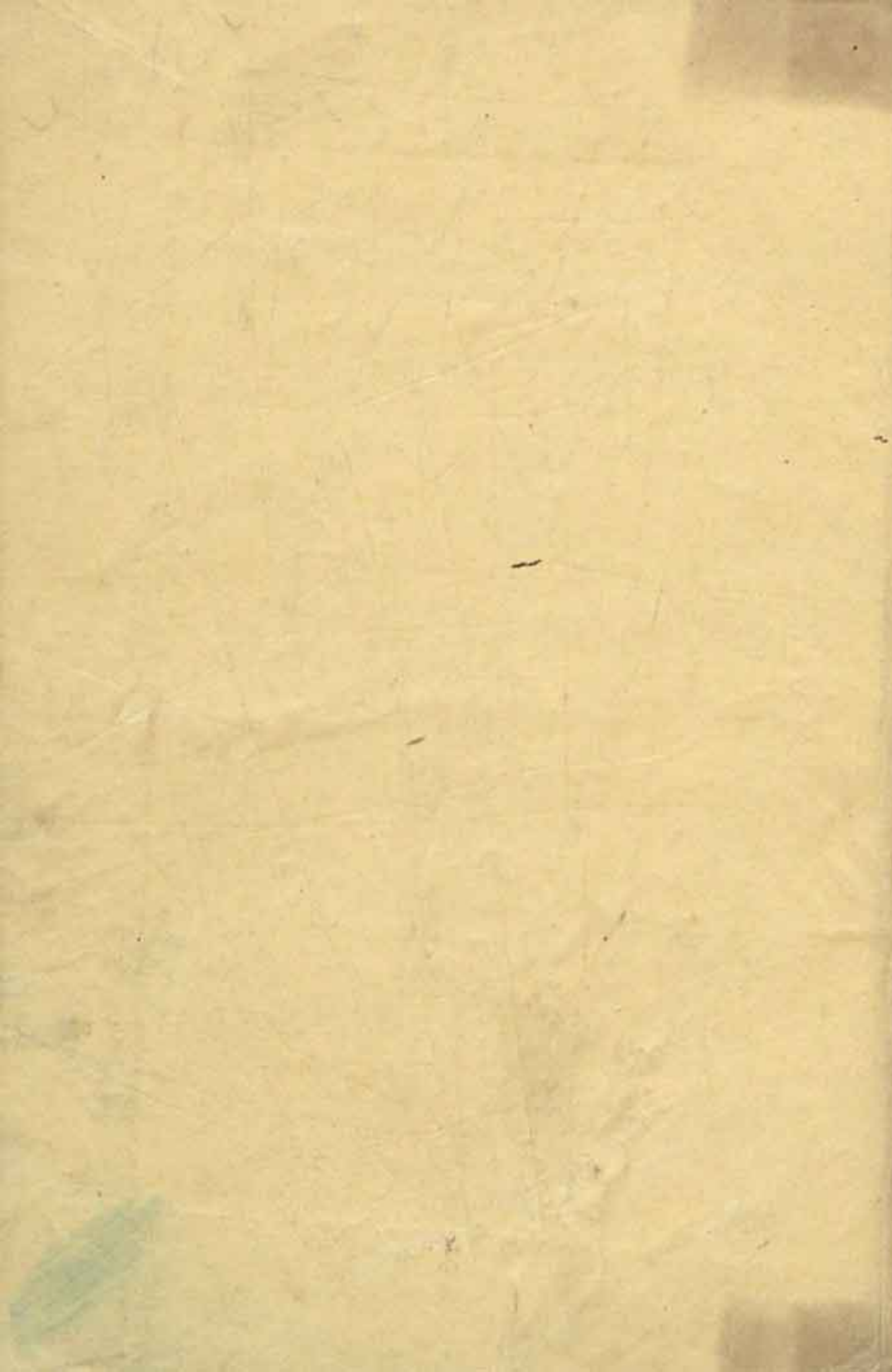
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

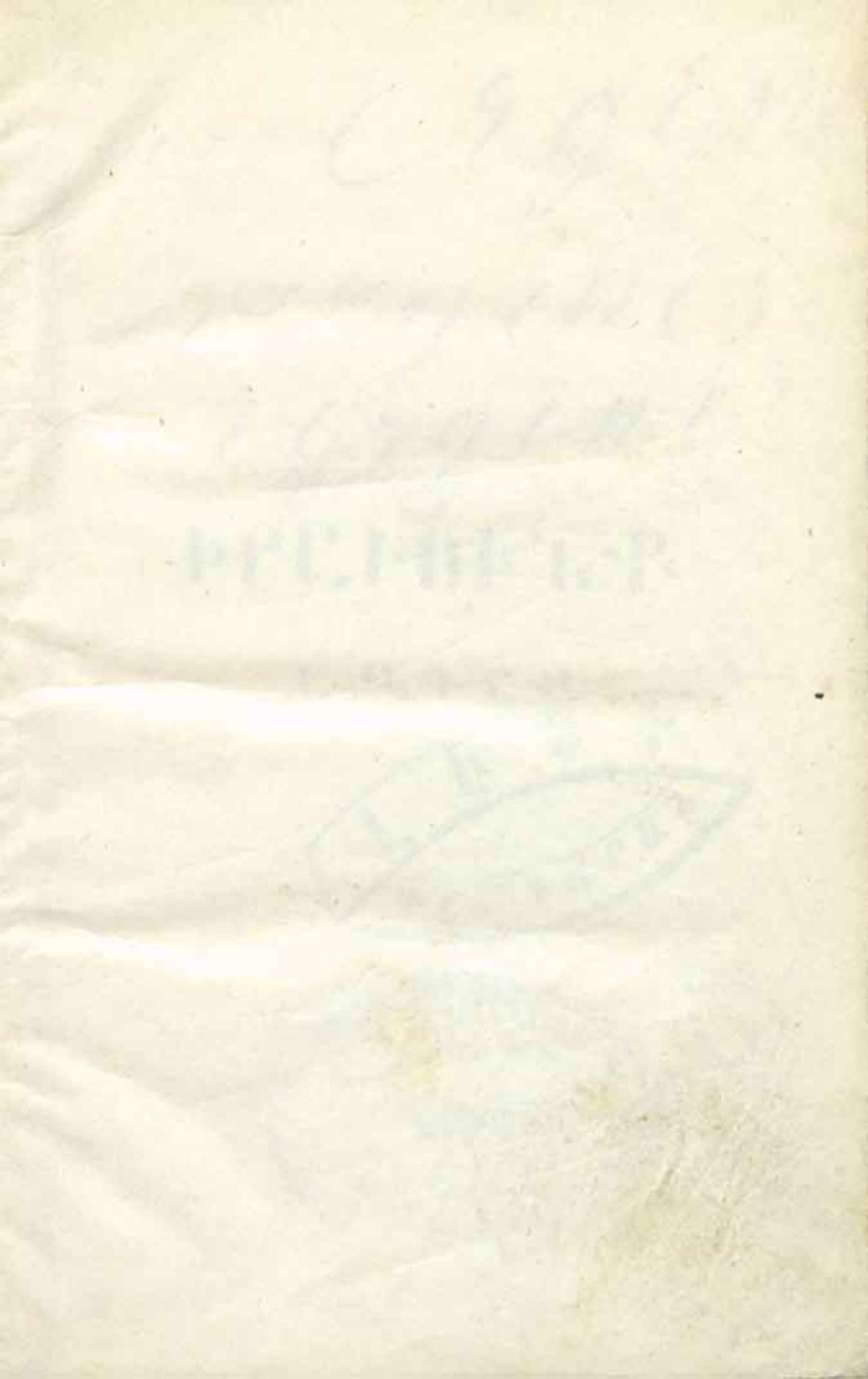
LGN

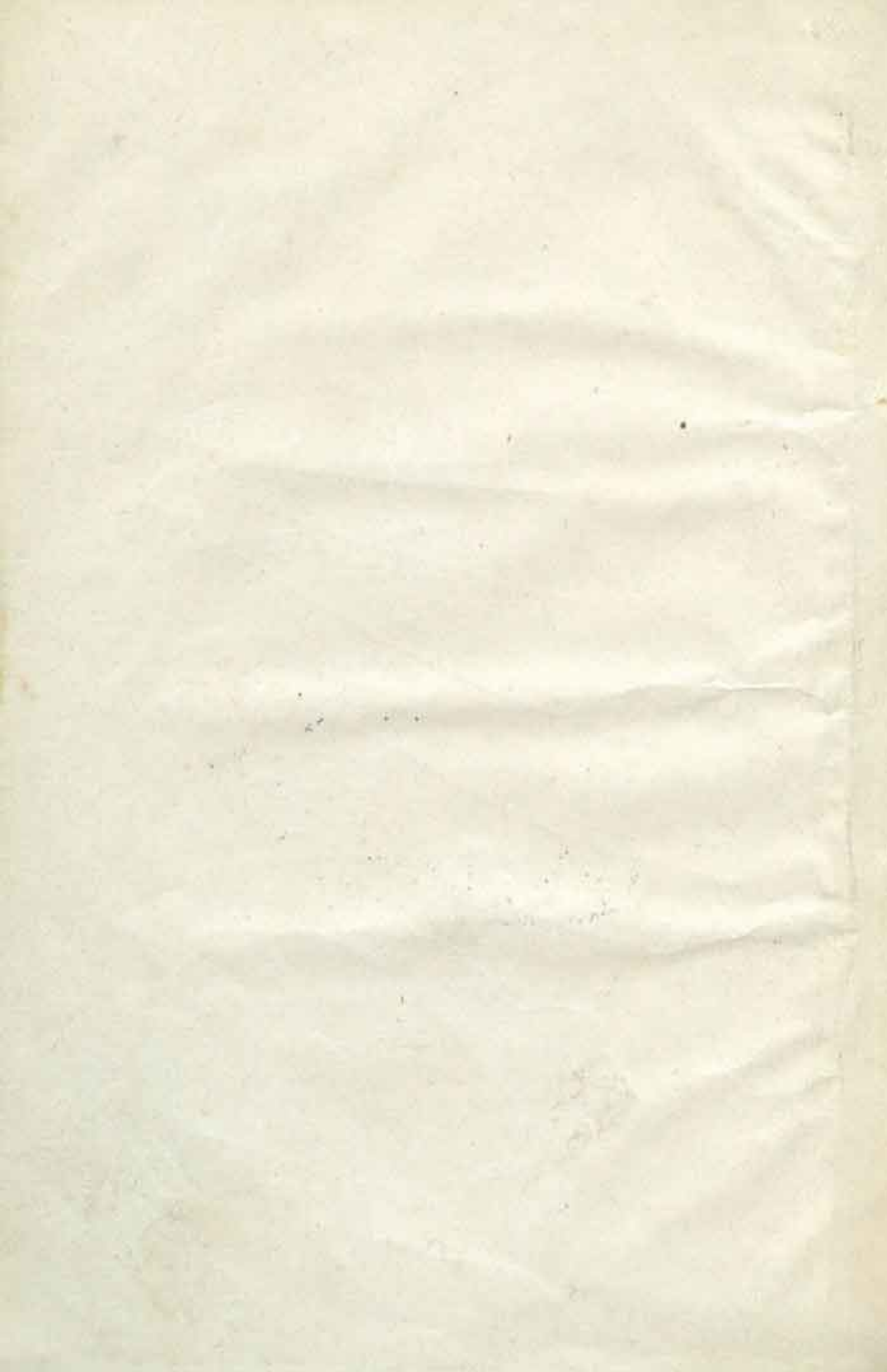
✓ 2006

1999

1887

vergin

vergin

vergin
vergin

VERGIN

VERGIN

1791
1792
1793
1794
1795

1796

1797

ԻՐԱՆԻՆԻՆԻ

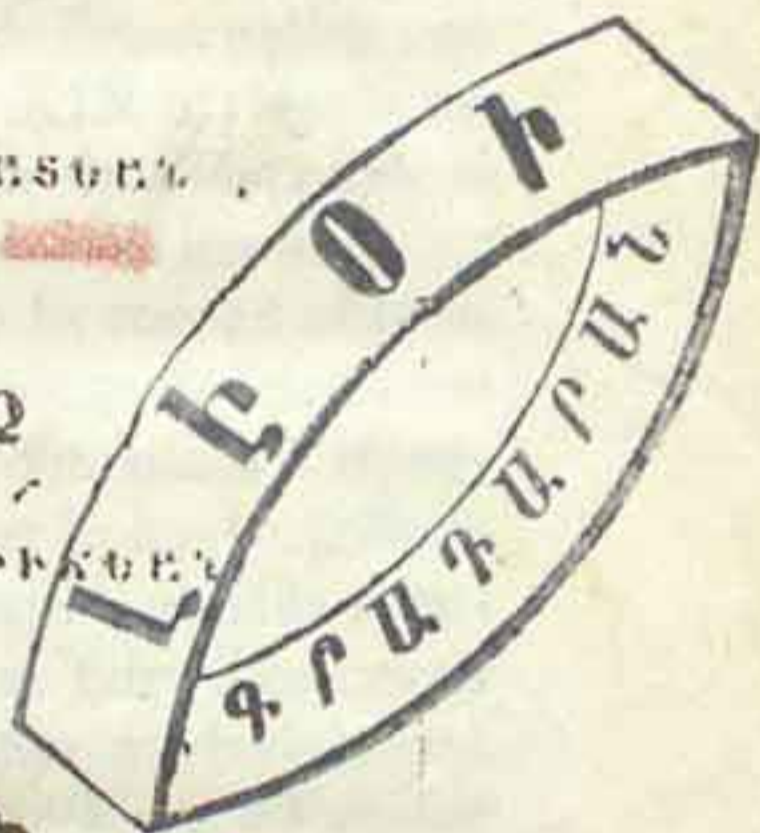
ԵՐԿՆԵՅ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՄԿՐՏԻՉ Գ. Գ. ՏԱՏՈՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

ՄԵՆՈՒԵՂ, Բ. ԻԻԹԻՆՅԱՆ

Կ. ԳՕԼԻՍ

Ի ՏԳՈՒՄԻՆԻ Բ. ՏԻՂԻՆՅԱՆ

1864

349

42006-00

1867

1867

1867

1867

1867

42006-00

1867

39 2013

1867

PRÉFACE.

Nous vivons dans un temps où les peuples comprennent la nécessité de l'instruction; ce sera certainement pour le XIXme. siècle un titre de gloire que ce besoin de s'instruire si généralement répandu parmi les masses.

Déjà on a pu constater le succès obtenu par l'enseignement public, organisé dans ces dernières années, par les Arméniens à Constantinople et encouragé par la haute sollicitude de Sa Majesté le Sultan. C'était la meilleure réponse qu'ils pussent faire à ceux qui les accusent de s'abandonner exclusivement aux préoccupations mercantiles et à l'amour du gain; ils savent que si l'on peut faire fortune dans un comptoir de banque, il faut autre chose pour développer l'intelligence et pour élever les idées.

Nous signalons avec bonheur ce réveil littéraire, mais nous sommes frappés en même temps d'une lacune regrettable: une science qui figure à juste titre parmi les plus utiles et les plus dignes d'occuper un esprit sérieux, la SCIENCE DU DROIT semble avoir été négligée jusqu'à présent. Je crois donc rendre service à mes chers compatriotes en publiant ce petit volume sur le Droit des gens. Ce n'est ici ni une spéculation de gain, ni une spéculation d'amour propre: si cet opuscule se vend, le produit de la vente sera abandonné à la

Société ANZNANEVER des Arméniens à Constantinople. Quant à l'auteur, il n'éprouve aucun embarras à déclarer combien sa part est faible dans la rédaction de ce travail; il a cherché à être utile et non point à se faire valoir. Les études qu'il poursuit à Paris l'ont mis à même de résumer sous cette forme abrégée des ouvrages plus détaillés. On trouvera ici des souvenirs de Martins et de plusieurs publicistes plus modernes; nous avons souvent eu recours à l'histoire qui sera toujours le meilleur commentaire pour éclaircir les questions du droit des gens; c'est ainsi que pour tout ce qui se rapporte aux questions si importantes et si délicates du droit maritime nous avons largement puisé dans l'histoire du Consulat et de l'Empire de Mr. Thiers.

Mais l'étude du droit ne vaut que suivant l'esprit dans le quel elle est faite; le Droit œuvre des hommes doit tendre à le rapprocher de la morale divine. Cette haute et salutaire pensée doit dominer les études des légistes; seule elles les rendent véritablement fécondes. Ses inspirations généreuses noblement exprimées, sont le grand attrait d'un enseignement qui se poursuit depuis plusieurs années, avec un juste succès au Collège Impérial de France: j'ai nommé le cours du DROIT DES GENS professé par Monsieur Adolphe Franck, membre de l'Institut, savant aussi distingué que laborieux et en qui le pub-

lic apprécie tout à la fois le professeur et l'écrivain. Ses travaux philosophiques le rangent dans cette école spiritualiste qui combat avec tout de vigueur les doctrines désolantes du materialisme: il a soutenu cette lutte avec un ardeur infatigable dans le grand DICTIONNAIRE DES SCIENCES PHILOSOPHIQUES, publié sous sa direction et dont il fut un des principaux rédacteurs. Aussi je ne fais que remplir un devoir en lui dédiant ce petit ouvrage qui en maints endroit ne fait que reproduire sous une forme abrégée plusieurs de ces leçons éloquentes que l'on applaudit au Collège Impérial de France.

Quant à moi je n'ai recherché ici d'autre mérite que celui de l'exactitude et de la clarté. D'autres font mieux que moi; et ce sera, j'espère, la récompense de mes faibles efforts de voir un jour mes chers compatriotes prendre plus de goût à l'étude du Droit.

Paris, le 1 Avril 1864.

Au Prince Mekerdich Dadian.

Prince,

Rien ne pouvait me flatter ni me toucher autant que la dédicace d'un livre signé de Votre nom et destiné à propager parmi vos concitoyens une science à laquelle j'ai consacré la meilleure partie de ma vie. Je voudrais avoir mérité cet honneur par quelques œuvres capables de seconder votre pensée patriotique et civilisatrice. Mais à défaut d'un concours plus efficace, je puis du moins vous offrir les vœux ardents d'un cœur dévoué. Ce que je connais de votre antique et noble nation m'a inspiré pour elle un irrésistible attrait une sympathie fraternelle qui prend son origine non seulement dans ses vertus et ses malheurs, mais dans de mystérieuses affinités. J'ai la ferme conviction que son histoire n'est pas close et qu'elle est appelée à jouer

encore, dans la civilisation renais-
sante de l'Orient, un rôle digne de
sa constance, de son intelligence,
de son énergie, j'oserais presque
dire de la beauté de son sang. Mais
il est nécessaire que, sans tarder,
elle s'y prépare par le travail et par
l'étude. Il faut que la fleur de la
jeunesse vienne recueillir dans les
grandes capitales de l'Europe, prin-
cipalement dans notre cher Paris,
si hospitalier à l'étranger, ces dé-
couvertes des sciences naturelles
qui assurent à l'homme un empire
presque absolu sur la nature, et ces
connaissances morales qui lui ap-
prennent à quelles conditions on
gouverne la société et soi-même.

Ce sera, pour la race Arménien-
ne, la source d'une puissance plus
certaine et plus élevée que celle
qu'elle peut attendre de la riches-
se. Vous lui donnez, Prince, un
noble exemple, qui ne man-
quera pas d'être suivi; ce fruit de
vos veilles sera une précieuse imi-

tation à la glorieuse carrière qui l'attend.

Veillez agréer, Prince, avec mes remerciements et mes félicitations, l'hommage de ma haute considération et de mon entier dévouement.

Ad. Franck.

Paris, le 3 Mai, 1864.

ՅԵՌԵՐԱՆԻՆ

ՀԵՂԻՆ ԱԿԻՆ

Մյնպիսի ժամանակի մէջ կապ-
րինք, յորում բոլոր ազգերը կհասկը-
նան կրթութեան օգտակարութիւնը :
Մշուշտ կրթութեւն այս պիտոյքն բո-
լոր մարդոց մէջ ընդհանրապէս այսպէս
տարածուիլը տասնեփններորդ դարուս
փառքը պիտ' ըլլայ : Երդէն հասարա-
կաց կրթութեամբ ստացուած յաջո-
ղութիւնը տեսնուած է, որ այս վեր-
ջին տարիներուս մէջ Ա. Պօլիս բը-
նակող հայերէ հաստատուած և քա-
ջալերեալ է Նորին վեհափառութեան
Սուլթանին խնամօքը : Մյս էր ընե-
լիք ամենէն ընտիր պատասխան, ա-
նոնց, որ զանոնք կդատասխազեն ինք-
զինքիս մի միայն վաճառականական
դրազմանց անձնատուր ընել և շահա-
սէր ըլլալ : Վիտնալու են անոնք, որ
եթէ պանդայի գրասենեակ մը մարդս

կհարստացնէ, ուրիշ բան պէտք է իմացականութիւնը տարածելու և միտքերը բարձրացընելու համար:

Արջանկարար կնշմարենք գրաւորական այս դարձնումը, բայց կզըտենք նաև ցաւալի պակաս մը, դիտութիւն մը, որ իրաւամբ ամենաօգտակարներէն և ուսման ամենէն արժանիներէն մէկն է ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԵՋՔԱՅՐ, որ մինչև հիմա կարծես թէ զանց առնուած է: Աւրեմն կկարծեմ թէ մեր սիրելի Հայրենակցաց ծառայութիւն մը ըրած պիտ' ըլլամ՝ հըրատարակելով այս գործս:

Այս ըրածնիս 'չ Հահասիրութիւն մ'է և ոչ անձնասիրութիւն: Այնոր այս մատենիկը ծախուի՝ արդիւնքը Ա. Պօլսոյ Հայոց ԱՆՁՆԱՆՈՒԷՐ ընկերութեան պիտի յանձնրուի: Հեղինակն առանց շփոթելու կրնայ յայտնել թէ այս աշխատութեան մէջ իր մասն որչափ տկար է. անիկայ փափաքած է օգտակար ըլլալ

և ոչ թէ ինքզինք պարծեցնել : Քա-
րիզի մէջ իւր ուսմանց ընթացքը զանի
յարմար ըրին աւելի ընդարձակ դոր-
ծերէն այս ձեւով համառօտել : Այս
հատորին մէջ պիտի գտնուի Մառ-
թէնի և աւելի նոր բաղմամբիւ հեղի-
նակաց յիշատակները : Հատ անդամ
պատմութեան դիմեցինք, որ պիտ' ըլ-
լայ միշտ Ազգաց իրաւանց վերաբե-
րեալ խնդիրները պարզելու, նոյնպէս
և ծովային իրաւագիտութեան վերա-
բերեալ ամենակարևոր և ամենափա-
փուկ խնդիրն ալ Պ. Սմիլեոի հիւպա-
տոսութեան և կառավարութեան պատ-
մութենէն ազատօրէն քաղեցինք :

Նայց իրաւագիտութեան ուս-
մունքն իր կոչման և նպատակին համե-
մատ պէտք է ըլլայ : Մարդոց դործն
ու իրաւունքը պէտք է երկնային բա-
րոյականութեան մօտենայ : Այս բար-
ձր և առողջարար խորհուրդը կպար-
տաւորի տալ օրէնսդրաց ուսմունքները,
նա՛ միայն զանոնք՝ ճշմարտապէս բեր-

րի կրնէ : Աւհանձնարար ճառուած
այս առատասիրտ թելադրութիւնները
բազմաթիւ տարիներէ ի վեր Վաղղկոյ
արքունի վարժարանին մէջ արդարացի
յաջողութեամբ շարունակուած ուս-
ման մը մեծ նշանն են :

Նուանեցի Վրաւունք Մզգաց
դասը, վարդապետեալ Պ. Մտօլֆ
Պրանքէ անդամ դիտութեան և ար-
ուեստից ուսումնարանին, որչափ գի-
տուն՝ այնչափ ալ աշխատասէր, որուն
վրայ կնայի հասարակութիւնը դասա-
տու և միանգամայն գրագէտ : Իւր փի-
լիսոփայական աշխատութիւնները զա-
նի այս հոգեկան դպրոցին մէջ կդասեն,
որ բաւական սաստկութեամբ նիւթա-
կան փիլիսոփայից վհատիչ դրութեան-
ցը դէմ կպատերազմի . այս մաքառու-
մը մանաւանդ պաշտպանեց իր անխոնջ
աշխուժութեամբն ու տնօրինութեամ-
բը հրատարակեալ փիլիսոփայական
գիտութեանց մեծ բառարանին մէջ, և
որուն գլխաւոր խմբագիրներէն մէկն

Եղաւ : Այսպէս ուրիշ բան ըրած չեմ
 ըլլար , այլ պարտք մը կատարած՝ այս
 փոքրիկ գործն անոր նուիրելով , որուն
 մէջ շատ տեղեր Վաղղիոյ արքունի
 վարժարանէն ծափահարուած ճարտար
 դասերու համառօտութիւնն եղած է :

Իսկ ինծի համար ուրիշ արժանա-
 ւորութիւն չփնտռեցի , այլ միայն ճշ-
 դութիւն և պարզութիւն : Աւրիշներն
 ինէ աղէկ պիտ' ընեն , և նա պիտի ըլ-
 լայ , կյուսամ , իմ տկար ջանիցս փո-
 խարէն՝ տեսնել օր մը մեր սիրելի
 Հայրենակիցներն՝ իրաւագիտութեան
 ուսման համար աւելի ճաշակ առած :

Պարիզ . 1 Ապրիլ . 1864 :

Լ.՝

Իշխան Մկրտիչ Տառեան :

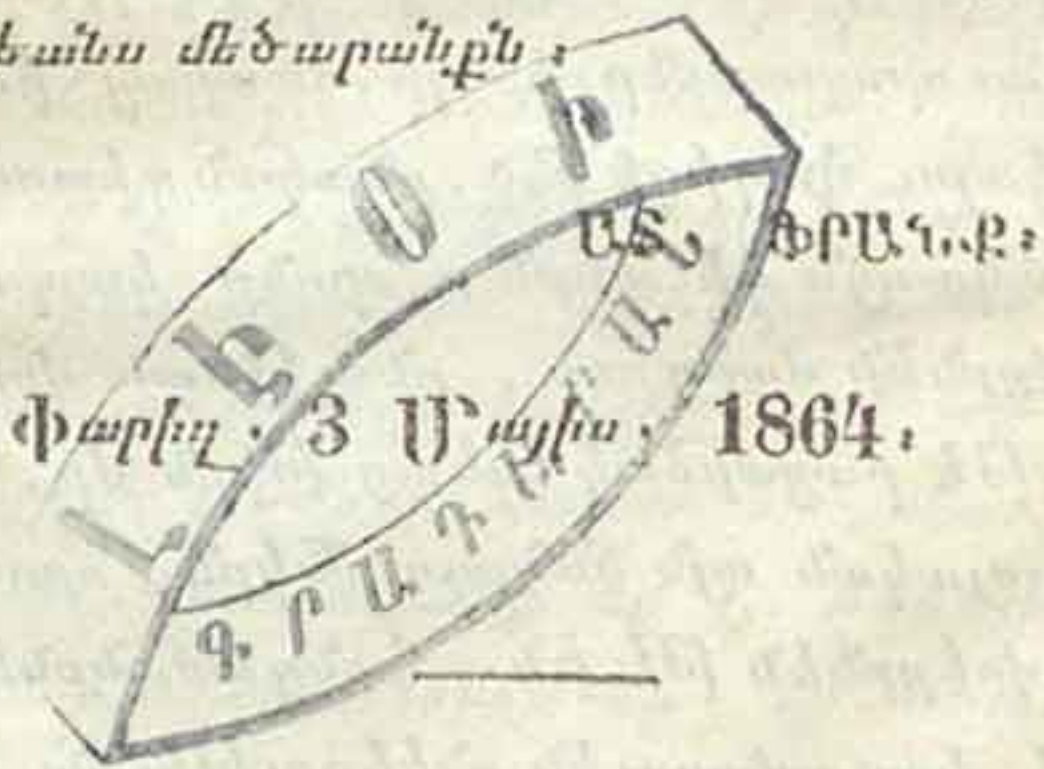
Իշխան

Ինչպէս որ զիս չէր կրնար այնչափ
 ոչ շողորոթել և ոչ սիրտս շարժել,
 որչափ Ձեր անուշաւքն ստորագրեալ
 և կենացս մեծագոյն մասը զո՛հ ըրած
 դիտութիւն մը Ձեր Հայրենակցացը
 մէջ տարածելու յատկացեալ գրքի մը
 նուիրումը : Արիւնքէի այս պատուոյն
 արժանանալ Ձեր հայրենասիրական և
 կրթիչ խորհուրդը մէկ քանի յարմար
 գործերով երկրորդել . բայցաւելի զօ-
 բարոր օժանդակութեան մը պակասու-
 թեան աղագաւ գոնէ անձնանուէր սրբ-
 օր մը հրակէղ աղերսները Ձեզ կը-
 նուիրեմ : Ինչ որ Ձեր վեհանձն և
 հին Մզգին վրայ կճանաչեմ, ինձ թե-
 լադրած է անոր համար անհակառա-
 կելի հրապուրանք մը, և զբայրա-
 կան համակրութիւն մը, որ ծնունդ
 կառնու ոչ միայն իւր առաքինու-

Թեանցն ու թշուառութեանցը, այլ
 հրաշալի մերձաւորութեանց մէջ: Առ-
 համողութեամբ եմ որ իր պատմութիւնը
 դողուած է և Մ. Բեկեղեան լուսաւո-
 րութեան մէջ իր իմացականութեամբ
 ըր, իւր զօրութեամբն ու հաստա-
 տամբութեամբը, և համարձակիմ ը-
 սել իր արեան դեղեցկութեամբը և ոչ-
 ուած է արժանի պաշտօն մը վարելու:
 Այս պէտք է որ առանց ուշանալու
 աշխատութեամբ և կրթութեամբ
 պատրաստուի: Այս պէտք է որ իւր երկտա-
 տարդութեան ծաղիկը դայ հաւաքել
 Արոսիոյ մեծ մայրաքաղաքներուն,
 գլխաւորաբար մեր սիրելի, օտարաց հիւ-
 րնակալու Պարիզի մէջ, բնական դիտու-
 թեանց այն դիւտերն, որոնք կապա-
 հովցրնեն մարդուս, բնութեան վրայ
 դրեթէ բացարձակ պետութիւն մը, և
 բարոյական այն ճանաչումներն, որուն
 կսովեցրնեն թէ ինչ հանգամանքնե-
 րով կառավարուին ընկերութիւնն ու
 իր անձը:

Մ. յս պիտ' ըլլայ Հայկազնեան
 սերնդին համար նիւթական հարստու-
 թեամբ ձեռք բերուածէն աւելի հաս-
 տատ զօրութեան մը աղբիւրը : 'Նուք ,
 Նշխան , կուտար անոր ամենազնիւ օրի-
 նակ մը , որ իւր յաջորդները պիտ' ունե-
 նան : 'Չեր տքնութեանց այս պտուղն
 անոր սպասած իրառաւոր ասպարէզին
 մէկ թանկագին նմանութիւնը պիտ'
 ըլլայ :

Հաճեցէք , ընդունել Նշխան ,
 շնորհակալութիւններովս և շնորհաւո-
 րութիւններովս , իմ բարձր ակնածու-
 թեան և կատարեալ անձնանուիրու-
 թեանս մեծարանքն :

Հայրապետ

Յ Ե Ռ Ե Ջ Ա Բ Ա Ն

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Չ Ի Ն

Աւելորդ կ'համարիմ հոս խօսիչ
երկայ դորժոյս, Հայրենասէր հե-
ղինակին և այն տաղանդին վրայ, ո-
րուն նուիրուած է այս. որովհետեւ
լաւ համոզուած եմ որ ամեն ընթեր-
ցող դիւրաւ պիտի հասկնայ դորժոյս
կարեւորութիւնն ու օգտակարութիւնը:

Պարիզի մէջ այս դրքին թարգ-
մանութեանն զբաղած ասե՛նս մեծ էր
ուրախութիւնս՝ մէկ քանի իրաւացի
պատճառներով: Ա. այսպիսի գիտու-
թիւն մը մեր սիրելի Ազգին մէջ տա-
րածելու համար վեհանձն Հեղինակին
ունեցած ամենադնիւ կամքն: Բ. դա-
նի հրատարակել տալէ զկնի՝ անկէց
դոյացած նիւթական արդիւնքը Ա. Պոլ-
սոյ Անձնանուէր ընկերութեան օգտին
ծառայեցրնելու որոշումն. այն ընկե-
րութեան՝ որ արդարեւ մեծ է իր կոչմամ-
բը. իսկ թշուառ իր աղքատութեամբը:

Աւստի կ'յուսամ որ աղգայինք
 նաև այս առթիս մէջ իրենց ազգասի-
 րական եռանդը պիտի յայտնեն՝ քաջ
 ուշադրութիւն ընելով գործոյս կըր-
 կին գեղեցիկ նպատակներուն :

Ապահով եմ որ մեծաշուք և Ե-
 դինական իր այս ամենազնիւ կամքն ու-
 թիշ այսպիսի կարեւոր գործոց մէջ ալ
 ի գործ բերել պիտի ջանայ տեսնելով
 աղգայնոց փափաքն ու ընդունելու-
 թիւնը : Իսկ աղքատ թարգմանչին մեծ
 մխիթարութիւն պիտ' ըլլայ՝ երբ տեսնե-
 որ իւր աշխատութիւնը կրկնակի ծա-
 րայութիւն ըրած պիտ' ըլլայ իր սիրե-
 լի Ազգին, որուն ըստ ամենայնի յա-
 ռաջադիմութեանն համար ի սրտե ա-
 ղօթող և ցանկացող ըլլալէն զատ՝ բա-
 ւական տարիէ ի վեր անձնուիրութեամբ
 կ'ծառայէ, և ուխտած է ծառայել
 ինչև վերջին շունչը :

Մ. Բ. ԻԲԻԻՃԵԱՆ

Փարիզ . 25 Մայիս 1864 .

ՆԵՐՇՆՈՒԹԻԹԻՒՆ

Իրաւունք Ազգաց կկոչուին այն
օրէնքներն , որ ժողովրդոց իրարու ու-
նեցած յարաբերութիւնները կկանո-
նաւորեն :

Ինչպէս ժողովրդոց՝ այնպէս ալ մար-
դոց համար խուճիք մը օրէնքներ կան .
և ինչպէս որ քաղաքական օրէնքէն
զատ յառաջագոյն իրաւունք մը կար ,
որ այս վերջինին պէտք է նմանիլ , նոյն-
պէս ալ ամեն տեսակ դաշնագրութե-
նէ զատ ազգաց համար պարտք և իրա-
ւունք կայ : Բայց վիճակի մը քաղաքա-
կիցները իրենց վէճերուն մէջ իրենց
օրէնագիտաց և դատաւորաց որոշմանը
կվստահին , սակայն ազգերը քիչ ան-
գամ յանձնառու կրղան հաշտութեան
այս տեսակ միջոցներու և նախապատիւ
կհամարին իրենց որոշումները զօրու-
թեան միջոցաւ մաքրել : Արեւմն ինչ-

պէս որ անկարելի է հաստատել թէ
իրաւունքը զօրութենէն յառաջ կու-
գայ, նոյնպէս պէտք է միաբանիլ որ
զօրութեան գործածութենէն յառաջ
թէ իրաւունք և թէ պարտաւորու-
թիւնք կային: Այս իրաւունքներն ու
պարտաւորութիւններն են որ կրաղկա-
ցրենն ազգաց իրաւունքը կամ միջնոր-
դական իրաւունքը:

Մօնթէսքիէօ ըսած է թէ,

« Ազգաց իրաւունքը բնականա-
բար սա՛նկղբան վրայ հիմնեալ է թէ
զանազան ազգք կ'պարտաւորին խաղա-
ղութեամբ աւելի աղէկութիւն ընել,
և պատերազմի մէջ ալ կարելի եղա-
ծին չափ քիչ գէշութիւն* »:

Ասկէց կ'հետեւի թէ պէտք է

* Զորօրինակ. քաղաքի մը ուրմ-
բակածութիւնը սոսկալի միջոց մ' է,
զոր ամենէն վերջը գործածելու է:
Սաքսոնի դուքսը 1792 ին Վիլի վրայ
հրալից ոււմբեր արձակելովն Ազգաց
Իրաւունքը բռնաբարած եղաւ:

քնական ազգաց իրաւունքը զանազանել իրական ազգաց իրաւունքէն :

Անշուշտ փափաքելի է որ ամեն բաղաքակրթեալ վիճակներ միաբանին ազգաց իրաւանց վերաբերեալ օրէնքներ հաստատելու , և զանոնք ի գործ դնելու միջոցներ ստեղծելու համար : Այն ժամանակը պիտ' ըլլար ազգաց երեսանց օրինաց մատեան մը , բոլոր ազգաց համար իրական և ստիպողական ըլլալով . բայց այս ձեռնարկութիւնը միշտ մեծ դժուարութեանց պիտի հանդրախի : 1856 ի արքայաժողովն արդէն կարող չեղաւ բոլոր լուսաւորեալ ազգաց ընդունել տալ արշաւանաց ջնջումը : Անչ պիտ' ըլլայ ուրեմն երբ խնդիրը միջնորդական իրաւանց վերաբերեալ օրինաց մատեանի մը վերայ կայանայ :

Սակայն մարդկութեան և յառաջադիմութեան բարեկամներուն պէտք չէ վհատիլ : Ազգաց իրաւանց սկզբունքը մտաց աւելի թափանցեցին ,

մանաւանդ Վաղղիոյ հասարակապե-
տութենէն ի վեր : Օրինակի համար
յառաջ կը կրեմ միայն Ալօրէնսի,
Նարմալի և Մօտէնի դքսութեանց
համար Նտալիոյ մէջ սա՛ վերջին ա-
տեններս անցածներն : Վաղղիոյ կա-
ռավարութիւնը գահէ զրկուած երկու
գերագոյն իշխանութեանց վերականգ-
ման փափաքելովն հանդերձ յայտնեց
թէ հրաման չպիտի տայ որ այս նորու-
գումը բռնութեամբ ըլլայ : Բսել կու-
ղէ թէ ազգի մը հրամայուած չէ ու-
րիշ ազգ մը ստիպել՝ ազգային կամօք
իր աքսորուած տէրը նորէն ընդունել .
և այս սկզբունքն ալ այսօր Աւրոպիոյ
շատ տէրութիւնք ընդունած են . սա-
կայն և այնպէս բոլոր տէրութիւնք մի-
արանեցան Վաղղիոյ դէմ, իշխանու-
թենէ անկեալ տէրութիւն* մը վե-
րստին հաստատելու :

Արնանք դիտել նաև թէ՛ ազգաց

* Պուրպօնեան տէրութիւնք :

իրաւունքի այժմ ինչ սկզբունքն , որոնք
Ներուպա երբեմն չէր ընդունած , այ-
սօր երկու Նմերիկայից մէջ ալ ճանչ-
ցրուած են . և թէ՛ նախնի ժողովուրդք
այս օրուան ամեն լուսաւորեալ ազգե-
րէ ընդունուած մարդկութեան խոր-
հուրդները չէին ճանաչեր : Պղատուն
և Նրիսատուէլ , Յունաստանի ամենէն
երեւելի տաղանդներն օտարականի մը
ընչից և ստացուած ոչ աւարն և անոր
դերութեան փոխուիլն անիրաւ չէին
դատեր , որովհետեւ ասոնց համար
թշնամի համարուած էր օտարականը :

Հսոյմայ մէջ յաղթեալ թշնա-
մին կմեռցրնէին : Դիւկիւսթա իրեն
յաղթողներուն իշխանութեանը տակ
իյնալով՝ ցուրտ բանափ մը մէջ դրուե-
ցաւ , ուր զանի ձգեցին անօթութենէ
մեռնելու :

Սեր օրերն ալ Նպտ — իւլ —
Քատիր նախ Նմպուաղի անրոցին մէջ
բանտարկեալ , դեռ հասարակաստութեան
նախագահ եղած ատեն Նուդո-

վիկոս — Նաբոլէոնի շնորհիւ ազատեցաւ :

Նշելի մօտերս աներկիւղ իշխան մ'ալ՝ որ աննուաճելի արիութեամբ Առուսիոյ զինուց դէմ կեցաւ, մաքառման մէջ մեռաւ : Նյս երեւելի գերին Մոսկուա տարուեցաւ, ուր իրեն արժանի պատուով նայուեցաւ :

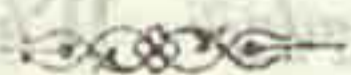
Նդդաց իրաւանց ըրած յառաջադիմութեան իրրեւ մէկ ասպարոյց մ'ալ կ'զատմենք թէ ինչ ըսուեցաւ 1856 թ արքայաժողովին ասորիւ 14 թ նիստին մէջ :

Հրամանակայնսն յառաջ բերին սիրոյ այն ուխտը թէ, եթէ ասպարային մէջ տէրութեանց մէջ ծանր երկպառակութիւն մը ծագի, պարագայից ներածին չափ, վիճակի մը բարութեան համար, պատերազմի յայտարարութիւն չեղած՝ այս ուխտին դիմեն : Նսկեց զատ սա յոյսն ալ յայտնեցին թէ արքայաժողովին ներկայ չեղող տէրութիւնք ալ այս ուխտն

յղացող խորհուրդին կմիանան* :

Ուրեմն ներելի է ըսել թէ Արա-
ւունք Աղգաց կոչուած գիտութիւնը
յառաջադիմութեան մէջ է, որչափ որ
այ գեռ տիեզերաբար ընդունուած օ-
րինաց մատեանի ձև մ'առած չէ :

* Արդէն այս խորհուրդը Գաղղի-
ոյ ամենաերկելի իշխաններէն մէկուն
ուշագրութիւնը դրաւած էր . Հենրի-
կոս Գ. ի համար կրտսմ, որ կփափա-
քէր թէ ըտոր իշխանութիւնք Ներո-
պիոյ գերագոյն դատաստանարանը վե-
րստին ժողովին, և միջնորդեն ամեն
անգամ երբ երկու տէրութեանց մէջ
սպառնացող վէճ մը տեղի ունենայ :
Գիտէ նաև ամեն մարդ որ Նաբոլէոն
Գ. ալ 1863 ին այս խորհուրդը դար-
ձեալ յառաջ բերաւ :

ԳԼՈՒԽ ԵՌԱԶԻՆ

Դ Ա Շ Ն Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Բ

Որ զհետեւ յիջնորդական իրաւագիտութեան, յիշատակոյն ճաստմբ դաշնադրութեանց վրայ հիմեւալ է, զասնորոյ նախ և յարաւջ այս ինորոյն վրայ պիտի իւրեմք :

Որ կարողութեան յատկացեալ է յանուն Ազգին դաշնադրութիւններ ընել :

Ամեն միճակի իւր մասնաւոր սահմանադրութիւնն է, որ այս կէտս կորոշէ :

Իացարձակ միապետութեանց մէջ գերագոյն տէրն է, որ կընէ դաշնադրութիւնները : դարձեալ այն է նաև սահմանադրական միապետութեանց մէջ՝ միջնորդութեամբ Ազգը ներկայացընող ժողովոյն : Միացեալ Աստանդաց հասարակապետութեան մէջ նախագահն է : Իայց դաշնադրութիւնն այն ժամանակ ընդունելի է երբ

ճերակոյան ալ իր յօժարու թիւնը տայ :
Մաղղիոյ մէջ դաշնագրութիւններ ը-
նելը բաղարձակապէս կայսեր կիւերա-
բերի ըստ Գ. յօդուածոյ սահմանա-
դրութեան 1852 թուականի :

Եւստ քիչ անգամ կայատաճի որ
ազգաց գլուխներն , ինչպէս թաղաւոր ,
կայսր , նախագահ , ինքնին դաշնա-
դրութիւններ ընեն : Սուրբարար դաշ-
նագրութեան մը խմբագրութեան և
միջնորդութեան համար մէկ կամ մէկ
քանի դործակալներ կներկայացընեն .
այնպէս որ , առաջին պայման՝ դաշ-
նագրութեան մը պէս վաւերական ըլ-
լալուն , այն է թէ գործակալք ներկա-
յացընող ազգերէն կամ թաղաւորնե-
րէն ճանչցուած ըլլալու են , ուսկից
ճնունդ առած է իրենց կարողութիւն-
ները փոխադարձաբար մէկ մէկու հա-
ղորդելու սուրբութիւնը : Արոշեալ
դաշնագրութիւնն ալ պէտք է վաւե-
րանայ . չվաւերացեալ դաշնագրու-
թիւն մը ընդունելի համարուիր , և

կրնան այնպիսի դէպքեր վրայ հասնիլ,
որոնք դաշնադրութեան վաւերացումն
եւտ կ'ընդունեն :

Օրորօրինակ Վաղղիա և Մեղղիա
խաղաղութիւն կրնեն . այս հաշտու-
թիւնն երկու դործակաշներէ վաւե-
րացեալ ըլլայ , ընդունուած է որ պա-
տերազնող տէրութիւնք ալ իրենց
շաղթութիւնները փոխադարձաբար
հատուցանեն : Այլ դաշնադրութիւնն
ալ Փարիզ ղրկուած է վաւերանայու-
համար : Վայց այս միջոցիս մէջ լուր
կ'առնուի որ անգղիական նաւատորմիդ
մը , որուն հրամանատարը դաշնա-
դրութեան որոշումը դեռ չգիտցած ըլ-
լալով Վաղղիոյ կղզիներէն մէկը կո-
խէ , զորօրինակ Աուատրոււր* , և
մէծ կորուստ ըրած ըլլայ : Վաղղիոյ

*Վաղղիական փոքրիկ Անթիլ
կաշուած կղզիներէն մէկը , որ կգրա-
նուրի Ատլանտեան Ափկիանոսի մէջ ,
127574 բնակչք , որոնց 96322 ը-
ան են :

կառավարութիւնը դեռ դաշնագրութեան
թիւնը չվաւերացուցած, այս հարուած
ծոց դէմ կրնայ տուգանք խնդրել:

Դաշնագրութիւն մը վաւերական
համարուելու համար երկրորդ պայման,
պէտք է որ հաճութիւնն իրօք ծանու-
ցուի: Այս յայտարարութենէն յա-
ռաջ եղած ամեն գործառնութիւնը
պարզ խօսակցութիւններ կ'համարուին
առանց պարտական կացուցանելու:
Ա երջապէս սովորութիւն է որոշեալ
կամ միարանեալ կէտերը դրով հա-
մառօտել:

Անոնաւորութեամբ եղած դաշ-
նագրութիւն մը դաշնապայ համար
ստիպողական կրղայ: Սակայն եթէ
ազդ մը երկու ուրիշ արգայ հեռ եր-
կու դաշնագրութիւններ ըրած ատեն,
պատահի որ այս դաշնագրութիւնք ի-
րարու հակառակին, ամենէն հինը,
պէտք է, նախապատիւ համարուի, բայց
ի տուգանք վճարել տալէ միւս արգին:

Ինչպէս Տաճկաստան, 1774 ին

և դաժ զաշնադրութեամբ Առուսիոյ
խոստացաւ իր պաշտօնեային, Վեր-
մանիոյ կայսեր յետոյ աստիճանը շնոր-
հել: Սակայն արդէն այս պատիւն
1673 և 1740 թուականներուն դաշ-
նադրութիւններովը Վաղղիոյ շնոր-
հուած էր: Մ. յայտի պարագայի մէջ,
ինչպէս վերն ըսինք, ամենէն հինք կը
դերագանցէ:

ԳՎՈՒԽ ԵՐԿՐՈՒՄԻ

ՎԻՃԱԿԱՅ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԴԱՇՆԱԴՐՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐՆ ԻՐԵՆՑ ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՌԱ-
ՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒ-
ԹԵԱՆ ՀԵՄԵՄԱՏ :

1. Ի՞նչ է ներքին հասարակականը :

Ընդունուած է ըստ սկզբանց Ի-
րաւանց Մշտաց թէ ամեն միճակ , ար-
կար կամ զօրաւոր , ըստ ինքեան իր
տէրն ըլլալու է , և ունենալու է ներ-
քին ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ կոչուածն : Եւ յա-
պէս ազգ մը իւր սահմանադրութիւնը
կառավարութեան եղանակը փոխելու
իրաւունք ունի , և որոնց ընդմիջելով
հակառակելու իրաւունք չունին ուրիշ
ազգերը :

2. Միջհարակիւնն օրինաւոր ընդ պայ-
ճաննէքը :

Սակայն կան այնպիսի պարագա-

ներ, որ միջամտութեան իրաւունքը
կ'յաղժէ: Աոյն ինքն Անգղիան, ու
րուն պաշտօնեաներն ընդհանրապէս
անընդմիջութեան գրեժէ բացարձակ
սկզբունքը կ'բարոյնն, մէկ քանի խո-
տորումներ ընդունած է: Արդարեւ
կրնայ ըլլալ որ որեւիցէ ազգի մը իր
սահմանադրութեան և կառավարու-
թեան մէջ ըրած փոփոխութիւններն
ուրիշ ազգի մը շահերուն վնասն,
այս պարագային մէջ միջամտութիւնն
օրինաւոր կ'համարուի: Օրօրինակ
ենթագրենք թէ այսօր սպանիական
ժողովուրդը թագաւորական ընտա-
նեաց բոլորովին սպառիչը տեսնելով
գաղղիացի իշխան մը ընտրէ գահակա-
լութեան, իբրև ժառանգորդ, որ մի-
անգամայն Վաղղիոյ գահն ալ ելնե-
լու վիճակին մէջ գտնուի: Յայտնի է
թէ Աւրոպիոյ միւս տէրութիւններն
իրաւունք կունենան ընդմիջելու, նոյն
իշխանին Սպանիոյ գահն ելնելն ար-
գիլելու համար, որովհետև միւսոյն

Թագաւորի մը իշխանութեամբն եղած
Վաղղիոյ և Սպանիոյ միութիւնը միւս
վիճակներու համար վտանգաւոր կըլլայ։
Վայց այսպիսի պարագաներու մէջ
եղած իրաւացի միջամտութիւնը խո-
տորմունք համարելու է . իսկ կանոնն
այն է թէ ամեն ժողովուրդը ըստ ին-
քեան իրենց տէրն ըլլալու են :

Յ. Եւրոպիոյ իշխանութիւնն առօրեայ
Վերքին իշխանութեան այս ի-
րաւունքն ուրիշ խնդիր մ'ալ կ'ընի-
թէ՛ ազգի մը իր վիճակին մէջ ապրող
օտարականաց վրայ ունեցած իրաւունք-
ներն սրոնք են :

Վասն նշմարենք թէ ազգ մը երկ-
րին իշխանն ըլլալով, իրաւունք ունի օ-
տարաց համար իր դուռը դոցել . կրնայ
պահանջել որ իւր հողին վրայէն անց-
նելու, հոն մտնելու և կենալու համար
իւր հրամանը խնդրուի : Սակայն և
այնպէս կան այնպիսի կէտեր, որ օտար-

րական մը ստիպուի առանց հրամանի
մտնելու, ինչպէս փոթորկի ատեն :

Արնայ պատահիչ նաև որ վիճակի
մը աշխարհագրութեան դրութեան
պատճառաւ, անոր բնակիչները գը-
րայի վիճակէն անպատճառ անցնե-
լու պէտք ունենան : Ա՛յժ վիճակի
մը հրամայուած ըլլար, որուն մէջ ու-
րիշ մը փակուած գտնուի, այս վեր-
ջինին բնակչաց անցքն արգելուի, աշ-
խարհիս հետ ամեն վաճառականութիւն
մերժել կրղար . այն ատեն պարզապէս
կամ յայտ յանդիման անիրաւութիւն
մ'եղած կրղար : Նայց և ոչ մէկ պա-
րագայի մէջ, օտարական մը ուրիշ վի-
ճակի մէջ հաստատուելու և կաշուած ոյ
տէր ըլլալու իրաւունքը չկրնար ունե-
նայ առանց հրամանի :

Մ. յսպէս ամեն տէրութիւն իրա-
ւունք ունի :

Ս. Իւր վիճակին մէջ մտնող օտա-
րականաց արհեստն ու անունն հասկը-
նայ, որոնց համար հետքուած են ան-

դագրերն (բաս — բոս) :

Բ. Իրեն կասկածելի եղողները ներս մտնելէ արդիւել կամ դուրս հանել :

Ա իճակի մը մէջ ընդունուած օտարականը նոյն վիճակին կառավարութեանն ու օրինացը հնազանդել կարտաւորի :

Արդարացի է նաև թէ օտարականաց անշարժ ստացուածներն աղգայնաց անշարժ ստացուածոց նման մի և նոյն հարկերու հնազանդ ըլլան . իսկ անձին կամ կահ կարասեաց վրայ հանրացուցած հարկերուն դաշով՝ օտարականներէն զանոնք պահանջելը սովորութիւն է , երբ իրենց ներկայութիւնը մշտնջենապէս կենալու նշանները կառնու :

349.

4. () օտարականի իւր ընկեր ճարտանագրութեան իրաւունքը :

Առաջները , վիճակի մը մէջ հաստատեալ օտարականաց պայմանը խիստ սաստիկ օրինաց ենթակայ էր ,

որով շատ դարեր՝ պանդուխտի ճշ ընդից
Ժամանակահատվածն իրանումս կոչուած ը կար :
Ա իճակը կամ թագաւորը կժառան-
գէր իւր հողին մէջ մեռնող օտարա-
կանի մը ինչքն ու ստացուածքը , երբ
անիկա նոյն հողին մէջ ապրող ժա-
ռանդորդ չունենար :

Սուսաւորութեան յառաջադի-
մութիւնն Աւրուսիոյ մէջ այս իրա-
ւունքը ջնջեց : Գաղղիա այս կէտին
համար 1760 թուականին Ապանիոյ ,
Երկու Աիկիոյ և Վարսոնիոյ հետ
դաշնագրութիւններ տնեցաւ :

1766 ին Աւստրիոյ հետ .

1768 ին Թուրանայի հետ .

1772 ին Օւկրայնիոյ հետ .

1772 ին Տանիմարքայի հետ .

1773 ին Հայանայի հետ .

1777 ին Ռուսիոյ հետ .

1778 ին Ռուսիոյ հետ .

1778 ին Միացեալ Աւստրալիայի
հետ .

1787 ին Ռուսիոյ հետ .

Յեղափոխութեամբ Վարդգես
 մեջ այս իրաւունքը ջնջուեցաւ արմնաց
 խարութեան ազգաց և փոխադարձու-
 թեան (Վճիռ Սահմ. Ժողովոյն . 1790
 Օգոստոս) :

5. Դասոյս արժանանալու հարստութեան ըստ
 շարժաց : — Կաշտեալներն իր իշխանին յեր-
 քը յանձնելն :

Վատատանական զօրութիւնն օ-
 տարականին թէ անձին և թէ անաց-
 ուած ոչը վրայ կտարածի , ինչպէս որ
 բնիկներուն : Արկու խտորու մներ կան
 այս կանոնին մէջ . Ա . գեւարաններն ի-
 բնեց հետեւանքներով . Բ . անտէր՝ որ
 մանաւոր տակադկու թխաններ քաւած և՛ն
 որ իբնեց ազգայիններն իբնեց ներկա-
 յացուցիչներով . (Հեւարատու , գեւ-
 արան , և այլն) դատուին :

Արնայ ըլլալ նաև որ քաղաքի մը
 մէջ հաստատուալ օտարական մը իր տէ-
 րութենէն բողոքուի կամ խնդրուի .
 այս վճռովն է որ տէրութիւն մը ուրիշ

տէրութեան կ'յանձնէ ուղուած յան-
ցաւորը կամ եղևոնագործը :

Մ. յս կանոնը բացարձակապէս ըս-
տիպողակա՞ն է , կամ յատուկ սակար-
կութիւն մը պէտք է , տէրութեան մը
բողոքած անձն ուրիշ տէրութեան
ուղած ատենն յանձնելու : — Մ. յս
խնդրոյն վրայ համաձայնութիւն չկայ ,
սակայն և այնպէս Աւերոպիոյ զանազան
տէրութեանց մէջ այս կէտին համար
բազմաթիւ դաշնագրութիւնք եղած
են : Մայց ճշմարիտ է թէ և ոչ մէկ
դէպքի մը մէջ վիճակ մը իրաւունք
չունի օտար երկրէ մը որ և իցէ անձ մը
առնելու : Ինչպէս 1804 թուականին
Մատուայի վիճակէն Մնկէն դուքսին
առնուիլն Մզգաց Իրաւանց անպատիւ
դրժողութիւն մը համարուած է միշտ :

6. Օտարականաց Ժողովական արշարժ-
ներու վէջ ընդունուիլն : — Պատրուոյ
հասնիլն :

(Օտարականաց քաղաքականաշ-

տօններու մէջ ընդունուիլը կամ հաս-
ուիլն ամեն ազգի կամքէն կախումն
ունի . բայց միւս կողմանէ ալ ամեն
ազգ կրնայ արգելուլ իր հայրենակից-
ներն , օտար կառավարութեանէ մը ու-
ճիկ , պատիւ կամ պաշտօն ընդունելէ :
Սակայն և այնպէս խիստ քիչ կպատա-
հի որ այսպիսի արգելքներ տեղի ու-
նենան իրազարդութեան ատեն : Միայն
Կաղղիոյ մէջ առանց հաստատութեան
կառավարութեան հրաման չկայ օտար
պատուանշաններ կրելու (Սճիտ
1853 ի) :

Կհաստատուի թէ մօտերս մէկ
քանի օտար տէրութիւնք Անթ — շէ-
լէնի պատուանշանը կրելն արգիլեր են
իրենց ազգայնոց .

7. Աստուծոյ անուանից իրենց օրոքս կան
որոքս անուանից անուանից անուանից ան-
նէրը :
Անթիւն իշխանութեան իրա-
ւունքներէն մէկն ալ ստանկներուն ար-

միջոցաց մըս իրաւունքն անուանից

Ժեքն որոշեցն է : Տեւնեկը թէ այս
խնդիրն ինչպէս միջնորդ դժուարու
թիւններ կրնայ ծագել : Անձադրեւք
թէ Մ. Լասարիոյ մէջ հաստատեալ դադ
ղեացի մը աղոցային փոխ մը սակարկած
ըլայ . նոյն միջոցին մէջ աւսարիական
կառավարութիւնը առակը փոխէ , և
իճարման ժամանակ իր պարտատեարց
սակարկուած ստակէն ստորին արժէք
ունեցող ստակ մը տայ : Վաղղխացին
քողարելու իրաւունք ունի և կրնայ իր
կառավարութեան պաշտպանութիւնը
խնդրել : Մ. Լասարիական կառավարու
թիւնը չկրնար պատասխանել , ըսելով
թէ դաղղխացիին հետ դաշնագրու
թիւն ունի իրրե իր հարատեակիտ : Այ
լանն զի և թէ աւսարիացիք հանդար
տութեամբ յանձն կանուան կողող
արուիրը , պատճառ մը չէ որ անարտ
կանն ալ յանձն առնու և դաժը :
Վաղղաքի մը կառավարութեան
ձեռին մէջ և դաժ կամ թագաւորի
անձնական փոփոխում մը նոյն քաղաքին

տասրական պարտատեաքս տրուած մուր-
հակները չփոխէր : Աոր կառաւարու-
թիւնն իր նախորդին սակարկութիւն-
ները պատուելու պարտաւորեալ է :

Տ. ԹՆԳԻՒԹԷՂԷ :

Թճթարեքներու հաստատութիւն-
ալ ներքին կառաւարութեան կիսկա-
րքերի : Նայց բարոյագէտ կառաւարու-
թիւն մը օտար երկիրներէ եկած նա-
մակաց Կառնիքս պահել կարտա-
ւարի :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԱԶԳԱՑ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՄԷՉ ՈՒ
ՆԵՑԱԾ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ :

Առաջին գլխոյն մէջ դաշնադրութեանց և զրաւակացութիւնն ընկերացրնող ձեւերն ու դաշնադրութիւնները վաւերական ընող պայմանները քննեցինք :

Արկրորդ գլխոյն մէջ ներքին կառավարութեան վերաբերեալ խնդրոյն վրայ խօսեցանք :

Իսկ այս երրորդ գլխոյն մէջ զանազան ազգաց մէկ մէկու հետ ունեցած սովորական յարաբերութիւնները պիտի քննենք . այսինքն՝ զանազան ազգաց արտաքին գործոց մէջ իրարու հետ ունեցած իրաւունքն :

1. Ազգաց իրարու հետ ունեցած վարակաւորութեան և անկախութեան իրարու միջև :

Անդհանրապէս , վիճակ մը առ

զատ է իր վստահութեանն համար օգ-
տակար դատած պաշտպանութեան ա-
մեն տեսակ պատրաստութիւններն ը-
նել իր երկրին մէջ. բերգեր շինել,
զօրաց և պատերազմական նաւուց թիւն
աւելցրնել: Ասկայն այս զէնքերն ու-
րիշ վիճակներն անհանդիստ ընելնուն
համար, իրաւացի է որ այս պատրաս-
տութիւնները տեսնող կառավարու-
թիւնն ուրիշի հետ պատերազմ ընելու
դիտաւորութիւն չունենայն ապա-
հովցրնէ: Այս վիճակներն իրաւունք
ունին այս մասին մեկնութիւններ
խնդրելու: Այսպիսի հարցում մը
վիճակի մը ոչ անկախութեանը և ոչ
իշխանութեանը կ'ընասէ:

Եւայց եթէ վիճակի մը իւր զօրու-
թիւններն աւելցրնելուն նպատակն ու-
րիշներուն անկախութեանը սպառնալ
է, առնք իրաւունք ունին արդելք ըլ-
լալու այս առաւելութեան մինչեւ ան-
դամ պատերազմաւ, որ իրենց զօրու-
թիւններէն համեմատաբար խիստ աւել-

Ընդհանրապէս : Արքայ խօսքով՝ իրաւունք
ունին դորու թեանց հաւասարակշիւ
թիւնք պահել : Չորօրինակ . այսօր
Մեղղիան իրաւունք ունի հարցրնել
Վարդից , ծովային դորու թիւններն
աւելցրնելուն համար . և թէ որ արք-
ուած մեկնու թիւններն զՄեղղիան չա-
պահովցրնեն , կրնայ պատերազմ ծա-
ղի :

Ինչ որ լոսիւք՝ կյարականայ նա,
և ազգակցութեան :

Արք վիճակ մը մէկ , երկու կամ
մէկ քանի միճակաց մէջ եղած կամ
պլաշիք սերտ միութիւններովք սպառ-
նացեալ կհամարուի , նոյն միճակն ի-
րաւունք ունի մեկնու թիւններ խրնդ-
րելու :

2. Ինչաց իրարու զի մեկեւ իր-
արեց հասարակութեանք : Շարժում
թիւն ստիճակի .

Արքան որ ազգ երբ մի և նոյն բնական
իրաւունքներն ունին , այսու անկա-
նիւ Արքայից մէջ երկայն ժամանակի

ի վեր օտար տէրութեանց ներկայա-
ցուցիչներուն տարբեր պատիւներով
վարուելու սովորութիւնք մնաց, ուս-
կից ծնունդ առին ՕՏԱՐԱԿԱՆ ԱՐԱ-
ՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ վերաբերեալ խնդիր-
ները:

Այսօր շատ միճակներու մէջ ա-
սոնք իրենց կարեւորութիւնք կարարն-
ցուցին. սակայն և այնպէս այս կէտին
վրայ ալ մէկ քանի խօսք ընելնիս օդ-
տակար է, որովհետեւ միճակի մը
պատիւն՝ օտարութեան մէջ անոր ներ-
կայացուցաց ինչ և զանակաւ պատ-
ուելէն կդատուի:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆՑ իրաւունքն
է, բաղձաթիւ տեղերէն ամենէն պատ-
ուաւոր ճանչցուածն ունենալու իրա-
ւունքը: Ասխաղաշութեան վերաբե-
րեալ խնդիրները շատ անգամ շփոթու-
թեանց և մեծերու առիթ տուած են,
մանաւանդ դաշնադրութեանց ստո-
րացրութեան առեն:

1814 Թուականին Ս. Իէննայի

գեասպանաժողովին՝ քուէն յարմար
դատեցին :

Տէրութիւններէն ոմանք սովոր
ութիւն ունին դաշնադրութեանց
խմբադրութեան մէջ այնպիսի կերպ
մը դորձածել, որ դաշնադրութեան
ամեն մէկ օրինակին մէջ տէրութեանց
ամեն մէկն ալ առաջին կոչուած ըլլան :

Արջապէս իբրև կանոն ստորագրութեանց Վաղղիոյ այբուբէնից
կարգն ալ ընտրուած է, կամ թէ ամեն
մէկ պաշտօնեային տեղն որոշուած
է մկայականին ներկայացման թուա-
կանին նայելով : Արարողութեանց մէջ
նախագահութիւնը Վասին շնորհուելու
սովորութիւն եղած է . բայց Առևսիա
և բողոքական տէրութիւնները զանի
պարզապէս Հռովմայ Աբբեպիսկոպոս
ճանաչելով, ինչպէս նաև իտալական
մէկ քանի գաւառի իշխանք, այս նա-
խագահութիւնը չեն ընդունիր :

Կաղաղութեան գեասպանաժո-
ղովներուն մէջ, նախագահութիւնը,

Միշտ միջնորդող տէրութեան պաշտօնէն շնորհուելու սովորութիւն եղած է :

Իսկոյն այս խնդրոյ վրայ, տէրութեանց կարգն որոշող, ընդունուելու ամենապարզ սկզբունքն վիճակաց բնակիչներուն թիւն ըլլալու էր :

3. Այդպէս իբրև որոշող մեջ ունեցած վաճառականութեան թիւնն իբրև որոշող : — Այդպէս որոշող մեջ որոշող ըլլալու է :

Այսօր Աւերոպայի վիճակաց մէջ վաճառականութիւնն ազատ է խաղաղութեան ժամանակ. սակայն մէկ քանի վիճակաց մէջ այս ազատութիւնը, զոր պիտի տեսնենք, սեղմունքներու ենթակայ եղած է :

Իսկ այն դեռ այս խնդրոյն վրայ խօսած՝ հետեւեալ դիտողութիւննիս օգտակար է : Այնքէ շիտ թեւ վաճառականութեան ազատութիւնն ըստ մեկնութեան անտեսական դիտութեան, այսինքն՝ օտար վաճառք, պարէնք

գործս հանելու և ներս մտցնելու ա-
 զատութեան հետ, որ կուտայ ամեն
 օտարականաց հաստատուիլ, և երկրին
 իրրև բնիկ, ազգային դիւրութիւննե-
 րովն ու օրինօքը վաճառականութիւն
 ընել: Ինչպէս, Վաղղիոյ մէջ վաճա-
 րականական ազատութիւնը տնտեսա-
 դիտաց այս բառին տուած մեկնու-
 թեամբը է. այսինքն՝ ամեն օտարակա-
 իրրև դաղղիացի առանց վտխարա-
 ճութեան պայմանի կրնայ վաճառակա-
 նութիւն ընել: (Օտարականք ամենա-
 բացարձակ ազատութիւն կվայելեն և
 բոլորովին դաղղիացւոց կնամանին. ա-
 տնք ալ քաղաքացւոց նման դաղղիա-
 կան ատեաններուն իրաւատութեան և
 օրինաց հարատակեալ են:

Վյս կէտին հանաք, Աշտարիոյ
 դանադան վիճակաց մէջ վաճառականա-
 կան բազմաթիւ դաշնագրութիւններ
 եղած են, և ահա այն դաշնագրու-
 թեանց պայմաններն հետեւեալ շորս
 կէտերուն կվերածին:

Ս Լաճառականութիւն խաղաղութեան ատեն :

Իրաւունք լեզուք լաճառականութեան :

Պայման լաճառականութեան պատերազմի ատեն :

Իրաւունք հիւպատոսաց :

4. Ս Լաճառականութիւն խաղաղութեան Լաճառակ :

Օտար լաճառականաց պայմանք սովորաբար դաշնագրութեամբ որոշուած է : Արբեմն գոհ կրլան վճուելու թէ, ԱՄԵՆԷՆ ԱԻԵԼԻ ՊԱԸՏՊԱՆԵԱԼ ԱԶԳԻ ՄԸ ՆՄԱՆ ՊԻՏԻ ՆԸԿԱՏՈՒԻՆ . բայց շատ անգամ դաշնագրութիւնք ամենափափուկ մանրամասնութեանց մէջ կմտնեն , և դաշանցն մէջ կգնեն խղճի ազատութիւնք , տոմարնին ամեն որ իրենց լեզուաւք բռնելու իրաւունք , հաւասար տուրք , ներս մտքնելու և դուրս հանելու կամ այն ինչ լաճառքնելու թոյլտուութեան

իրաւունքներն , և այլն , և այլն :

5. Չեղոք վաճառականութեան :

Չեղոք վաճառականութեան վերաբերեալ կարեւոր և բազմաթիւ խնդիրներու վրայ ՉԵՋՈՒԹԵԱՆ գլխոյն մէջ սկիաի խօսիւնք :

6. Պատերազմի արդիւն վաճառականութեան պայճանք :

Արկայն ժամանակէ ի վեր սովորութիւն էր թշնամական գործեր ընել պատերազմի յայտարարութիւնն ըլլալէն անմիջապէս յետոյ : Ապատահէր նաև որ այս ջարութիւններն յայտարարութենէն յառաջ ըլլային : Օրորինակ . ինչպէս ըրաւ Մեղղիան 1755 ին կօթնամեայ պատերազմէն յառաջ* :

* 1854 էն սկսան հիւսիսային Մերիկայի մէջ գտնուած գաղղիացի և անգղիացի բնակչաց մէջ թշնամութիւնք այն միջոցին մէջ , որ պատերազմի յայտարարութիւն եղաւ , 1756 ին , անգղիական ծովային զօրութիւնը 300 էն աւելի գաղղիացի նաւեր նուաճած էր :

բայց վաճառականութեան վերաբե-
րեալ ամեն ան որ դաշնադրութեանց
մէջ սովորաբար պայման եղած է թէ
դաշնադրեալ ազգաց մէջ պատերազ-
մի յայտարարութիւն եղած ատեն
քիչ շատ յապաղում կամ միջոց պի-
տի շնորհուի վաճառականաց, իրենց
հարստութեամբն հայրենիքնին դառ-
նալու : Այրբեմն ալ, մինչեւ անգամ
պատերազմի ատեն իրենց գործը շա-
րունակելու թոյլտուութիւն կըլլայ :

7. Հիւսպատոսաց իրաստանքը :

Հիւսպատոսաց հաստատութեան
նպասակն է օտար տէրութեանց մէջ
իւր ազգայնոց նաւարկութիւնն ու վա-
ճառականութիւնը պաշտպանել . վա-
րել անոնց վրայ քաղաքական և դա-
տաստանական օրէնքներն . և վաճա-
ռականութեան ընթացքին ու վիճակին
վրայ իրենց տէրութեանը գրով տե-
ղեկագիր տալ :

Հիւպատոսներն իրենց տէրու-
թիւններէն ընտրեալ և հաստատեալ
ըլլայնուն, քաղաքական նշան մ'առած
են. ինչպէս անձերնին, նոյնպէս նաև
իրենց օթեւանը պէտք է պատուրուին.
սակայն և այնպէս դեսպանաց ունե-
ցած ամեն տեսակ արտօնութիւնները
չունին. այնպէս որ ընտանի կամ անձ-
նական գործոց համար գտնուած տե-
ղերնուն հասարակ ատեաններուն առ-
ջեւ կրնան դատուիլ:

Հիւպատոսներն՝ իրենց պաշտօն-
ները վարելու գացած երկրին կառա-
վարութենէն կվաւերանան: Ասոնց
հաստատութեան, արտօնութեան և
ազատութեան խնդրոյն համար զանա-
զան կառավարութեանց մէջ բազմա-
թիւ դաշնագրութիւններ եղած են,
որոնցմէ կհետեի թէ հիւպատոսաց
գլխաւոր գործն է հսկել վաճառակա-
նութեան և նաւարկութեան ճիշդ կա-
տարման իրենց և պաշտօն վարած մի-
ջակին կողմէն: Շ փութութեան ատեն,

զանի հանդարտեցընելու համար պէտք
եղած միջոցներն ի դործ դնելով, պէտք
եղած և խնդրուած ատեն, իրենց ազ-
գէն եղող վաճառականաց և նաւաս-
տեաց նպաստել ու օգնել:

Վարող են, ըստ դաշնագրու-
թեանց, օտարական պաշտպանութիւն-
ներ խնդրել, իրենց ազգային նաւե-
րը ձգող նաւաստիներն իրենց յանձ-
նելու համար: Իրենց ազգէն եղող
հպատակաց մէջ ծագած վէճերու հա-
մար կրնան միջնորդել, նոյնպէս բնիկ
քաղաքացւոց և իրենց մէջ եղած ա-
տեն:

Իրենց հայրենակցաց մահուանէն
յետոյ անոնց ստացուածքը պահե-
ու կհսկեն:

Ա կրջապէս պաշտօն վարած երկ-
րին մէջ իրենց ազգային վաճառակա-
նութեան շահուն և եղանակին վե-
րաբերեալ ամեն եղածներն յատուկ
տեղեկագրով իրենց կառավարութեան
կիմացընեն:

Արեւելեան և բարբարոս միճակներու մէջ խաւրուած հիւպատոսներուն արտօնութիւններն աւելի ընդարձակ են . ասոր համար է որ սովորաբար արտօնութիւն կտրուի ասոնց , գացած երկիրներուն մէջ դանուած իրենց ազդայի՛նները պատժելու իշխանութեան իրաւունքը :

Այս արտօնութիւնները կանոնաւորող դաշնագրութեանց ԴԱՇՆԱԳԻՐ կամ ՊԱՅՄԱՆՔ կըսուի . ինչպէս են Բ . Ղրան 1675 ին Անդղիոյ , և 1740 ին Վաղղիոյ հետ ըրած պայմաններն :

Վաղղիոյ մէջ հիւպատոսական մարմինը կբաղկանայ ընդհանուր , առաջին և երկրորդ կարգի , և աշակերտ հիւպատոսներէ , որոնք կանուանէ կայսրը՝ արտաքին գործոց պաշտօնէին ներկայացմամբ կամ միջնորդութեամբ : Ասոնցմէ զատ կան նաև հիւպատոսի քարտուղար , արեւելեան լեզուաց համար գրագէտներ , թարգմաններ :

Տ. Աւերուան դաշնադրութեան ջնջումը :

Աւերջին դարէն ի վեր շատ վիճակներ զբաղած են այս ատելի վաճառականութիւնը ջնջելու, որ մարդկութեան անարդանք մ' է :

1815 թուականին Ալեքնայի դեսպանաժողովէն մասնաժողով մ'ընտրուեցաւ այս դաշնադրութեան տիրերաբար ջնջմանն համար : Այն դաշնադրութիւնն ստորագրող տէրութիւնք ամեն ոյժերնին թափեցին, Բուռնութեան և հրճեց Երեւոյ անարգելալ այս դաշնութեան և սոսկալի վաճառականութեան թուրքովն և վերջնական ջնջմանն հանալ :

Այս նպատակաւ բաղմաթիւ դաշնադրութիւնք եղան Անգղիայէն՝ Ասպանիոյ, Ստորին — Աշխարհաց, Շուէտի, Վաղղիոյ, Ամերիկայի միացեալ նահանգաց հետ, և այլն :

Վաշնադրութեան ջնջումն և ջնջող տէրութեանց կողմանէ Ափրիկէի և զերաց վրայ պէտք եղած պահպանու-

Թիւնը, վաճառական նաւերն աչքէ
անցընել հետեցուց : Մայց հսկողու-
թեան այս դրութիւնը շփոթութեանց
պատճառ տուաւ : Վաղղիա, որ 1833
ին Մեզղիոյ հետ բրած դաշնադրու-
թեամբը փոխադարձ այցելութեան
յանձնառու եղած էր, մերժեց զանի
1845 ին բրած դաշնադրութեամբը :
Աւրիշ վիճակներ այս օրէնքը պահե-
ցին, բայց և այնպէս և ոչ մէկ ան-
գամ պատերազմական նաւերու այցել-
ութեան թոյլտուութիւն եղաւ :

9. Մզգաց ծովու վրայ ունեցած իրա-
ւանքը : — Մասնական փննութեան :

Ծովերու ազատութեան խնդիրը
ուրիշ խօսքով՝ այն խնդրոյն ճանա-
չումը թէ ծովային պետութիւնը մի-
այն մէկ ազգի մը կ'յատկանայ, եր-
կայն ժամանակէ ի վեր թէ փիլիսո-
փաներէ և թէ գրազէտներէ վիճ-
ուած է :

Չորեքտասաներորդ դարուն՝ Վսպանիա և Ռորթուկալ Վոր աշխարհի ծովերուն պետութիւնն իրենց յատկացուցին, փոխարէն իրենց յաղթութեան և գիւտին, որ և իրենց շնորհուեցաւ Մղեկսանդր Ղ. Պապի քահանայապետական կոնդակաւ :

Քիչ մը յետոյ Մնգղիա իր շուրջը պատող ծովերուն տէր և պետն ըլլալ ուղեց կամ կարծեց : Մնգղիացի օրէնսդէտ մը, յան Սէլտրն, Մաս — Քլատոզոս մերնագրով գիրք մը հրատարակեց, որուն մէջ նուկս Արձօթիուս անուն հոլանտացւոյն հետ կ'իմճէ, որ իր Մաս — Քլատոզոս անուն գրքովը կարգիլէր ազատ նաւարկութեան, ծովերու մէջ ձկնորսութեան և վաճառականութեան իրաւունքը :

Աջ միայն Սպանիա, Ռորթուկալ և Մնգղիա ծովերու պետութեան այսպէս կարծեցեալ իրաւունք ունեցան, այլ նաև Անեաթիկ Մնգ-

րիական ծովուն , և Տաճկաստան Սև
ծովուն տէր եղան : Մ. յսօր այս տե-
սակ կարծեցեալ իրաւունքներ չեն ըն-
դունուիր . ուսկից նաև սա՛ հետեւեալ
երեք կէտերն անվիճելի եղած են .
ինչպէս ,

Ա. Օ՞րմն ազատ է , և ոչ մէկ
պարագայի մէջ ազգի մը յատկութիւն
կրնայ ըլլալ :

Բ. Մաւարկութեան , մաճառա-
կանութեան և ձկնորսութեան համար
ծովի գործածութիւնը բոլոր ժողո-
վըրդոց կվերաբերի :

Գ. Մ. յս կանոնէն պէտք է խո-
տորին դաւառային և փակեալ ծո-
վերը :

10. Իրաւունք ծովէն զբոսելու :

Մ. յն՝ որ ծովեզր ունի , իր ծո-
վեզրը գոցող ծովին տէր կոչուած
կամ ճանչցուած է : Մէկ քանի դաշ-
նագրութեանց մէջ այս կոչման իբրև
սահման ընդունուած է երեք մղոնի

տարածութիւնը : Աւրիշ դաշնադրու-
թեանց մէջ ալ , ծովեզրին վրայ դըր-
ուած թ'նդանօթի կողմն * :

Ծովափնեայ իրաւունք ըսելով
կհասկցուին . Ա . ծովային որսորդու-
թեան (ձուկ , բուստ , մարգարիտ , և
այլն) և բնական բերքերու հաւաք-
ման , զոր ծովը եզերքները կնետէ .
ինչպէս սաթ , այնպէս որ օտարականք
չեն կրնար ժողովել . Բ . նաւարկու-
թեան և օթեւանի արդելիչ իրաւունք-
քը : Միայն սա դիտելու է թէ՛ այ-
սօրուան լուսաւորեալ ազգայ մէջ ե-
ղած վաճառականութեան ազատու-
թիւնն այս իրաւունքին դործադրու-
թիւնը կարգելու : Գ . մաքսատանց ե-
նաւահանգիստներէ ու ծովէ անցից
համար բաժեր և տուրք հաստատելու
իրաւունքը , որովհետեւ լապտերները
և ժայռերը ցուցնելու համար ջուրց

* Տարբերութիւն մ'ալ կ'առի
թ'նդանօթի տեսակէն :

երեսը դրուած նշանները , և այլն ,
ծախքի կկարօտին : Ա՞րդարացի է նաև
թէ անոնք որ այս բաներով կօգտին ,
պէտք է ծախքն ալ հողան միայն թէ
Աղգաց Իրաւանց դէմ է , երբ նոյն
ծովեզերեայ տէրութիւնն անցի դար-
ձի համար չափազանց բաժ կպահան-
ջէ : Ա՞յս առթիւ , 1857 ին հանի-
մարքայէն իր հետ հաղորդակցուած թիւն
ունեցող տէրութեանց մէջ եղած դաշ-
նադրութիւնը կրնանք յառաջ բերել ,
որ Սունտի (նեղուց հանիմարքայի)
անցից տուրքը ջնջեց 86 միլիոն տա-
լով : Ա՞յսու ամենայնիւ հասկնալու
չէ թէ այս դաշնադրութիւնը մաք-
սատանց և նաւահանգստի հասարակ
իրաւունքն ալ ջնջեց :

11. Առաւելագոյն իրաւունք :

Ինչպէս ժամանակ , նախկին-
նեան իրաւունք կոչուած բարբարոս սո-
վորութիւն մը կար Աւրոպայից մէջ :

Ժողովներեայ իշխանը փոթորիկով իր
եղերքն ինկած ապրանքներն ու ա-
լէկոծեալ նաւերը կգրաւէր : Արքեմն
նաւուն մէջ գտնուող անձինքն ալ
գերի կառնէր : Շատ իշխաններ ալ
սուտ նշաններ կհանէին , և խաբող
լապտերներ կվառէին նաւերն իրենց
կողմը բերելու համար :

Այս բարբարոս սովորութիւնը
հետզհետէ բոլոր քաղաքներէն ան-
հետացաւ . այսօր , փոթորիկաւ ցամա-
քը ինկող ինչ , ստացուածք , նա
և ապրանք իրենց տիրոջը կյանձնուին
երբ անոնք տարի մը և մէկ օր միջո-
ցի մէջ խնդրուին , ազատելու՝ պա-
հելու և այլևայլ ծախքերը վճարելու
պայմանաւ : Այրկու հարիւր տարիներ
ի վեր նաւարկութեան և վաճա-
ռականութեան համար եղած դաշ-
նադրութիւնք , նաւաբեկութեամբ ցա-
մաքն ինկող նաւերուն ազատութեանն
յատկացեալ զանազան պայմաններ կը
պարունակեն : Անդհանրապէս նաւ մը

ազատելու հսկողութիւնը նոյն ազգէն
եղող հիւսպատոսին կվերաբերի : Նայց
պատերազմի ժամանակ այս դաշնա-
դրութիւնք ազդեցութիւն չունին . փո-
թորկաւ և պատերազմով տէրութեանց
եզերքն ինկող թշնամի նաւերը կը-
բռնուին :

12. Օ՞րջային արարողութիւնք :

Ողջոյնք կըսուին այն արարողու-
թիւններն՝ որ զանազան ազգաց պա-
տերազմական նաւերն իրարու ընել
կպարտաւորին ծովուն վրայ , նաւա-
հանդիսաներուն մէջ , օտար բերդե-
րու առջև , նաւահանգիստ մտնելու
կամ ելնելու ատեննին : Նոյնպէս
այն ողջոյնները՝ որ վաճառականաց
նաւերը պատերազմական նաւուց կը-
պարտաւորին : Օ իրար կողմունեն դը-
րօշակով , առադատով կամ թնդա-
նօթով :

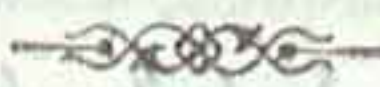
Սթեռտաներորդ դարուն մէջ
ծովային արարողութեան զանազան ե-

զանակներն ոչ միայն քաղաքավարու-
թեան գործք կհամարուէին, այլ նաև
իրար ողջունող տէրութեանց մէկմէ-
կէ ստորին ըլլալնին ալ կցուցընէին :
Նայց այսօրուան զանազան աղգաց ի-
րարու մէջ եղած ստորնութեան կամ
մեծութեան ամեն տեսակ կարծիքներ-
ըր անհետացած են : Վատերազմական
նաւու մը, ծովային տեղերէ և բերդե-
րու առջևէ անցած ատեն ի նշան ող-
ջունի նետած թնդանօթներուն թի-
ւը միշտ միևնոյն ըլլալու է, որովհե-
տեւ երկուքն ալ հաւասարապէս իշ-
խան ըլլալնուն՝ միևնոյն իրաւունքներ-
ըր ունին :

Մըղատ ծովուն, կամ թէ եր-
րորդական տէրութեան մը ծովային
վիճակին վրայ, բնաւ ստիպում չկայ
իրարու պատահող նաւուց՝ զիրար ող-
ջունելու : Սակայն սովորութիւն է
թէ պաշտօնատար մ'ունեցող պատե-
րազմական նաւ մը, աւելի ստորին
աստիճանի նաւապետ ունեցող ամեն

պատահող նաւերէն ինքն յառաջ ող-
ջունուի . նոյնպէս առանձին գացող
նաւ մը նաւատորմի մը հանդպելու
ատենն ինքն կպարտաւորի նախ ող-
ջունել :

Վաղղիա իւր նաւարկութեան
համար բոլոր այս խնդիրները կանո-
նաւորած է 1851 օգոստոս 15 ի
վճռովը :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԳ

ԴԵՍՊՈՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԴԵՍՊՈՆԱԲ

Ա իճակաց իրարու մէջ ունեցած յարաբերութիւնն ընդհանրապէս արքունի ներկայացուցիչներով ըլլալուն, մասնաւորապէս այս գիտութեան և դեսպանաց վերաբերեալ խնդիրները պիտի քննենք :

1. Քաղաքագիտական ոճ :

Այս ոճին վերաբերեալ կանոնները պարզ են ըստ ինքեան : Ի՛նչ որ պէտք է ըսել՝ կարգով ըսել, և ոչ ուրիշ բան, այս է ահա քաղաքագիտի մը մեծ արհեստը : Պէտք է միացընել մտաց պարզութիւնն ոճի համառօտութեան և բառերու յատկութեան հետ : Ատորին կամ անքաղաքավար բառերն ի բաց հանելու է քաղաքագիտական գրութեանց մէջէն : Ասեւ զանազան կէտերն ընդարձակել

կամ աւելի պարզել ըստ պիտոյից և
կարեւորութեան : Նախադրութիւն-
ներն աստիճանաբար դնելու է հա-
մողումն աւելի հաստատելու համար :

2. 1 է դրոշմ :

Յայտնի է թէ ամեն վիճակ իր
լեզուն գործածելու իրաւունքն ունի՝
ուրիշի մը հետ յարաբերելու ատեն :
Սակայն երկար ժամանակ սովորու-
թիւնը նախապատիւ համարեցաւ քը-
րիստոնեայ ազգաց մէջ, լատինական
լեզուն գործածել . տասնևութերորդ
դարուն դաշնադրութիւններն ալ լա-
տիներէն խմբագրեալ են :

Տասնևիններորդ դարէն ի վեր է
որ գաղղիարէնը նախադասուեցաւ .
ինչպէս են 1815 ի Վիէննայի դես-
պանաժողովին արձանագրութիւնները,
և 1833 և 1856 ի դաշնադրութիւնք :

Սակայն և այնպէս 1815 ին
դաշնադրութեան 120 դ յօդուածը

կայարունակէ թէ գաղղիական լեզուն
գործածելի է, ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՄԷՉ Ա-
ՌԱՆՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՏԱԼՈՒ:

Բ. Գունն Եւրոպական տէ-
րութեանց հետ տաճկերէն լեզուն
կգործածէ, բայց իւր հաղորդակցու-
թիւններն ընկերացած են լատինարէն
կամ գաղղիարէն թարգմանութեամբ:

Գետական մը, գտնուած մի՛ճա-
կին կայսեր ներկայացած ատեն՝ բեր-
նով ըրած հաղորդակցութիւնը կրնայ
իր յատուկ լեզուաւն ընել, նոյնպէս
և կայսրն իր լեզուաւը պատասխա-
նել: Բայց այս պարագայիս մէջ ալ
ընդհանրապէս ընդունուած սովորու-
թիւնը գաղղիարէն լեզուն գործա-
ծելն է:

Յ. Կայսերաց իրարու մէջ գործածած
պարտաւանանները:

Եւս օրուան միջնորդական յա-
րաբերութեանց մէջ, Պապը պատուա-
նուն կընդունի ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ:

կայսերք կամ թագաւորք՝ նորի՛ն վե-
ՀԱՓԱՌՈՒԹԻՒՒՆ , որ յառաջները մի-
այն Վերմանիոյ յատկացեալ էր . իսկ
երբ ասոնց գրուի կամ խօսուի՝ ՏԷՐ
պատուանունը կրնդ ունին :

Մեր Մուլթանն ալ ԿԱՅՍԵՐԱ-
ԿԱՆ վեՀԱՓԱՌՈՒԹԻՒՒՆ պատուա-
նունն ընդունեց 1856 ի դաշնադրու-
թեանց մէջ : Վաւքսք և իշխանք՝ ՊԵՐ-
ՃԱՊԱՏԻՒ ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՒՆ-Բ . ասոնք ալ
այսպէս անօրինուեցան 1818ին՝ Լյքս-
Էալշարելի դեպքանաժողովին մէջ :

Ասոնցմէ զատ ուրիշ մասնաւոր
պատուանուններ ունեցող թագաւոր-
ներ կան . ինչպէս՝ յառաջները Վաղ-
ղիոյ թագաւորը կկոչուէր նաև Ռա-
ֆաւոր Իիսթ . — Իրիսթոնեայ . Սպանեա-
լինը՝ Կառլոս Երկրորդ . Նորթու-
կալինը՝ Ռոբարթ Իիսթ Կառլոս Երկր-
Հօնկրուայինը՝ Ռոբարթ Կառլոս Երկր-
Հօնկրուային :

Վերմանական դաշնակցութիւնը
ՊԵՐՃԱՊԱՏՈՒԹԻՒՒՆ պատուանունն
ունի :

4. Դեասպանք : — Ա կայագիր :

Դեասպան մը , գացած քաղաքին վիճակէն կամ թագաւորէն ընդունուելու համար վկայագիր ունենալու է , որ կպարունակէ իր պաշտօնին նրպատակը . դեասպանական մարմնոյն յատկութիւնն ու անունը , և զինքը զրկող թագաւորին անուամբն ամեն ըսածին հաւատք ընծայելու խնդիրքն : Ինագրէն զատ սովորաբար օրինակ մ'ալ կունենայ վիճակին քարտուղարին տալու , կայսեր ներկայանալու հրամանը խնդրելու :

Տաճկաստան զրկուող պաշտօնեայները Սուլթանին յատկացեալ վրկայագրէն զատ ունենալէն են նաև մեծ Ապարքոսին և գաւառային արտաքին գործոց պաշտօնէին :

5. Պաշտօնէին իրաւունքն : — Անը թուիսն :

Պաշտօնէին անարատութեան ըսկողբունքն այնքան պիտանի է վիճաւ

կաց արտաքին յարաբերութեանց նը-
կատմամբ, որ բոլոր ժողովուրդներէն
ընդունուած է, և խոտորմունքն ալ
խիստ քիչ են:

Ղեկավարական մարմնոց անարա-
տութեան սկզբունքէն կհետեի ա-
մեն կառավարութեանց համար ստի-
պում մը, թէ երբոր օտար արտաքին
պաշտօնեայ մը կընդունի, ոչ միայն
նոյն պաշտօնէին անարատութեան դէմ
բան մը չընել, այլ նաև իր անձին և
պատուոյն եղած ամեն հարում խըս-
տիւ սանձել կպարտաւորի: Արտա-
քին պաշտօնէի մը եղած նախատինքը
զանի ներկայացընող կառավարութեան
եղած կհամարուի, չկրնար արդարա-
նալ, քանի որ պաշտօնէին կառավա-
րութիւնն այս տեսակ պակասութեան
օրինակ մը ինքն ալ չտար: Պատմու-
թիւնը բազմաթիւ օրինակներ կպա-
րունակէ դեսպաններուն անարդու-
թիւն եղած և այս մասին կառավա-
րութեան կողմանէ թողութիւն խընդ-

րըուած ըլլալուն : Արեանք յառաջ
բերել նաև մէկ քանի տարի յա-
ռաջ Անգղիոյ և Պարսկաստանի մէջ
անցածն Պ . Մառուէի պատճա-
ռաւ : 1803 ին Ալժերոյի Պէյէն
Վաղղիոյ հիւպատոսին եղած անար-
գանքը գաղղիական զինու.ք Ալժերոյի
(Ղէզայի) յաղթուելուն պատճառ
եղաւ : 1799 ին Աստուծատի դաշնա-
դրութեան մէջ գաղղիացի հրամանա-
կալներն աւստրիացիներէն սպանուե-
ցան :

6. Անգլիոյ ինքնապաշտպանութիւն :

Այս բարբարոս բառէն կիմացուի այն
ստուծիւնը , որով դեսպանական մար-
մինը , իր ներկայացընող թագաւորին
վիճակները ձգող կնկատուի :

Հարկ է որ Ազգաց Իրաւունքը
բողորովին մասնաւոր պաշտպանու-
թեամբ մը հսկէ դեսպանական մար-
մնոյն , որովհետև շատ անգամ կրնայ
պատահիլ որ դեսպանաց պաշտօն վա-

ընդու դացած քաղաքին դատաստա-
նական կամ քաղաքական օրինաց մէջ
պէտք եղած պաշտպանութիւնը չը-
գըտնեն : Ասոր համար ընդունուած
է իբրև սկզբունք մի ազգաց իրաւանց
անձին , բնակարանի , ծառայից և կահ
կարասեաց ազատութիւնը . անօգուտ
է անձին ազատութեան օգտակարու-
թեան վրայ զգոյշ ըլլալն , որովհետև
ակներև է թէ դեռսպանական մարմ-
նոյն անձնական ազատութիւն և կա-
տարեալ ապահովութիւն պէտք է :
Իսկ բնակարանին , ծառայից և կահ
կարասեաց ազատութեան օգտակարու-
թիւնն ալ հասկնալու համար հետև-
եալը բաւական է : Վիցուք թէ դես-
պան մը կարելոր գործ մ' ունենայ ,
և զօրաւոր մարդիկ շահ ունեցած ըլ-
լան այս գործոյն գաղտնիքն իմանա-
լու . չկրնար ըլլար որ ամեն երեւա-
կայելի միջոցներ ի գործ դրուին
գաղտնեաց թուղթերն յափշտակելու .
չկրնար ըլլար որ նպատակնուն հաս-

ներու համար, այցելութեան գացած
ատեննին և կամ թէ դեսպանին վե-
րաբերեալ և ծառայից սնտուկներն
մաքսէ անցընելու ատեննին ձեռք ան-
ցընեն :

7. Վաղարշապատ քաղաքի քաղաքապետը
+ քաղաքապետի անունը քաղաքապետի անունը :

Մ. յս սկզբունքն անարատութեան
հետեւութիւններէն մէկն է, որ կը-
հրակէ դեսպանական մարմնոց : Վաղ-
ղիոյ մէջ անձին ազատութիւնը նուիր-
ուած է ազգային միութեան մշտով
մը : (Վաղղիոյ ապստամբութեան
տարին)

“ Մ. զգային դաշնադրութիւնն ա-
մեն լուսաւորեալ տէրութեան կար-
գիլէ, օտար կառավարութեանց դես-
պաններուն անձն որ և իցէ կերպիւ
վրիժապարտ լինելու : Արեւնց համար
երզած գանգատներն ուղղակի հասա-
րակաց տեսչութեան ատեանին ներ-
կայացուիլ պէտք են, որ միայն իրա-
ւունք ունի ասոնց իշխելու :

Եւ յս սկզբունքն ընդհանրապէս
ամեն լուսաւորեալ վիճակներէ ըն-
դունուած է : Սակայն պէտք է նըշ-
մարել թէ բրուսիական օրինաց մատ-
եանք , կերելի թէ օտարական հա-
ւատարիմ դեսպանք քաղաքին դա-
տաստանական ատեններու առջև կոչ-
ուելու ատեննին , Աէրլինի խորհրդա-
րանին առջև , բրուսիական վիճակաց
իրաւասութեան տակ իյնալնին ըն-
դունեց :

Իսպի կգտնուին այնպիսի իրա-
ւագէտներ , որ առանց գէշ հեռա-
ւանքի այս աղատութեան բողոքովն
ջնջուելուն կարելիութիւնը կցուցը-
նեն :

Ինչից աղատութիւնը պիտի կա-
յանայ միմիայն դեսպանական մարմ-
նոյն վերաբերեալ պիտոյից վրայ միշտ
պաշտօնական ձեւով : Իսկ թէ դես-
պանն երկրագործութիւն , վաճառա-
կանութիւն , և այլն , ընէ՛ սոյն ար-
տօնութիւնը կկորսնցունէ : Վաճառա-

կանութեան վերաբերեալ ապրանք-
ները և երկրագործութեամբ ունե-
ցած պարէնները պաշտօնական կեր-
պարանօք և դեսպանական ազատու-
թեան շնորհիւ բնաւ չեն պաշտպան-
ուիր :

Վաղղիացի փաստաբան մը Պ .
Տալօղ կհարցընէ թէ, դեսպանատան
ծառայուած կահ կարասիքը դեռ չը-
վըճարուած, երբ դեսպանը պաշտօ-
նէ դադարի, ապրանքը կրնայ ետ առ-
նել վաճառականը, և կյայտնէ նաև
ըսելով թէ դեսպանին հրաժարակա-
նը կահ կարասեաց ետ առնուելու պա-
րագայ մը չէ : Արդարև դեսպանին
իրաւունքներն իր պաշտօնին հետ մի-
անգամայն չեն լմննար : Պաշտօնէ կը-
դադարի՝ երբ հրաժարականն ընդուն-
ուի : Իսկ իրաւունքները կղաղարին
երբ քաղաքը թողու :

Վեսպանաց հետ դանուող ան-
ձինք ալ քաղաքական դատատաննե-
րու ազատութիւնը կվայելեն . այսինչ

'քրն՝ իրենց ընտանիքն , գրագիրները ,
թարգմաններն ու ծառայները , որոնց
վրայ աւելի մանրամասնաբար պիտի
խօսինք :

Տ. Դէ որոշումներս որոշումներս որոշումներս քրն —
ուսուսութիւնն որոշումներս քրն —

'Ներսայանին անարատութեան ըս-
կըզքան համեմատ դանուած երկրին
դատաստանական իրաւասութեանէ ա-
զատ է . բայց արտօնութիւնը խոստոր-
մունքներ ունի : (յտարական գերս-
պանի մը ամեն տեսակ յանցանքներ
ընդ համար անպատիւ մնալն ընդու-
նելի չէ , թէ դանուած վիճակին դո-
յութեան ու պաշտօնութեան , և
թէ մասնաւորաց : Ն. յս պարագայիս
մէջ , արդեւման և պահպանութեան
իրաւունքը գերսպանական արտօնու-
թեանց խիստ օրէնքները կ'յաղթէ :
Ներսայանն իւր ամեն պարտաւորու-
թեանց մէջ պակասութիւն ընելով ,
իւր իրաւունքներէն ալ կ'զրկուի : Ն. յս
կէտին մէջ ի դործ դրուած միջոցներ

որ վնասեալ վիճակին կողմէն են :
Թէ որ եղածներն այնքան կարեւո-
րութիւն չունենան , պաշտօնեային
բարեկամական ազդարարութիւն մը
կըլլայ , կամ բողոք մը իւր կառավա-
րութեան . եթէ ծանր ըլլան՝ դես-
պանը կպարտաւորի յետս կոչում մ'
ընել , ներողութիւն ընդունելու . ե-
թէ ոչ՝ նոյն վիճակն իրաւունք ունի
յանցաւոր պաշտօնեայն հեռացընել
և որոշեալ միջոցէ մը զանի երկիրը
ձգելու ստիպել : Արքայէս եթէ
Թագաւորին անձին կամ կառավարու-
թեան ապահովութեան դէմ ոճրա-
դործութիւն մը կայ , պաշտօնեայն
կրնայ բռնուիլ , և մինչև հաշտութիւն
չեղած՝ ազատ չթողուլ : Ընչպէս 1717
ին Աելամառ Աոմս , Սպանիոյ Թա-
գաւոր՝ Ֆիլիպ հինգերորդի գեսպա-
նը , գաղղիոյ կառավարութեան փո-
խանորդութեան դէմ ապստամբեցաւ ,
փոխանորդութիւնը Ղուգովիկոս ԺԵԳ-
անուամբ իր տիրոջը յանձնել տալու

Համար: Տիւպուա կարգինալ, փո-
խանորդութեան պաշտօնեայն վերա-
հասու ըլլալով եղած ապստամբու-
թեան՝ վաւերական ապացոյցներով
հաստատելու, դեռսպանը բերել տը-
ուաւ և դեռսպանատան մէջ ամենափա-
փուկ քննութիւններ ընելով, Սէլա-
մառ Աոմս պատժուեցաւ, նոյն ինքն
Աղգաց Կրաւուները պղծելուն համար:

9. Ապստամբութեան իրաւունք:

Եւրոպական աշխարհը ինքնուրու-
նաբար մեծերու առիթ եղաւ: Ար-
տաքին պաշտօնեայի մը անարատու-
թեան մէջ կհասկցուի նաև իւր օթե-
ւանը, բայց նա, առաջուան պէս
յանցաւոր մարդոց իբրև ապստամբ-
րան չկրնար ծառայել և իրենց քա-
ղաքին արդարութեան ատենէն ա-
զատ պահել: Այժմ արտաքին պաշ-
տօնեայն ուղէր չարագործներն ան-
պատիժ պահել, զանոնք իւր օթեւա-

նին մէջ պատասպարելով . և թէ որ
չարագործները պահանջուելու ատեն
մերժէր յանձնել , կառավարութիւնն
իրաւունք կունենար օժեւանք պար-
տել տալ :

Թէ որ պաշտօնէից օժեւաններ-
ը , ապաստանարանի իրաւունք չու-
նին , աւելի հաւանութեամբ խաղե-
րանք բողոքովին ջնջուած է :

Ամնայ հիմա մէկ քանի խօսք ալ
Բ. Գրանքով արտաքին պաշտօնէից
ունեցած մասնաւոր իրաւանց վրայ
ընել :

Գեասպանաց օժեւաններն ()ս-
մանեան տէրութեան բացարձակարար
անեղծելի են . դիցուք թէ որ և իցէ
մէկը յանցանք գործելով որ և իցէ
դեասպանատուն մը զերծանի . կառա-
վարութիւնը պաշտօնէին օժեւանը չը-
կրնար մտնել չարագործն առնելու
կամ փնտուելու :

Մեգղիոյ , Մասարիոյ , Բրու-
սիոյ , Սպանիոյ և Սարտենիոյ պաշ-

տօնեաները կառավարութեան հաշ-
ուովը կրնակին :

Ասկէց զատ դեսպանական մար-
մինն ու իրենց մարդիկն (բաց ի օս-
մանցի կամ օսմանեան հպատակ ծա-
ռաներէ) ամեն տեսակ ուղղակի կամ
անուղղակի հարկերէ ազատ են :

10. Պաշտօնէից ըստ կրօնից ունեցած
կրօն-ուսմանքն :

Կրօնական թոյլտուութիւնն այ-
սօր զգալի յառաջադիմութիւն ը-
րած է : Այս խնդիրն առաջուան
նման կարեւորութիւն չունի : Սիայն
պիտի յիշենք թէ օտարական պաշտօ-
նեայն իր օթեւանին մէջ իր կրօնական
արարողութիւնը կատարելու իրաւուն-
քը միշտ ունի :

Հարցուած է թէ կառավարու-
թիւն մը, իւր ազգայիններուն որեւի-
ցէ դեսպանի մը մատուռին մէջ կրօ-
նական արարողութեանց կատարման
ժամանակ ներկայ գտնուիլն արգելե-

լու իրաւունքն ունի՞, այն . բայց մի
և նոյնը չէ օտարականաց համար . ա-
սոնց , դեսպանի մը մատուռը մտնելը
կառավարութեան կողմանէ չկրնար,
արդիւղուիլ :

11 : Պաշտօնէեց ըստ որոց ունեցած
աղաքո-խէ-նը :

Եւն քաղաքներուն մէջ դես-
պանական մարմինն և իրենց ծառա-
ներն անձնական ուղղակի տուրքէն
բողորովին աղատ են , դտնուած մի-
ճակին հպատակ ջրլալնուն համար :
Իայց միւսնոյնը չէ անուղղակի արոց
համար (մաքս , ևայլն) . կարտա-
ւորին տալ ինչպէս որ աղգայինք :

Մտածէնի կարծիքն այն է թէ,
պաշտօնէին դէմ բան է իրեն հետ-
ունեցածները կամ բերել տուած-
ները մաքսատան մէջ մասնաւորապէս
քննել : Իսկ ուրիշ իրաւարաններ ալ
կրսեն թէ պաշտօնէին խօսքը բաւ է
ամեն տեսակ քննութեան համար :

12. Դեպքանաց հետեւաները :

Դեպքանին քարտուղարներն ,
ատենադպիրները , թարգմանները , և
Հետը գտնուած բոլոր մարդիկն Ազ-
գաց Իրաւանց պաշտպանութեան տակ
են , և ոչ թէ բնակած երկրին դա-
տաստանական ատեանի և օրինաց ,
մինչև անգամ եթէ նոյն վիճակին
քաղաքացի ըլլան : Դատաստանի չեն
կրնար կոչուիլ , բայց միայն վիճակը
ներկայացընող պաշտօնեայէն : Աւրո-
պիոյ գլխաւոր վիճակաց օրէնսդրու-
թիւնն այս կէտին խիստ է :

Բայց երբ մէկը դեպքանի ծա-
ռայութենէն ելնէ , անմիջապէս քա-
ղաքին ամեն տեսակ օրինաց տակ կիյ-
նայ և կկորսնցընէ իւր բոլոր արտօ-
նութիւնները :

ՊԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ա ՉԳԱՑ ԻՐԱՐՈՒ ՄԷՉ ՈՒՆԵՑԱՑ ԵՎ
ՐԱՒԱՆՑ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՊԱՇՏ
ՏԵՐԱՉՄ :

1. Փոխարէն վիճակաց :

Ա իճակ մը, որիչ վիճակէ վը-
նասուելու ատեն կարարաւորի իր վը-
նասները պահանջել թէ վիճակը ներ-
կայացրնողներէն և թէ երրորդ տե-
րութեան մը միջնորդութեամբ, և թէ
այս միջոցները չբաւականանան, նոյն
վիճակն իրաւունք ունի ըստ պատշա-
ճի պէտք եղածը տնօրինել : Վիցուք
թէ կառավարութիւն մը, զորօրինակ
Մ. Լ. Լապրիա դաղղեացի հարատակաց անդ-
ղեացւոց նման միւսնոյն դերազանցու-
թիւնը ջնտրէր, Վաղղիոյ կառա-
վարութիւնն ալ աւսարիացի հարատակ-
ներուն միւսնոյնը կրնայ ընել : 1793
օգոստոս 16 ին պղգայիտ միութեան

վճիւ մը Վաղղիոյ մէջ սպանիացիներուն ստացուածքը կգրաւէ, Սպանիոյ տէրութեան կողմանէ դաղղիացւոց եղած յափշտակութիւնը փոխարինելու համար: Վայց ոմանք յիշաւարանից այս եղանակը ճշմարտութեան դէմ կգանեն, որովհետեւ քաղաքացիք ալ յանցաւոր չեն համարուիր երբ տէրութիւն մը ուրիշի դէմ թշնամութիւն ունի:

2. Պատերազմ:

Արդարեւ պէտք է ընդունիլ թէ պատերազմը շատ անգամ վիճակի մը իր խոստանունքները կատարելու և Ազգաց խրաւունքը պատուել ստիպելու միակ միջոցն է: Արեւմն պատերազմը կրնայ արդար ըլլալ. բայց գերմանացի երեւելի փիլիսոփայ մը, Քանթ, կ'այտնէ թէ տաժանելի է մտածել թէ զօրութիւնն է իրաւունք որոշողը, կամ պարզաբար խօսելով

ուրիշ իրաւունք չկայ, բայց եթէ զօ-
րութիւն : Ինչպէս որ ամեն միճակի
մէջ ամեն մէկ անհատի իրաւունքնե-
րը կանոնաւորող և հսկող քաղաքա-
կան իշխանութիւն մը կայ, այսպէս
ալ պէտք էր, բարձրագոյն ատեն
մը ամեն մէկ միճակի իրաւունքներն
հսկելու և կանոնաւորելու : Այս էր
նաև Հանրիկոս Գ. ի կարծիքն ալ :

3. Պատերազմի յայտարարութիւն :

Պատերազմի սկսող միճակ մը,
թշնամական գործեր չըլլած՝ կպարտա-
ւորի ազդարարութիւն ընել թշնա-
մւոյն . ուրիշ ընթացքով վարուիլը
անասունի նման գործել է, որ ճամ-
բուն վրայ կսպասէ իր որսին՝ յան-
կարծ վրան յարձակելու : Անազններն
ժողովրդոց մէջ այս սովորութիւնը
զանազան ձեւերով և կրօնական ա-
րարողութիւններով կկատարուէր . ա-
ռանց ազդարարութեան եղած պա-

տերազմն օրինաւոր և կանոնաւոր չէր
համարուեր . պատերազմի ազդարար-
ութիւն չեղած ամեն տեսակ թշնա-
մութիւնք ասպատակութիւն և դո-
ղութիւն կհամարուէին : Միջին դա-
րու մէջ իբրև ազդարարութիւն պա-
ռէրազմի աստորաւոր կուղարկէին . այս
սովորութիւնը մինչև 17 դ դարը տե-
ւեց : 17^{րդ} սովորութեան վերջին օ-
րինակն եղաւ 1635 ին Սպանիոյ
դէմ Վաղղիոյ տրուած ազդարարու-
թիւնը * :

Օրինակի համար պիտի պատմենք
նաև 1859 ին Ռուսիոյ մէջ պատա-
հածն : Աւստրիական բանակին զօրա-

* 1635 ին Ռիչէլիէօ կարդինալն՝
որ Վուդօվիկոս ԺԳ . ի անուամբը Վաղ-
ղիան կկառավարէր , Սպանիոյ դէմ
պատերազմի յայտարարութիւն ըրած
ատեն , Տառպս գաւառին սահմանա-
գլխին վրայ աւետաւոր մը դրկեց , այն
ատեն Սպանիոյ ստացուածքն ըլլալուն .
հոն ազդարարութիւնը կարգացուելէն
յետոյ , յարձակեցաւ :

պետր Պ. Քալուրին վերջին դաշինք
մը զրկեց թէ, եթէ Վիէմօնը երեք
օրէն զինատուր չըլայ, Աւստրիա պա-
տերազմ կհրատարակէ: Միւնոյն մի-
ջոցին գաղղիական կառավարութիւնն
ազդարարութիւն ըրած էր թէ, եթէ
աւստրիական բանակը թէսէնի սահ-
մանագլուխն անցնի, այս յարձակու-
մը Վարդէոն գ. է իբրև պատե-
րազմի ազդարարութիւն պիտի ընդուն-
ուի:

Պատերազմի վիճակն անշուշտ դեւ-
պանական յարաբերութիւնները կը
դադրեցնէ: Վառավարութիւն մը ի-
րաւունք ունի նաև պատերազմ ընե-
լու երկրին մէջ գտնուած իր հպա-
տակները կանչելու: Այս ազդը փաս-
տաբանական նամակ ալ կըլլայ:

4. Վառելը նախահանգիստէն դուրս ել-
նելու արգելէ:

Այս կկայանայ վիճակի մը ներ-
քին ծովերուն կամ նաւահանգիստ-

Ներուն մէջ գտնուած նաւերուն ել-
նելն առժամանակեայ կերպով ար-
գիլելու վրայ :

Այս արդելքն երբեմն կառա-
վարութեան մը ներքին ապահովու-
թեան դործ մ'է, որով քաղաքին
վերաբերեալ լուրերն օտարաց մէջ
հրատարակելը կարգիլուի :

Ինչ որ ալ ըլլայ նպատակն,
միշտ արհամարհելի սովորութիւն մ'
ըլլալուն, պէտք է որ ամեն վիճակաց
քաղաքական իրաւունքէն ջնջուի: Հա-
ճելի է թէ ամեն պատերազմներու
ժամանակ որոշեալ միջոց մը տրուի
թշնամի ազգաց վաճառականաց իրենց
հայրենիքը դառնալու՝ տանելով ի-
րենց հետ նաւերնին ու ստացուած-
նին: Այս պայմանը քանի մը դաշ-
նադրութեանց մէջ կ'գտնուի, բայց
դեռ տիեզերաբար ընդունուած չէ:

5. Պատերազմի վերաբերեալ օրէնքները:

Պատերազմն ալ խաղաղութեան

Նման իր օրէնքներն ունի : Առսաւո-
րեալ ազգերը պատերազմն իւրե ան-
հրաժեշտ և ստիպողական գէշութիւն
մ'ընդունած են : Մայց իր պաշտօնին
մէջ պատերազմը մարդկային տեսա-
կին ջնջման նպատակ չունի , և պէտք
չէ կատարի եղանակաւ ընել : Արկու-
սիճակաց զօրային կարողութիւններուն
մէջ եղած մաքառումն օրինաւոր ը-
լալու է : Թոյնի , մարդասպանութեան ,
գլխատութեան , պղծութեան , և այ-
լն , նման ստորին և անզգամ միջոց-
ներ գործածելու չէ :

Յաղթող մը , պատերազմէ դուրս
գտնուած թշնամին բանտարկելէ զատ
ուրիշ բան ընելու իրաւունք չունի ,
բաց ի փախչելու ատենէն , յորում
մահու կղատապարտուի : Մայց պատե-
րազմական գերութիւնն այն ստորին
գերութեան շնմանիր , որ նախնեաց
մէջ յաղթեալին և շատ անգամ նա-
և կնոջն ու զաւակացը յատկացեալ
էր : Այն որ միայն զէնք կրած և

Թշնամական ուղղակի գործ մ' ըլլած է, կբանտարկուի :

Արբ Թշնամին իւր հակառակորդին ձեռքն իյնայ թէ կամօք անձնատուր ըլլալով, և թէ դիմանալու անկարողութեամբ, գերութիւնը կըսկըտի, որ է արգիլել զանի իր հայրենիքը դառնալէ կամ նորէն պատերազմելէ, ուսկից կսկսի անարատ կեանք մը վարել : Իսկ օրէնք խստիւ կըհրօկեն բանտարկելոց ամեն տեսակ ապահովութեանը և զանոնք չփախցընելու համար ամեն միջոց ի գործ դնելու . և եթէ բանտարկեալք իրենց միժակին հնազանդին, բռնութեամբ զսպելու արտօնութիւն կայ : Ինչպէս՝ 1800 թուականին Հասսէնա գաղղիացի զօրապետը Վէնէզի մէջ, աւստրիացիներէն պաշտօնեալ, դիւցազնական պաշտպանութիւն մ'ըրբաւ . սովը չափազանց էր, գաղղիացիք ներդութեան մէջ ինկան, որչափ սր ժողովուրդն ու աւստրիացի բան-

տարկեալներն : Ասոնք ապատամբել
ուղեղնուն , Մեսինա զանոնք նաւա-
հանգստին մէջ խարսխեալ հին նա-
ւու մը մէջ դրաւ , նաւուն վրայ թըն-
դանօթներ ուղղեալ , և թնդանօթա-
ծիդ զինուորներն ալ կրակովնին պատ-
րաստ , աղդ դրուեցաւ բանտարկելոց
որ եթէ անհազանդութեան փոքրիկ
նշան մը յայտնեն , իսկոյն կրակ պի-
տի արձակեն վրանին :

Նարձրատիճան պաշտօնատար-
ներն ստորին պաշտօնատարներէն և
զինուորներէն աւելի ազատութեան
մէջ ձգելն ազատութիւն է . ասոնք
խոստմամբ որոշեալ քաղաքի մը մէջ
և իրենց ստակովն ապրելու պայմա-
նաւ ազատ են : Իսկ ստորին պաշտօ-
նատարք և զինուորք աւելի հսկողու-
թեան տակ են , և իրենց աշխատու-
թեան վարձքէն իրենց համար եղած
ծախքը վար կդրուի : Այսպէս էր
1859 ին Ռուսիոյ պատերազմին ժա-
մանակ Վաղղիոյ մէջ աւստրիացի

բանտարկեալներուն ապրելու եղանակը : Նայց հրաման չկայ բանտարկեալ զինուորները զանոնք բանտարկող վիճակին բանակացը միջ ծառայեցընելու :

6. Թշնամոյն , յազնաւնիան լըրաժ քաւ զաքացը միջ ունեցաժ ի բաւառանսնէրը :

Թշնամոյն ամբողջ կուտորածէն յետոյ եղած , զորօրինակ՝ մայրաքաղաքին պաշարմամբը , և երբ կըրկին սոյն ձեռքէ ելածը ձեռք ձգելն անկարելի կամ խիստ քիչ կարելի է , յաղթողը կրնայ յաղթած կառավարութիւնը փոխանակել և իշխանութիւն վարել մինչև հաշտութեան ժամանակ : Յաղթողն ուղղակի՝ վիճակին , և անուղղակի՝ մասնաւորաց վերաբերեալ ստացուածոց տէրը կըլլայ : Մտգարեւ յաղթողը յաղթած կառավարութեան ամեն տեսակ եկամուտները կ'յափշտակէ և քաղաքական աուրքերը կ'ղնէ . իսկ հասարակաց

անշարժ ստացուածքները միայն իրենց տիրոջը կմնան : Նայց ասոնց վրայ ալ կարգէ դուրս տուրքեր կրնան ուրոշել : սակայն այս մասին յաղժեալ ժողովուրդները պէտք չէ նեղել՝ պարագային համեմատ ամենատիպողական պիտոյքներէն զրկելով :

7. Պատերազմի ան քորժողութիւնք :

Պատերազմի օրինաց դէմ են պատերազմի դաշտին վրայ եղող վերաւորեալներու աւարն , և մեռեալները թաղելու արդէլք ըլլալն : Պատերազմի դաշտին տէրն եղողին կվերաբերի վերաւորեալներն ու մեռեալները խնամել , իսկ պատերազմի դաշտն որ կողման վերաբերելու խնդիրն անորոշ է . երբեմն զինադադարմամբ մէկ կամ երկու օր կորոշեն , յորում ամեն կողմ իրենները կառնու :

Նմիտցի կամ բերդի տէր կրնայ ըլլուիլ յանկարծակի , խաբելով կամ

պաշարմամբ . և այս վերջինն ալ դա-
շամբ կամ բռնութեամբ :

Պատերազմի օրէնքները կհրա-
մայեն ըստ պարագայից սաստիկ մի-
ջոցներ գործածել , զվշտամին դաշ-
նադրութեան խոնարհեցնելու . ինչ-
պէս՝ հրախից սուսմբ արձակելով :
Ի այց սմբաձգութիւնը չսկսած՝ դոնէ
անդամ մը ծանուցանել հարկ է :

Նշմէ տեղը դաշնադրեալ չէ ,
և եթէ յարձակմամբ առնուած է ,
զօրաց թիւն որոշեալ չէ , բայց և
այնպէս միշտ մարդկութեան գէժ է
աւար առնել թողուլն :

Խմբաց իրարու մէջ կամ թէ
պաշարող բանակի մը և պաշարեալ
տեղի մը մէջ քիչ միջոցի համար ե-
ղած զինադադարու մնեքէն դատ , եր-
բեմն կորօշէն նաև թէ ընդհանուր
և թէ մասնաւոր դադարում մը ս-
րոշեալ կամ անորոշ ժամանակի հա-
մար , ինչպէս որ Սելֆէսիւօյի պա-
տերազմէն յետոյ Վարպէտն Գ. Մ.

էրստրիոյ կայսեր հետ զինադադա-
րու մն որոշեց մինչեւ օգոստոս 15
տեւելու պայմանաւ :

Մ. յս միջոցին երկու կայսերաց
մէջ միջնորդութիւններ բացուելով
Ալիւա — Արանքայի պայմանները ծը-
նունդ առին :

Մ. յս վերջին եղանակին մէջ
պէտք է աղղ տալ թշնամեոյն՝ թըշ-
նամական դործեր չսկսած , ընդհան-
րապէս քանի որ առաջ աղղ տալն
ալ զինադադարը կորոշէ :

Մնդհանուր զինադադարումն ո-
րոշելու իշխանութիւնը զօրային կա-
րողութեանց հրամանատարի հասարակ
արտօնութիւններէն դուրս է : Մ. յս-
պիսի որոշում մը վաւերական ըլլալու
համար վիճակին կողմանէ հաստա-
տութիւն կամ վկայութիւն մը պէտք է

Մնչպէս որ պատերազմող տէ-
րութեանց մէջ ամէն հաղորդակցու-
թիւն դադրած է , պէտք է յառա-
ջուց զանազան միջոցներ որոշել , զի-

Նադադարումն առաջարկել ուղղին
մէկը կամ միւսն իրարու մօտենալ
կարողանալու համար : Այս նպատա-
կին համար զանազան նշաններ հնա-
րած են , որոնք կյայտնեն բանադնա-
ցութիւն խնդրել և առժամանակեայ
դադարումն թշնամագործութեանց :
Այսպէս պաշարեալ ամրոց մը ճեր-
մակ դրօշակ մը կանգնելով դաշնա-
դրութեան մտնելու փափաքն յայտ-
նած կրլայ . թէոր թշնամին այս նը-
շանին պատասխանէ թմբուկի ձայնով
առժամանակեայ դադարումն շնորհած
լլալը կնշանակէ : Աոյնպէս նաեւ
ծովային պատերազմի մը մէջ երբ նաւ
մը իր դրօշակը հանելով ճերմակ դը-
րօշակ մը կկանգնէ , անձնատուր ը-
լալը կյայտնէ : Արբ նշան զինադա-
դարման փողարալ կգործած են , ինչ-
պէս յառաջներն աւետաւոր կգործա-
ծէին զինադադարման առաջարկու-
թիւնը տանել բերելու համար :
Արկար ժամանակէ ի վեր սովո-

բութիւն կար երկու պատերազմօղ
վիճակաց մէջ եղած դաշնագրու-
թեամբ մէկմէկու տրուած պատանդ-
ները զգուշութեամբ կատարելու * :
Այս սովորութիւնն իրաւամբ շատ
օրէնսդէտներէ վիճուեցաւ : Արդարեւ
պատանդներէ օգուտ չէր ելներ ա-
նհրաւ եւ բարբարոսական ըլլալուն :
Արդարեւ ինչ կլաստկուի պատանդ-
ները պատժելով , քանի որ անոնք
իրենց կառավարութեան անհրաւու-
թենէն բոլորովին անմեղ են :

Տ. Դաշնակցի և զինակցի :

Արդ երկու տէրութեանց մէջ

* Այս կըլլար նաև 1748 թուականին
Էքսլա — Շարէլի հաշտութեան դաշ-
նագրութեանց ատեն , յորում Անգ-
ղիոյ մէկ քանի իշխանները Փարիզ
ղրկուեցան , հիւսիսային Ամերիկայի
մէջ Պըրթօն ներդուցին մեծն բրիտա-
նիայէն Գաղղիոյ առջեւ յետս դար-
ձումը հաստատելու համար :

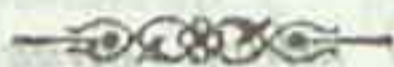
պատերազմ կճաղի, կրնայ ըլլալ որ
երրորդ տէրութիւն մը դաշնակցեալ
ըլլայ պատերազմելու, թէ՛ դաշնա-
դրութեանց պայմաններու և թէ՛ քա-
ղաքական պատճառներու աղաղաւ:

Դաշնակցութեան պայմանները
քիչ շատ ստիպեալ կհամարուին, և
պէտք է որ այս պայմաններն խիստ
ճշդութեամբ պայմանեալ տէրու-
թեանց մէկմէկու փոխադարձ ընելիք
օգնութեան սահմաններն որոշեն:
Այսպէս որ դաշնակցութիւն մը կրը-
նայ ըլլալ թշնամական կամ պաշտ-
պանողական, կամ թէ երկուքն ալ
միանգամայն: Շատ ատեն դաշնա-
կցութեան նպատակն է միայն դրա-
մական օգնութիւն ընել: Անչպէս որ
1630 ին Աիշէլիէօ կարդինալը Շք-
ուէտի ծառայել ուղելով՝ Աւստրիոյ
հետ պատերազմելու, Վիսթաֆ —
Ատոլֆի հետ դաշնակցեցաւ, և խոս-
տացաւ մեծ դումարով դրամական
օգնութիւն ընել:

Այս առթիւ հետեւեալ խրն :
դիրը ծնունդ կանու թէ, եթէ օգ-
նական տէրութիւն մը իր դաշնակցին
պաշտպանութեան համար, պատե-
րազմէն յառաջ եղած պաշտպանողա-
կան ընդհանուր դաշնադրութեամբ
որոշեալ թուոյն համեմատ զօրք տայ,
այս պաշտպանութեան դէմ եղող
տէրութեան թշնամի կրնայ համա-
րուիլ : Պ. Մառթէն այս հարցման,
նչ, կպատասխանէ : Քայց պատերազ-
մէն յառաջ և ետքը եղած երկու
տեսակ դաշնադրութեանց մէջ պայ-
մանեալ այս որոշումն և նչ մէկ ի-
րաւունքի մը վրայ կկայանայ : Արդա-
րեւ այս կերպը պատերազմի եղածի
դրութիւն մը պիտի ըլլար զմեզ թըշ-
նամանողներէն պաշտպանելու, որով-
հետեւ կարելի է որ մեզի կարենալ
ըրածին չափ չընէ :

Քայց կրսնն թէ, պատերազմէն
յառաջ եղած դաշնակցութիւնը, մեր
թշնամուոյն դաշնակիցը շէշ զնոսիւս-

դի արամա-սրո-թիւնը շինեալ ասեմանս, պա-
տասխանն . — մենք, զանի պատճիւրս
դի արամա-սրո-թիւնը շինեմք, այլ միայն
իւր գորութիւնները դադրեցնել, որ-
չափ որ կրնանք, որպէս զի մեր թըր-
նամուսնն օգնել չկարողանայ: Ան-
շուշտ խիստ իրաւացի է մեր թշնա-
մուսնն հետ ըրած պայմանները կատա-
րելը, բայց արդարացի է նաև մեր
աշխատութիւնը զանի արդիւնելու:

ԳԼՈՒԽ ԱՆՅԵՐՈՒԳ

ՉԵ ԶՈՒՔՈՒԹԻՒՆ

1. Չեղոք մնալու իրաւունք :

Արք երկու տէրութեանց մէջ պատերազմ ծագի, երրորդ տէրութիւն մը կատարեալ իրաւունք ունի իր բարեկամական յարաբերութիւնները շարունակել ամեն պատերազմող միջնակաց հետ, այսինքն չեղոք մնալ միայն թէ ըստ դաշնագրութեանց պատերազմի մէջ մասն ունեցած չըլլայ :

Չեղոք մնալու իրաւունքն անկախութենէ և ազատութենէ կծագի, որ ըստ Ազգաց Իրաւանց ամեն մէկ ազգին կլերաբերի : Այս անկախութեամբ և ազատութեամբ ամեն ժողովուրդ կրնայ ըստ հաճոյից և ըստ իւր շահուց խաղաղութեան մէջ մնալ, և կամ ինքզինքը պատերազ-

մի բարդիւն յանձնել : Բարոյակա-
նութեան օրէնքներն՝ որ կհրամայեն
անիրաւութեամբ ընկճեալ թշնամին
պաշտպանել , անմեղին օգնութեան
հասնիլ , Վ. զգաց շնն վերաբերիլ . և
և այս է նաև Վ. զգաց Իրաւանց վը-
րայ դրող երեւելի հեղինակաց մե-
ծագոյն մասին կարծիքը : Վ. յսպէս
ամեն ժողովուրդ շեղոք մնալու իրա-
ւունքն ունի , մինչև անգամ պա-
տերազմողներէն մէկուն հետ ազգա-
կան ըլլալու ատեն * : Բայց և այն-
պէս եթէ վիճակք շեղոք մնալու ի-

* Այս մասին նոր օրինակ մը պի-
տի պատմեմք : Մեզդիոյ թագին ժա-
ռանգորդն 1862 ին այն իշխանին աղ-
ջղկանն հետ ամուսնացաւ , որ այսօր
Տանիմարքայի թագաւոր է՝ քրիստիան
անուամբ : Այս երկու արքու-
նական ընտանեաց մէջ եղած այսպի-
սի խիստ սերտ կապակցութեան դէմ ,
Մեզդիա մինչև այսօր (1864 յունիս)
Տանիմարքայի օգնելու համար Գեր-
մանիոյ դէմ զէնք չառաւ :

բաւուներ ունին, կպատահի որ այս ի-
րաւունքը չպահեն, թէ պատերազ-
մող տէրութեանց մէկուն հետ կա-
պող պայմաններ ունենալուն, և
թէ պատերազմի մասն առնելին ի-
րենց շահաւոր կարծելով: Թէպէտ
և չեղորութիւնն ամեն մէկ ազգին
իւր ազատութեան և իմացականու-
թեան յատկացեալ բնական իրաւուն-
քը եղած ըլլայ, կրնայ նաև դաշ-
նագրութեանց մէջ մտնել: Ենչպէս
որ Օւսիցցէրիոյ դաշնակցեալ նա-
հանգնելուն և Արաքուսի ազատ քա-
ղաքին* մշտնջենական չեղորութիւնը
Աիէննայի դաշնագրութիւններովը հը-
րատարակեալ է: 1830 ի Պէլճիքայի
յեղափոխութիւնը և Վաղղիոյ մէջ
պատնէշ մը պահելու քաղաքական
պիտոյքը մէկ կողմէն, և Վերմանի-
ան ու Հոլանտան միւս կողմէն, մեծ

* Այն ժամանակէն ի վեր, որ
դրաւուած է Աւստրիայէն:

տէրութիւնները Պէլճիքայի մշտնջե-
նական շեղոքութիւնը հրատարակել
որոշեցին : (1831 նոյեմբեր 15 ի
դաշնադրութիւն) :

2. Չեղոք տէրութեանց պարտաւորու-
թիւնները :

Չեղոքութիւնը , զանի վայել-
լող ազգին կհրամայէ կատարեալ ան-
կողմնասիրութիւն պատերազմող տէ-
րութեանց հետ ունեցած յարաբե-
րութեանց մէջ : Այնպէս որ , շեղոք
վիճակը , պէտք չէ օգնէ պատերազ-
մողներէն մէկուն , ոչ ուղղակի կեր-
պով , և ոչ անուղղակի՝ իր հպա-
տակացն աղատութիւն տալով թշնա-
մական գործեր ընելու : Չեղոք վի-
ճակը պէտք չէ դրկէ ոչ նաև , ոչ
դէնք , ոչ պարէն և ոչ ստակ : Պէտք
չէ տալ պատերազմող մէկ կողման՝
ամրացեալ տեղ մը կամ պատերազմի
նաւահանգիստ մը , և ոչ մէկ տե-

աակ օգնութիւն ընել զօրութիւններն
աւելցընող : Երկրին վրայ զօրա-
համար ընելու հրաման չտալ . ինչ-
պէս շեղվեալից դաշնակցութիւնը իւ-
րեւ չեղոք տէրութիւն իր պարտաւո-
րութեանց մէջ երկար ժամանակ պա-
կասութիւն դործեց , այն դաշնադրու-
թեամբք , որ գրեթէ 1859 ին ‘Նար-
լի թագաւորին դէմ իր զինուորնե-
րուն օգնութիւնն ապահովցուց : 1859
ին դաշնակից ժողով մը քուէով վըճ-
ուեալ օրէնք մը այս չարաչար սո-
վորութեան վախճան սուաւ : Մրդա-
բացի է դիտել թէ արդէն 1848 ին
ասհմանադրութիւնն , խմբադրեալ ա-
զատական մասին կամօքն , հրատարա-
կեց թէ ալ զինուորական դաշնա-
դրութիւնք չեն կրնար պայմանուիլ :
1849 ին դաշնակցեալ ժողովն ան-
գամ ուղեց ‘Նարլի թագաւորին
ծառայող զուիցցէրիական զինուորնե-
րը յետս կոչել : Նայց թագաւորը
պատասխանեց թէ 1828 ին ‘Նարլի

կառավարութեան բաղմամբ Նա-
հանգներուն հետ ըրած դաշնագրու-
թիւններովը զինքը կապահովցրնէին ,
30 տարուան տեւողութեամբ 7000
հոգիէ բաղկացեալ չորս խումբեր :
Օրկոցցէրիոյ կառավարութիւնը բա-
տկադուեցաւ դաշնագրութեանց պայ-
մաններն անարատ պահել մինչեւ
մահմանեալ ժամանակը :
Քանի որ չեղոք վիճակ մը իր չե-
ղոքական պարտաւորութեանց մէջ պա-
կասութիւն չունէր , պատերազմող և
ոչ մէկ տէրութեան հրամայուած է
այնպիսոյն երկրին կամ ծովային եւ
զերքներուն մէջ զինեալ մտնել : Այլ
միայն պատերազմող խումբերուն չե-
ղոք երկրին մէջէն անցնելու արտօնու-
թիւն արուած չէ , այլ նաև չեղոքին
կողմէն անցնելու համար եղած թոյլ-
տուութիւնը իր պարտաւորութիւննե-
րը պղծել է . և այս պղծութիւնն
արդարացի առիթ կուտայ միւս կող-
ման իրեն դէմ պատերազմի յայտա-

բարութիւնն ընկելու և զանի իբրև
թշնամի նկատելու :

Աթէ պատահի որ չեղոքը պա-
տերազմողին դիմանալու համար խիստ
տկար ըլլայ , պէտք է պոնէ բողոքել ,
իր երկրին պղծութիւնը հաստատել
ճերեւնալու համար :

Այս մասին համար 1859 թե
Իտալիոյ մէջ պատահածը կրնանք յի-
շել : Աւստրիա իր մէկ երկրին մէջ
բանակ մը կժողովէր . սակայն երբ
պատերազմն սկսաւ , Վարսաւի դքսու-
թիւնը հրատարակեց , թէ Աւստրիոյ
և Ռիէմոնի մէջ չեղոք մնալն , և թէ
իր վիճակին մէջ աւստրիական խումբ-
քերուն ժողովման դէմ բողոքեց :
Եւ այց Ռիէմոնի կառավարութիւնը պա-
տասխանեց Պ . ար Վալուրի միջո-
ցաւ թէ այս բողոքը շատ ուշ եղած
է . որովհետեւ մայիսի մէջ եղած էր
որ շատ ամիսներ յառաջ Աւստրիա
Վիէղանչի շուրջն իր խումբերը ժո-
ղոված էր :

Մայց պէտք է շփոթել թշնա-
մւոյն յարձակմանէն ապաստանարան
տրուածն , անցնելու թոյլտուութեան
հետ , որ չեղոք վիճակի մը սահմա-
նին մէջ կիյնայ : Մ. յսպիտի բանակ
մը պէտք է ըստ մարդկութեան պաշ-
տանել . միայն թէ հոն մտնելէն ի
վեր իր ազգին զինեալ բանակի մա-
տին չընել նկատուած բլապոլ , զանի
բազկացրնող խումբերն ընդհանրա-
պէս զէնընկէց կրչան և պատերազմի
գաշտէն հեռու կտահուին : Մ. յս կեր-
պիւ չեղոքութեան պարտաւ որու թիւն-
ները թշուառ մարդոց պէտք եղած
գթութեան հետ կսիանան :

Մովային պատերազմի ատեն և
թէ պատերազմող տէրութեան մը
նաւեր չեղոք նաւահանգստի մ' առջև
երեւին , պէտք է ընդունել : Մ. յԷ
և այլ օրէնսգէտք ստորասարար կը-
պատասխանեն թէ պէտք է անոնց
հրաման տալ իրենց ողեսպահիկ պա-
րէնը գնելու և հարկաւոր եղած դար-

մաններն ընկելու համար : Այս եղա-
նակաց նայելով , այն սկզբան հետե-
ւութիւնն է թէ , այն նաւերը , վե-
րաբերեալ ազգին կամ վիճակին մէկ
մասն համարուած են : Նայց շեղո-
քութեան օրէնքները կաշիւութիւն , ե-
թէ շեղութիւն ջուրերուն մէջ թշնա-
մական գործեր ընկելու յանդիմին :

Պատերազմող տէրութիւնն մը շե-
ղոք վիճակի մը վրայէն ոչ թշնամի
անձերն և ոչ թշնամեաց ինչքն ու
ստացուածքը կրնայ առնել . այսպիսի
փորձերու արդելք ըլլալը շեղոք ազ-
գին պարտքն է :

Թշնամի վիճակին մէջ գտնուած
շեղոքներուն ստացուածքը պատերազ-
մող տէրութիւններէն պէտք է խնա-
յութիւն . որովհետեւ , ենթադրելով
նաև թէ յաղթեալ քաղաքին մէջ
մասնաւոր ստացուածքը կողոպտելու
հրաման եղած ըլլայ , այս իրաւունքը
քնաւ օտարաց ստացուածքին վրայ ջը-
տարածուիր , որոնք և ոչ մէկ նկատ-

մամբ և դած գէշութեանց պատասխա-
նատու են, և ոչ թշնամի տէրու
թիւններէն մէկը կրնայ յանդիմանել
միւսը :

3. Ընդհանուր և երկարատեւութեամբ չեղող
վարձատուականութեան վերաբերեալ :

Միջին դարուս Կերմանիոյ մէջ
կեդրոն ունեցող վաճառական քա-
ղաքաց շայնատարած դաշնակցութիւնը
կայնդէր թէ պատերազմողք իրաւունք
ունին չեղորնելուն արդէլք ըլլալ ի-
րենց թշնամեաց հետ ամեն վաճառա-
կանութեան, որ Աղգաց Իրաւանց
դէմ է. սակայն և այնպէս ամենքն
ալ միախորհուրդ ընդունած են թէ չե-
ղորնելուն վաճառականութիւնը թըշ-
նամական դործոց հաղորդութիւն ու-
նենալու չէ, և վաճառականութեան
այն ճիւղերն ալ պէտք է խափանուին,
որոնք արդիլեալ են պատերազմաւ :

Օտվային վիճակաց պատմու
թիւնը վերջին երեք դարուն մէջ կար-
գալու ատեննիս բազմաթիւ դաշնա-

դրութիւններ կամ մասնաւոր օրէնք-
ներ կգտնենք, որոնք չեղոք վաճա-
ռականութեան ազատութիւնը, պա-
տերազմաւ արգիլեալ վաճառականու-
թեան ճիւղերու այս մասին օրինա-
զանցութիւն ընողներուն վերաբերեալ
կանոնները յառաջ բերին: Ինչպէս
են Վաղղիոյ համար 1681 ին ծովա-
յին զօրութեան և 1778 ին արքունի
օրէնքներն

Խիստ դժուար է պատերազմի
արգիլեալ վաճառականութեան այն
ճիւղերուն ճիշդ մեկնութիւնը տալ,
արդարեւ եթէ մէկ կողմանէ իբրեւ
սկզբունք կրնայ զրուիլ թէ ժողո-
վուրդ մը չեղոք մնալու համար պէտք
է ուղղակի պատերազմի օգտակար,
պատերազմողներէն մէկուն, թշնամին
մնասող նիւթ տալ. և եթէ այն
ինչ նիւթերն ուղղակի և յայտնա-
պէս այս արգելման մէջ կգասուին
(ինչպէս են զէնք և պատերազմական
պարէնք), միւս կողմանէ կան այն-

պիսի նվաճելի ալ, որ անուղղակի թէ
պատերազմի և թէ խաղաղութեան կը
ծառայեն. ինչպէս են ձիք: Միւսոյն
բանք կրնանք ըսել զէնք և պատե-
րազմական պարէններ շինելու, սի-
տանի նախնական մարմնոց համար,
ինչպէս են ծծումբ, փայտ, կանեփ,
և այլն: Ասոնցմէ կրնայ հասկցուիլ
թէ այս խնդրոյն համար, պատերազ-
մող և չեղոք տէրութեանց մէջ շատ
վէճերու առիթներ եղած են:

Արեւելեան պատերազմին ատեն
(1853 — 1856) Վաղղիա և Անդ-
ղիա հրատարակեցին թէ զէնք և պար-
զապէս պատերազմական պարէնները
միայն արդիւեալ կհամարուին:

4. Գրաւորու միջ պարբեր: —

Աւճառական նաւու մը չեղոք
դրօշակ մը ունենալն, անոր թշնամի
ըլլալուն բաւական ապացոյց մը է,
վասնորոյ պատերազմող տէրութիւնք

իրաւունք ունին ծովուն վրայ իրենց
պատերազմական նաւերուն հանդպող
վաճառական նաւերն աչքէ անցընել :

Արդոր պատերազմական նաւ մը
չեղոք դրօշակաւ պատերազմական նա-
ւի մը պատահի , կրնայ քննութեան
հրաւիրել զանի . նաւապետը կպար-
տաւորի նաւուն աղգութիւնը ցուցը-
նել . իսկ նաւը պտրտելու նպատակն
է հաստատել թէ նաւուն մէջ պա-
տերազմէ արդիւեալ ապրանքներ եւ
թշնամի չգտնուին :

Պատերազմող տէրութեան նա-
ւերուն պտրտելու իրաւունք ունեցած
տեղերն են՝ Ս . իր յատուկ երկիրը .
Բ . թշնամւոյն վիճակը . Գ . վերջապէս
բարձր ծովը : Ա՛, զգայ Իրաւանց դէմ
է չեղոք ջուրերուն մէջ նաւերը պը-
տրտելն ու անոնց մէջ գտնուածն
յափշտակելը : Ա՛, յս տեսակ կողո-
պուտք ետ գարձուելու են :

Չեղոք նաւերը պտրտողները
պատերազմող տէրութեանց կողման

ցուցուած մարդիկ միայն կրնան ըլ-
լալ . ինչպէս են պատերազմական նա-
ւուց հրամանատարներն : Իսկ պտը-
տելու գործողութիւնը պէտք է սահ-
մանուի . միայն նաւուէն մէջ գտնուող
անձանց մկայագիրները քննել . իսկ
անտուկ և դարան բանալ տալ ուղե-
լը կամ ռաստելն անիրաւութիւն է :

5. Աւարտաւանութեանց դատարաններ :

Նուաճողն իրաւունք չունի գը-
րաւած ասրանքն իրեն պահելու , ինչ
որ ալ ըլլայ , առանց արդարութեան
ատեանէն մճռուած ըլլալու : Արն է
այն ատեանը , որ նուաճողին և նը-
ուաճելոյն մէջ տեղը կմիջնորդէ :
Ըստ սովորութեան (զանազան դաշ-
նադրութիւնք հաստատած են այս սո-
վորութիւնը) այս կէտին յառաջ ե-
կած մէճերը նուաճող կողման կա-
ռավարութիւնը կդատէ , մինչև ան-
գամ երբ ստիպուած գտնէ զինքն ,

Իւր նուաճածը երրորդ տէրութեան մը
նաւահանգստին մէջ տանելու : Այն-
դիրը դատաստանական ատեանին ներ-
կայացուած ատեն նուաճողն հոն հաս-
տատել կարտաւորի թէ առած ապ-
րանքները պատերազմէ արդիւեալ ապ-
րանքներ են : Այս պարագայիս մէջ ,
նուաճեալ ապրանքներն , ըստ դա-
տաստանի , ըստ օրինի կողոպտուած
եւ գրաւեալ կկոչուին կամ վճռուին :
Սակապետն , որ ազատ է իր ճանա-
պարհը շարունակելու , իրեն ապրանք
յանձնողներուն դատաստանական ա-
տեանին տուած բողոքներովը կարգի-
լուի : Ամենէն երեւելի օրէնսգէտք ,
որ այս նիւթին վրայ բաղմամբիւ գը-
րութիւններ ունին , չեն ընդունիր թէ
պատերազմէ արդիւեալ ապրանք պա-
րունակող նաւերն ալ գրաւելն իրա-
ւունք է :

6. Օրային շեղումներն դրամները
կէդքն : — 1780 էն յառաջ շեղումները
1780 ին Աւրոպական զանազան

տէրութեանց մէջ չեզոք վաճառական-
ներթիւնը պաշտպանելու. համար եղած
դաշնակցութիւնը զօրային չեզոքու-
թեան անուամբ ճանչցուած է :

Ինչպէս էր այս թուականէն
յառաջ չեզոք վաճառականութեան
պայմանը : Այս նիւթին վրայ տեղե-
կութիւն առնելու ամենէն յարմար
ու հին գործն է ՃՈՎ ԱՅԻՆ ՀԻԻՊԼ-
ՏՈՍՈՒԹԻՒՆԸ, որ է ժողովածու մի-
ջերկրականի ծովեզրի ժողովրդոց :
Այս գործոյն մէջ պարունակեալ կա-
նոններէն մէկ կողմանէ թշնամւոյն
ստացուածոց տէր ըլլալ, ինչ որ ալ
ըլլայ նաևին որպիսութիւնն, և միւս
կողմանէ բացարձակ ստիպում չեզոք
ստացուածքը պատուելու, մինչև ան-
գամ թշնամի նաևին վրայ :

Իսկ այս սկզբունքն Աւրոսպա-
կան մեծ տէրութիւններէն միշտ չը-
պահուեցան, ինչպէս Քաղղիոյ կա-
ռավարութիւնը 1681 թուականին
դաշնադրութեամբ, հաստատեալ նաև

1692 և 1704 թուականներուն, կը-
հրատարակէ թէ թշնամեաց վերաբե-
րեալ ապրանք պարունակող ամեն նա-
ւերը, նոյնպէս գաղղիացի հստա-
կաց և չեղոքներուն ապրանքները պի-
տի յափշտակուին: Այս սկզբամբ
թէ չեղոք նաևու մը մէջ զանուած
թշնամեոյն ապրանքները, զանոնք կը-
րող նաևը թշնամի կրնեն:

Մերջապէս Սուրբոսկիոս Ժ. Զ. Ի
տէրութեան ատեն, պատերազմի ժա-
մանակ չեղոք նաւերուն նաւարկու-
թեան վերաբերեալ 1778 ին վճիռը,
արդէն բազմաթիւ դաշնագրութեանց
մէջ ընդունուած այս կրկնակի սկըզ-
բունքը գաղղիական օրէնսդրութեան
մէջ մտցուց:

Յօդոսած Ա: Նարեկամ կամ
չեղոք դրօշակը թշնամի ապրանքը կը
չեղոքացընէ, ինչ որ ալ ըլլայ իւր
ճնունդն ու ապրանքները, բաց ի պա-
տերազմէ արգիլեալ ապրանքներէ:

Յօդոսած Բ: Թշնամի դրօշակը

չեզոք ասորանքը կթշնամացընէ . ուս-
րիշ խօսքով՝ նաւ ազատ , ասորանք
ազատ . նաւ թշնամի , ասորանք թըշ-
նամի : Արկնակի սկզբունք , ուսկից
ի վեր պահուած է բաց ի առ-
ժամանակեայ խոտորումներէ մինչեւ
1856 :

Իսկ ասորանքին տեսակը պատրո-
ուակող դրօշակն ընդունել տուող
դաշնադրութեանց թիւը շատ է , զո-
րոնք մի առ մի յառաջ բերելն երկար
կըլլայ : Յիշենք միայն թէ այս սկզբ-
բունքը Վաղղիայէն Ճանչցուեցաւ 24
դաշնադրութիւններով : Հոլանտա՝
17 . Սպանիա՝ 7 . Լնդղիա՝ 10 .
Միացեալ Վահանդները , Իորթուկալ
Տանիմարքա , Ռուսիա , Բրուսիա ,
երկու Անկիլիա , Էւստրիա , Տաճ-
կաստան , Մարոգ : Արնանք ուրեմն
ըսել թէ 16 դ դարէն սկսեալ և
մանաւանդ 18 դ դարուն վերջերն այս
սկզբունքն ընդունելու մեծ հակամի-
տութիւն կար :

7. 1780 ին էղած շորային շեղոտան-
քի-նը :

1778 ին Անգղիոյ և Վաղղիոյ
մէջ պատերազմը ծագեցաւ, որ Ա-
մերիկայի ապստամբներուն հետ դաշ-
նագրութիւն ըրած էր : (Թշնամական
ձեռնարկութեանց սկսուելու ատեն
Վաղղիոյ կառավարութիւնը չեղոք-
ներուն իրաւանց յարմար ծովային
կանոնագրութիւն մը հրատարակեց,
որով արգիլուած էր Վաղղիայի պա-
տերազմողաց չեղոք նաւերը բռնել,
մինչեւ անգամ նաւահանգիստներէն
ելնելու կամ մտնելու ատեն, բաց ի
անոնցմէ, որոնք պատերազմէ արգի-
լեալ ասորանքներ պարունակող և
պաշարեալ տեղերու օգնող են : Այն
ատեն պատերազմէ արգիլեալ աս-
րանքները պէտք է յարքունիս գրա-
ւել, բայց ոչ նոյն ինքն նաւն ալ,
մինչեւ որ պարունակեալին երեք չոր-
րորդ մասն ալ պատերազմէ արգի-
լեալ ասորանք չըլլայ, կամ եթէ իր

Տէջը գտնուի թշնամի զօրապետ մը
և կամ եթէ ճամբորդաց երեք չոր-
րորդ մասը թշնամիէ բաղկացեալ ը-
լայ :

Ընդհակառակն , անգղիացիք
նոյն ինքն իրենց զանազան դաշնա-
դրութիւններովը ընդունած սկզբունք-
նին պղծելով (այսինքն թէ գրոշակն
ապրանքը կպատրուակէ բաց ի պա-
տերազմէ արդիլեայներէն) ծովային
զօրութեան ծառայելիք ամեն տեսակ
ապրանքները պատրուակելէն զատ ,
ովկիանոսի վրայէն անցնող Վաղղիոյ
համար վարձեալ բոլոր շեղոք նաւե-
րը կբռնէին , իբրև թէ պաշարեալ
կողմերը վաճառականութիւն կրնեն ,
ՈՐՈՎՀԵՏԵԻ ԳԱՂՂԻՈՅ ՆԱԻԱՀԱՆ-
ԳԻՍՏՆԵՐԸ , ԲՆԱԿԱՆԱԲԱՐ ԱՆԳՂԻ-
ՈՅ ՆԱԻԱՀԱՆԳԻՍՏՆԵՐՈՎԸ ՊԱՇԱՐ-
ԵԱԼ ԵՆ :

Ըստնց դէմ թշնամութիւնը կը-
մեծնայ . Տանիմարքա , Շուէտն ու
Նոլանտա տրտնջեցան , մանաւանդ

Հողանտա խիստ դժգոհ էր . նա որ
մեծ հաճութիւն ցցուցած էր Մեղրի-
ոյ , Վաղղիոյ յատկայեալ նաւային
ապրանքները պատերազմէ արդիւեալ
ապրանքի նման ճանչնալով : Մեղրիոյ
կառավարութիւնը Հողանտայի դան-
դատները բնաւ բանի տեղ չըրաւ ,
միայն Աթառուռ Արիւշտիմ Ե . ի
թոյլտուութեան վրայ կղիտէր , որ
անգղիական քաղաքականութեան նը-
ուիրեալ էր : Նայց Վաղղիոյ կառա-
վարութիւնը հողանտական վաճառա-
կանութեան դէմ պէտք եղած խրա-
տութիւններն ի գործ դնելով սը-
տուղները վայելեց : Նմանթերտամ ,
նոյնպէս և Հողանտայի վաճառական
քաղաքաց շատերը յաջորդաբար ծո-
վային իրաւանց սկզբանց և ամբողջ
չեղոքութեան հակամիտեալ խօսե-
ցան : Յեղափոխական մասը , պաշտ-
պանեալ գաղղիացի դեսպան , Վա
Աօկիւիյօնէ , որ որոշեց բնդդէմ
()ուանթիթ մասին թէ , ապրանք պա-

բունակող կամ վաճառական նաւերը
ծովային զօրութենէն պիտի պաշտ-
պանուին : 1779 դեկտեմբեր 31 ին
Հոլանտայի մէկ քանի պատերազմող
նաւերէն պաշտպանեալ նաւ մը, անգ-
ղիական դումարտակ նաւէ մը բրու-
նրուեցաւ : Հոլանտայի նաւապետն
անգղիացւոց ոյժն ու զօրութիւնը ի-
մանալու համար անոնց վրայ կրակ
տուաւ . իսկ յետոյ, պատերազմելու
չափ զօրութիւն չունենալով, դրօշակ
կանգնեց և դէպ ի Արիժիտ* տար-
ուեցաւ անգղիացիներէ բռնուած
վաճառական նաւերու հետ : Ըստ
նաւերն Անգղիոյ ծովապետութեան
կողմանէ յափշտակեալ հրատարակ-
ուեցան : Հոլանտայի մէջ հասարա-
կաց գրգռութիւնը մեծցաւ, սակայն

*գեղեցիկ նաւահանգիստ Անգ-
ղիոյ ի Մանչ, Բօնթամութի և Վայթ
կղզւոյն մէջ տեղը . 1000 էն աւելի
նաւ կադարունակէ . կեդրոնատեղի անգ-
ղիական նաւատորմիղներու :

և այնպէս Մթառուտրու կարող ե-
զաւ արգիլել որ անմիջապէս պատե-
րազմ չհրատարակուի յԱնգղիա :

Մ. յս գործերուն վրայ, Քա-
թէնին Բ. Սաուսիոյ թագուհին իր
առաջին պաշտօնէին խորհրդովն, ընդ-
դէմ անգղիացւոց, պատերազմող
տէրութեանց Շուէտի և Տանիմար-
քայի արքունեաց և յետոյ բոլոր միւս
չեզոք տէրութեանց յայտարարութիւն
մը ղրկեց, որուն մէջ Սաուսիոյ ըս-
կրգբունքն էր :

Ա. Շեզոք նաւերն իրաւունք
ունին մէկ նաւահանգիստէն միւսը և
պատերազմող ազգաց եզերց վրայ
նաւարկելու :

Բ. Պատերազմող տէրութեանց
հպատակաց վերաբերեալ ապրանքնե-
րը չեզոք նաւերու վրայ պէտք է պաշտ-
պանել (նաւ ազատ, ապրանք ազատ) :

Գ. Օճէք և պատերազմի վերա-
բերեալ պարէնները միայն պատերազմէ
արգիլեալ ապրանքներ կհամարուին :

Գ. Միայն պաշարեալ նաւա-
հանգիստներն են, որոնց առջև թըշ-
նամի նաւային զօրութիւն մը անշարժ
կենայ : (1780 մարտ)

Առւօրոյ այս յայտարարութեամբ
ըբ Մեզդիոյ սկզբունքներն անըն-
դունելի եղան : Վաղղիա փութա-
ցաւ այս յայտարարութիւնն ընդու-
նել, նոյն ինքն իւր սկզբունքներն
ըլլալուն . նոյնպէս ըրաւ նաև Պարս-
նիա : Իսկ Շուէտ և Տանիմարքա
միացան այս յայտարարութեան յօդ-
ուածները զէնքով պաշտպանելու, և
հիւսիսային երկք տէրութիւնք ալ
այս նպատակաւ 35 նաւէ բազկա-
ցեալ նաւատորմիդ մը պատրաստեցին
դողելու Պալթիկը, պատերազմող
վիճակաց պատերազմական նաւերու
համար : Հողանտա պարտաւորեցաւ
հիւսիսոյ զինեալ չեզոքութեան հետ
միանալ, բայց Աթաթուտը դեռ
կարողութիւն ունեցաւ դորձն երկըն-
ցընել ընդգէմ նոր անարգանաց, ու-

բայ՝ Մեգղիա եղաւ առաջինը՝ շո-
ւանտիոյ դէմ պատերազմ առաջար-
կող (1780 դեկտեմբեր) : Մ. յս մի-
ջոցիս մէջ շուանտայի դեսպաններն
վերջապէս Ս. Յեղորսպուրկի մէջ զի-
նեալ չեզոքութիւնը կատորագրէին .
մինչեւ անգամ Յորթուկալ ջանք ը-
րաւ անգղիական բարբարոսութենէն
ազատելու : Մեգղիացի ծովային հէ-
ները Յորթուկալի նաւահանգիստնե-
րը կծառայէին , չեզոքներուն և թըշ-
նամեաց վրայ ըրած յալիշտակութիւն-
ները հոն առնել ծախելու համար :
Յորթուկալի կառավարութիւնը Վիզ-
պոնի նաւահանգիստը գոցեց , յալիշ-
տակութիւն ընող պատերազմական
նաւուց , բայց Մեգղիա սպառնացաւ
և Յորթուկալի թագաւորն իր կա-
նոնն ոչնչացուց :

Վերջապէս վերոյիշեալներէն կըր-
նանք հետեւցընել թէ ծովային դո-
րութիւնները , բաց ի Մեգղիայէն ,
1780 ին Սուսիոյ յայտարարութեան

Աջ պարունակեալ սկզբունքներն ըն-
գունեցին , և թէ յետ այնորիկ սա-
կանոնը « չեզոք դրօշակը թշնամի ապ-
րանքը կչեզոքացընէ » տեղի ունեցաւ
Մ. զգաց Նրաւանց մէջ : 1783 ին
Սէրսայլի դաշնագրութիւններն այս
սկզբանց նոր հաստատութիւն մը
տուին :

Տ. 1800 ին շէշուհեբուս նոր դաշնա-
գրութիւնը :

1793 ին երբ Մեգղիա յառա-
ջուց Վաղղիոյ հետ միաբանեցաւ , և
դարձեալ ծովային պատերազմը ծը-
նունդ աւաւ , գաղղիական կառավա-
րութիւնը 1778 ին Ղուգովիկոս Ժ. Զ. ի
կանոնագրութիւնը պահելու հակա-
միտեալ էր , և պաշտպանելու թէ
վաճառականութիւնը , և թէ չեզոք
նաւարկութիւնը . բայց Մեգղիա տա-
ւրնէ հինգ տարի յառաջ պաշտպանած
պայմանն յառաջ կբերէր . թէ ԴՐՕ-
ՇԱԿԸ ՉԿՐՆԱՐ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԸ ՊԱՏԸՐ-
ՈՒԱԿԵԼ : Յեղափոխական կառավա-

րութիւնը պարտաւորեցաւ առժամաւ
նակեայ կերպիւ 1780 ին սկզբունք-
ները մերժել, գոնէ Մնգղիոյ դէմ,
Նայց մէկ քանի տարի պատերազմելոյ
յետոյ, և երբ Վաղղիոյ դէմ մէկ
քանի միաբանեալ տէրութիւնք, հաշ-
տութիւն ըրին և հասարակապետու-
թիւնը ճանչցուեցաւ, 1780 ի սկզբ-
բունքները նորէն հրատարակուեցան:
Մնգղիացիք միութենէն զատուող մէկ
քանի վիճակաց դէմ դրդուեալ 1778
թուականին նման չեզոք վաճառակա-
նութեան դէմ ամեն չարութիւն ը-
րին: Չէին ուզեր յանձնել թէ ու-
սիացիք, ամերիկացիք, դանիացիք,
չուէտացիք հանգստութեամբ աշխար-
հիս բոլոր նաւահանգիստները յաճա-
խէին, և դրոշակնին բանան Վաղ-
ղիոյ վաճառականութեան և նորին
գաշնակցին, Սպանիոյ:

Հոս պէտք է այս հակառակու-
թեան կէտերն աղէկ որոշել, որուն
մէջ անգղիացին այնպիսի հրահանգ-

ներ յառաջ կբերէր, որ միւս բոլոր
ծովային զորութիւնները պղտիկ կիւ-
նային. չեզոքները կպնդէին թէ պա-
տերազմն, որ այն ինչ ազգերն իրա-
բու մէջ ունէին, իրենց յատուկ վա-
ճառականութեանն արդելք բլալու
չէ. մինչեւ անգամ իրաւունք ունէին
նաև պատերազմող զորութեանց կա-
մօք հրաժարեալ վաճառականութիւնն
ալ ընելու: Ետեւարար աշխարհիս
բոլոր նաւահանգիստներն յաճախել
կուղէին, մինչեւ անգամ պատերազ-
մող ազգաց նաւահանգիստներուն մէջ
երթալ, զորօրինակ Վաղղիայէ Սպա-
նիա Մեգղիա. և Մեգղիայէ ի
Վաղղիա և Սպանիա. կհակառակին
նաև զաղղիական երկիրներէն մայրա-
քաղաքներն երթալ, զորօրինակ Մէկ-
սիկայէն Սպանիա, թանկագին մետաղ-
ները հոն բերելու, առանց որոց ան-
կարող էին Աւրոսլիոյ հասնիլ: Ար-
պրնդէին թէ դրօշակն ասորանքները
կպատրուակէ (չեզոք դրօշակ, չեզոք

ապրանք) այսինքն թէ պատերազմէ
ստար. եղող տէրութեան իրենց դրօ-
շակը, իրենց նաւերովը տարուած
ապրանքը կպատրուակէր, թէ այս նա-
ւերուն վրայ գաղղիական ապրանքն
անգղիացիներէն անդրաւելի է, անգ-
ղիացի ապրանքը գաղղիացւոց համար-
ըորորինակ գաղղիացի մը, Նրիտանիոյ
տէրութեան համար, Քօքէնհակի
կամ Աէն — Նիթրապուրկի մէջ ա-
նեղծելի եղած ըլլար: Չեղորներն
հաւանեցան այս անեղծութիւնն ըն-
դունիլ, բաց ի պատերազմէ արգի-
լելալ ապրանքէ, բայց կայնդէին թէ
այս անուամբ պէտք էր հասկցուիլ
միայն պատերազմի համար ՇԻՆՈՒԱԾ
ԱՊՐԱՆՔՆԵՐՆ. ինչպէս հրացան, թրն-
դանօթ, վառօթ, պատերազմական
պիտոյք . . . և այլն, իսկ ապրելու
համար գործածուածներէն միայն բա-
նակաց գործածութեան համար պատ-
րաստուած պարէնը արգիլել կուղէին
ինչպէս պաիտիմատ, չեղորներն ալ նա-

Եւ արկութեան ազատութեան վերաբե-
րեալ խոտորում մը կընդունէին, այ-
սինքն թէ պաշարեալ, և նուաճել
կարող եղող նաւային զօրութեամբ
պահեալ, կամ թէ զանոնք պաշա-
րելով սովով առնուելիք նաւահան-
գիստները :

Ն. Ես պարագային համար, կըն-
դունէին թէ պաշարեալ նաւահան-
գիստի մը մէջ մտնելն երկու ազգաց
մէկն իր իրաւանց ազատութեան մէջ
նեղել էր, յարձակմամբ կամ սովով
իւր թշնամւոյն սահմաններն առնելու
արգելք ըլլալով, որ ըսել էր հե-
տեւարար թէ մէկին միւսին դէմ օգ-
նել : Նայց կիսնդրէին որ պաշարու-
մը օրինաւոր ազդարարութիւններէ
յետոյ ըլլայ, մանաւանդ բաւական
զօրութեամբ եղած պաշարումէն : Նւ-
էին ընդունել թէ պաշարման պարզ
յայտարարութիւն մը կարող է ըստ
կամաց արգիլել, պարզ կեղծիքով
մը այս կամ այն նաւահանգիստին մէջ

մտնելու, երբեմն ալ զանազան ամբողջ ամիսերու մէջ :

Այլ երջապէս, ինչպէս որ պէտք էր հաստատել թէ այն ինչ նաւ մը կվերաբերէր ստուգիւ կանգնած դրօշակին Մզգին, ապրանք ունէր կամ ոչ, կամ պատերազմէ արդիլեալ տեսակէն, շեղոքներն համամիտ էին աչքէ անցընել կամ պտրտիլ, բայց կուզէին թէ այս պտրտելը զանազան զգուշութեամբ ըլլայ, հաստատաբար և հաւատարմաբար : Մանաւանդ օգտակար կանոն կդատէին թէ պտրտելը չկրնար տեղի ունենալ, եթէ վաճառական նաւերը պատերազմական նաւէ մը համախմբեալ ըլլան : Օրային դրօշակը, կպարտաւորէր ըստ նոցա, այս արտօնութիւնն ունենալ խոստմնապահ ճանչցրուիլ, երբ իւր ազգային պատուոյն վրայ կհաստատէր թէ՛ ուղեկից նաւերն իր ազգէն էին, և թէ՛ արդիլեալ և ոչ մէկ բան մ'ունին : Այսպէս 1800 ին շեղոքնե-

րուն ընդունած այս պայմաններն սա-
չորս գլխաւոր կէտերուն կրնային վեր-
բաժնուիլ, որոնց երեքն արդէն 1780
ի յայտարարութեան մէջ կգտնու-
ուէին :

Յօդոսւած Ա: Մրօշակն ապրանքը
կպատրուակէ :

Յօդոսւած Բ: Միայն պատերազմէ
արգիլեալ ապրանքներն ազատութիւն
չունին : Այս արգելքը միայն բանա-
կաց գործածութեան համար յատկա-
պէս շինուած նիւթաց կվերաբերի,
դորօրինակ՝ ցորեան և նաւային պա-
րէնք այս կարդէն չեն :

Յօդոսւած Գ: Չկայ պաշարեալ
նաւահանգիստ, բայց միայն անոնք,
որոնց առջև բաւական զօրութիւն մը
կիջուանին :

Յօդոսւած Դ: Այս չորրորդ յօդ-
ուածն՝ որ 1789 ին յայտարարու-
թեան մէջ կգտնուէր, այն է թէ ա-
մէն ուղեկցեալ նաւ քննութեան տակ
չիմար :

Մեզ զիացիք այս սկզբան դէմ
էին, որոնք կայնդէին թէ այս պայ-
մաններով իւր թշնամեաց վաճառա-
կանութիւնն առանց արգելման չեղոք-
ներու միջոցաւ պիտի շարունակուի :
Ե. յս ճշմարիտ չէր, որովհետեւ այս
վաճառականութիւնը չեղոքներու մի-
ջոցաւ անկարելի էր շարունակել, շա-
հուն մեծագոյն մասն առանց ասոնց
տալու, և ասով ազգային մեծ վնաս
սի տեղի տալ :

Սակայն և այնպէս Մեզ զիացիք
պընդէր :

Ա. Դաղդիական կամ սպանի-
ական ապրանքը գրաւել առանց նա-
ւու որոշման :

Բ. Կաշաշտպանէր թէ այն ինչ
ապրանքներն ալ, առանց պատերազմի
յատկացեալ ըլլալու, ինչպէս՝ ցոր-
եան, նաւային պարէնք, պատերազ-
մի ատեն ազգի մը մեծ օգնութիւն-
ներ կրնան ընել :

Գ. Կուզէր որ պաշարման յայ-

տարարութիւն մը բաւական համարուի, առանց նաւային զօրութեան ներկայացման, այն ինչ եղերքները մտնելն արգիլելու համար:

Դ. Աւ վերջապէս թէ՛ չեղորներն ուղեկցեալ ըլլալովսին պատերազմող տէրութեանց քննութենէն ազատ չեն կրնար ըլլալ:

Անգղիացիք ինչ շահ ունէին այս պայմանները պաշտպանելու, որոնք պարզապէս հակառակ են Ազգաց Իրաւանց: Ահա անգղիացին կուղէր արգելք ըլլալ որ Մեքսիկայի ոսկին ու արծաթը սպանիացւոց չըտարուի. գաղղիացւոց ալ շաքարն ու խահավէն, որոնք առանց ասոնց չէին կրնար ըլլալ: Մէկին ու միւսին փայտ, կանեփ, հիւսիսային երկաթներն, որոնք խիստ պիտանի են ասոնց, ծովային զօրութեան: Կուղէր որ պէտք եղած ատեն զասոնք սովու մէջ ձրգելու կարողանայ, գէշ հունձի առան, ինչպէս ըրաւ 1792 թուական

նին Վաղղիոյ համար : Առաջիկայ վերջապէս ամեն տեսակ արգելքներու և հարստահարութեանց զօրութեամբ բոլոր ազգաց վաճառականութիւնը ջրնջել, այնպէս որ սլատերազմն՝ որ վաճառական ժողովրդոց սնանկութեան վիճակ մ'է, անգղիացի վաճառականաց համար կարգէ դուրս յաջողութեան և մենավաճառութեան միջոց մ'ըլլայ, ինչպէս որ եղաւ ալ իրօք :

Մերիկացւոյ համար աւելի չար դիտաւորութիւն ունէին . նաւաստիներն յաւիշտակել անգղիացի են ըսելով, շեղուաց նոյնութեան համար դիւրութեամբ ըլլալիք շիտութիւն* :

Մհա այսպէս անգղիացին կըս-

* Սրդարեւ ամեն մարդ գիտէ թէ անգղիացի գաղթական հատուածներ են, որ թէ դարուն տուներ հաստատեցին, որոնք յաջորդ դարուն Միացեալ Նահանգաց Հասարակապետութիւնը կազմեցին :

պատնար , 1800 ին իր ուղածներուն
վրայ հաստատ մնալու շեղոքներուն
վերաբերեալ պայմանաւ : Այն ժա-
մանակուան շեղոքներն ամենէն աւելի
վերաւորող կէտն էր նաւերը պտը-
տելու իրաւունքը : Այց անդղիա-
կան ծովաշրջիկ նաւերու հարստահա-
րութիւններէն ազատ մնալու համար
դանիացիք և շուէտացիք իրենց վա-
ճառականական նաւերն արքունի դրո-
շակ կրող նաւերու հետ ուղեկից կը-
նէին : Ահար է աւելցընել թէ միշտ
իրենց դրոշակին պատիւը կպահէին
և կղգուչանային կեղծ դանիացիք և
կեղծ շուէտացիք ուղեկից ըլլալ կամ
պատերազմէ արգիլեալ ապրանքները
պատրուակել : Այլ անտանելի եղած
հարստահարութիւններէ ազատ մնալ
կամտած էին . բայց անդղիացիք մինչև
անգամ ուղեկցեալ նաւերը պտըտե-
լու իրաւունքն ունենալ կպահանջէ-
ին : Ինչպէս՝ 1800 թուականին , որ
պատերազմական դանիացի նաւ մը

խուճիք մը վաճառական նաւերու հետ
ուղեկցեալ , միջերկրականին մէջ
Քէյթ անուն ծովապետին նաւովը
բռնուեցաւ , նախ ուղեց դէմ կենալ ,
մինչեւ որ վրան թնդանօթ արձրկուե-
լով ինչուան շիպրիլթէրրա տարուե-
ցաւ : Ասկէց զատ ուրիշ օրինակ մ'
ալ կայ , բայց աւելի ծանր և անար-
գելի : Պառսըօն նաւահանգստին մուտ-
քին մէջ խարսխեալ սպանիական եր-
կու արքունի նաւեր կային : Անգղի-
ացիք զասոնք ձեռք ձգելու կերպը
խորհեցան : Այս կէտիս մէջ չեզո-
քութեան խնդիր չկար , այլ պարզա-
պէս խաղ մը , առանց ճանչցուելու
սպանիական նաւահանգստին մէջ մըտ-
նելու : Առաջիններուն մօտ շուէտա-
ցի փոքր նաւ մը տեսնելովնին , իրենց
աւազակութիւնն յառաջ տանելու
համար ուղեցին զանի իբրև գործիք
ճառայեցընել : Աւազակներով մօտե-
ցան , շուէտացի նաւապետին կողոր-
դին վրայ հրացան դրած՝ ստիպեցին

ղանի առանց ձայն հանելու սպանիա-
կան արքունի երկու նաւերուն մո-
տենալու : Մտոնց մէջ գտնուողներն
շուէտացի դրոշակէն չզգուշանալով ,
որովհետեւ չեղօք էր , թողուցին մո-
տենալ : Մնգղիացիք յանկարծ յար-
ձակելով ուղածնին ըրին , և իրենց
կողոպուտովը Պառսըն նաւահան-
գիստէն դուրս ելան : Մ. յս դէպքը
բոլոր Աւրոպիոյ մէջ ընդհանուր ան-
պատուութիւն մը պատճառեց : Շը-
ուէտ տուգանք խնդրեց , ինչպէս նաև
Տանիմարքա ասկէց յառաջ խնդրած
էր . և Առուսիա , որ 1780 ին կղած
պայմանէն ի վեր պարտաւորեալ էր
չեղօքներուն պաշտպանել , պատե-
րաղմբ պատրաստութիւններ անսնել
սկսաւ : Մնգղիական կառավարու-
թիւնը բան մը չէր ըներ այս գրգռու-
թիւնն հանդարտեցրնելու . իրաւ է որ
միջնորդ մը ղրկած էր Քօրէնհակ ,
բայց անոր ետեւէն 16 նաւէ բաղկա-
ցեալ նաւատորմիղ մը հանեց , որոնք

Սուստի առջև կսպասէին : Այս նա-
ւատորմիդին ներկայութիւնը Պալթի-
կի բոլոր տէրութեանց մէջ մեծ ազ-
դեցութիւն ըրաւ : Բրուսիա անգամ
ոտք ելաւ , որովհետեւ անոր շահուն
ալ դէմ էր ծովերուն այսպէս ազատ
յաճախութիւնը :

1780 թուականին զօրային չե-
ղոքութեան չորս ստորագրողներն անդ-
ղիացւոց ծովային բարբարոսութեան
դէմ նոր պայման մ'ալ պատրաստել
կխորհէին : Անտոնի խորհրդարանն
որ կ'ախնար այսպիսի դէպքէ մը ,
չատուղեց Քօբէնհակի մէջ գործը
լմնցընել , բայց փոխանակ ինքը նե-
րողութիւն խնդրելու՝ եղակի համար-
ձակութեամբ կուզէր որ բոլոր ու-
րիշներն իրմէ ներողութիւն խնդրեն :
Տանիմարքան վախցընելով կուզէր
զանի դուրս հանել նոր ըլլալիք պայ-
մանագրութենէն : Աժբաղդարար
Տանիմարքա խաբուած ըլլալով , Սուս-
տը արդիլած չէր , և ոչ Քօբէնհա-

կը յարձակման գէմ ապահովուցուցած՝
Վործերն այս վիճակին մէջ ըլլալու
ատեն, պէտք եղաւ առժամանակեայ
կերպիւ խոնարհել՝ ձմեռը վաստրկե-
լու համար, յորում սառերը Պալ-
թիկը կգոցեն, և ամեն շեղոքներ
ժամանակ կունենան ինքդինքնին պատ-
րաստելու: Տանխմարքա յանձն առաւ
Մեգդիոյ հետ պայման մը ստորա-
գրելու (1800 օգոստոս), որուն մէջ
Մզգաց Խրաւանց խնդիրը դատաս-
տանի, և միանգամայն Մեգդիոյ հետ
վերջին անգամ տեղի ունեցածն ուղղե-
լու կկոչէին: Արոշուեցաւ թէ դանիացի
արքունի նաւն Մեգդիոյ նաւարանին
մէջ նորոգուելով յետս պիտի դառ-
նար, բայց դանիական կառավարու-
թիւնը կուզէր որ առժամանակեայ
կերպիւ վաճառական նաւերն ուղե-
կցին: Այս պայմանը գործը չմնցուց,
մանաւանդ որ Պօղոս Ա. կայսեր այս
միջոցիս մէջ անգղիացւոյ գէմ բրո-
նաձ ընթացքը Տանխմարքան քաջա-

ըրեքու էր առժամանակեայ զիջումն
ընելով : Պօղոս Ա. անգղիացի նա-
ւապետներուն վրայ պատանդ դրաւ ,
Պաւսիոյ վաճառականութեան վնաս
չհասցրնելու ապահովութեան : Այս
դրութիւնը պիտի պահուէր , մինչեւ
որ անգղիական կառավարութեան դի-
տաւորութիւնները պարզուէին :

Այս միջոցիս Ամերիկայի Մի-
ացեալ Նահանգներն ալ Վաղղիոյ կը-
մերձենային : Այս հասարակապետու-
թիւնը՝ մէկ քանի տարիներու մէջ ,
աւելի շահէ հրապուրեալ քան թէ
երախտադիտութենէ , կարծես թէ
առ Վաղղիա ունեցած պարտաւորու-
թիւնը բոլորովին մոռցած էր , որուն
կպարտաւորէր իր գոյութիւնը , և որ
զանի կստիպէր և ոչ մէկուն հետ
միաբանելու վաճառականական այն
դիւրութիւնները տալու համար , ա-
ռանց Վաղղիոյ հաճելի ըլլալու : Ա-
սիկայ ընդհակառակն Անգղիոյ շնոր-
հեց մասնաւոր և յատուկ դիւրու-

Թիւններ , ուսկից ի վեր ետ Թողուց
այն սկզբունքը թէ “ դրօշակն ապ-
րանքը կպատրուակէ , : Վաղղիական
կառավարութիւնն այս վարմունքէն
գրգռեալ , քիչ մնաց Սիացեալ —
Վահանգաց հետ պատերազմէր : 1800
օգոստոս ամսոյն մէջ առաջին հիւ-
պատոսը միջնորդութիւններ բրաւ դոր-
ծերուն այս ընթացքը դադրեցրնելու
համար : Աւելի գերազանց կհամա-
բէր չեղորութեան սկզբունքները քան
թէ 1778 ին դաշնագրութեան վա-
ճառականութեան վերաբերեալ շահե-
րը , և մանաւանդ Անգղիոյ հարստա-
հարութեան դէմ այս սկզբունքները
քննելու դաշնակցեալ տէրութեանց
յանկին մէջ մեծ ազդեցութիւն ու-
նենալու համար : () օգոստոս ամսոյն
ՍոնՓոմթէնի մէջ դաշնագրութիւն
մը ստորագրուեցաւ , որուն մէջ չե-
ղորներուն իրաւանց գլխաւոր յօդ-
ուածները կատարելապէս նշանակուե-
ցան թէ ,

Ա. Գրոշակն ապրանքները կը-
պատրուակէ :

Բ. Պատերազմէ արդիւնեալ վա-
ճառականութեան ճիւղը :

Գ. Իրական պաշարումը :

Իսկ պտրտելու յատկացեալ ի-
րաւունքն էր թէ չեզոքը պէտք է
քննուի իր ճշմարիտ որպիսութիւնը
հաստատելու, բայց պտրտողը զգու-
շանալու է թնդանօթ տանելէ. միայն
նաւ մը երեք հոգիով : Ինչոր չեզոք
նաւ մը պատերազմական նաւի մը հետ
ուղեկցեալ է, չկրնար պտրտուիլ՝ զօ-
րային գրոշակին ներկայութիւնն ամեն
տեսակ խաբէութեանց ապահովու-
թիւն մ'ըլլալով :

Մ. յս դաշնագրութեան ստորա-
գրուելէն մէկ քանի ամիս յետոյ, Պօ-
ղոս Ա. Առևսիոյ կայսրն Մեզղևոյ
դէմ գրգռեալ, որուն արգելք կըլ-
լար Մալթայի կղզւոյն մէջ մտնելու,
անգղիական նաւերը բռնելու և մին-
չեւ անգամ ընկղմեցընելու հրաման

տուաւ, անոնք որ Առուսիոյ նաւա-
հանգիստէն աղատել կուզէին: Շը-
ուէտի, Տանիմարքայի և Տրուսիոյ ա-
ռաջարկեց 1780 ի ծովային չեղոքու-
թեան պայմանը նորոգելու: Շըուէ-
տի թագաւորը Ս. Նեղրսայուրկ հը-
րաւիրեց իր հետը խօսակցելու: Աիւս-
թաւ Դ. դնաց և փառաւորապէս ըն-
դունուեցաւ: 1800 դեկտեմբեր 26
ին Առուսիոյ, Շըուէտի և Տանիմար-
քայի պաշտօնեաները յայտարարու-
թիւնը ստորագրեցին, որով այս ե-
րեք ծովային տէրութիւնները միացած
են չեղոքներուն իրաւանց սիզբունք-
ները պաշտպանելու, և մինչեւ ան-
գամ զինուք, եթէ հարկը պահան-
ջէ: Տանիմարքա, որչափ որ ալ նա-
խանձախնդիր էր չեղոքներուն շահու-
ցը, սակայն ջուղեց այնքան շուտ
ձեռնարկել. բայց ինչպէս որ ձմեռը
զինքը կպաշտպանէր, կյուսար թէ
գարունէն յառաջ Մեզզիա կղզեանի,
կամ գոնէ Պալթիկի չեղոքներուն

բարաստութիւնները բաւական կըլ-
լան բրիտանիական նաւատորմի զը
Սունտի առջեւէն ելնելն արգիլելու ,
ինչպէս որ ըսաւ օգոստոսի մէջ Անգ-
ղիա : Նրուսիա իսկ , որ այսքան կա-
նուխ ձեռնարկել չէր ուզեր , Տանի-
մարքային նման ըրաւ և միաբանեցաւ
Ս . Նեղրասպուրիի դաշնագրութեան :
Այս միջոցին Նիթի պաշտօնեայն
Նառլումանի մէջ սաստկաբար յարձա-
կեցաւ : Հակառակ մասը զինքը կը-
յանդիմանէին , Անգղիոյ դէմ բո-
լոր Ներսպան մղել Աղգաց Իրա-
ւանց վարդապետութիւններովը : Նայց
Նիթ կյայտնէր թէ այս խնդրոյն չը-
պիտի զեջանի . իսկ թէ որ Անգղիան ,
կըսէր , չեղոք տէրութեանց հակա-
միտի , բոլոր աշխարհիս վաճառակա-
նութիւնը յապահովութիւն ուզե-
կցելու : Անգղիա իւր թշնամեաց դաշ-
նակցութեան դէմ բան մ'ընելիք չու-
նի , այլ պէտք է որ մենք , պօռաց ,
մեր դրօշակին տակը ժողովինք և ծո-

Վերուն տակը թաղուինք , քանթէ
աղգաց ծովային իրաւանց այս սկըղ-
քունքներն ընդունելու հաճութիւն
տանք :

Ըստնց վրայ Նիթ հրաժարուե-
ցաւ , բայց իւր յաջորդներն իր քա-
ղաքականութեան հետեւեցան . անդ-
ղիացի զօրապետ Նաոքրոս , դէպ ի
Պալթիկ ղրկուեցաւ 47 նաւերով ,
չեզոքներուն իրաւանց մեծ խնդիրը
ընջելու : Յայտնի է թէ , Պալթիկ
մտնելու համար Սունտէն անցնիլ
պէտք էր , բայց Շուէտի եղերքն ամ-
բացեալ չըլլալուն , դանիայիք ամեն
ճիգերնին թափեցին դէմ կենալու ,
ոչ միայն Սունտի դէմ , այլ շատ
վար , մինչեւ Քօթէնհակի դէմ :
Նոյն միջոցին մեջ միւս կողմանէ ալ
Շուէտ և Ռուսիա կզինաւորէին :
Մարտ 21 ին Նոգղիոյ արտաքին գոր-
ծոց պաշտօնեայն դանիական կառա-
վարութեան վերջն պայման մ'առաջար-
կեց : Նոգղիա կպահանջէր որ դանի-

ացիք չեղորքներուն ծովային դաշնա-
դրութիւններէն դուրս ելնեն, իրենց
նաւահանդիսաներն անգղիացւոց բա-
նան, և թէ նախորդ ամսոյն առժա-
մանակեայ որոշումնին կատարեն, ո-
րով խոստացեր էին իրենց վաճառա-
կան նաւերը բնաւ չուղեկցելու: Ղա-
նիացի կառավարութիւնը այս խոր-
հուրդը մերժեց, և պատասխանեց
թէ Տանիմարքա և իւր դաշնակիցք
պատերազմի յայտարարութիւն ըրած
չէին, այլ որոշած էին միայն ծովա-
յին զօրութեան վերաբերեալ իրենց
սկզբունքները հրատարակել. թէ
Տանիմարքա իւր թշնամութիւնները
չպիտի սկսէր, այլ միայն որոշած էր
զօրութիւնը զօրութեամբ մերժելու:
Մեզդիոյ պաշտօնեայն ձգեց Վօրէն-
հակը սպառնալով Մեզդիոյ վրէժ-
խընդրութեամբը: Մրդարեւ մարտ 30
ին Մեզդիոյ նաւատորմիզը Սոււտը
մտաւ և ապրիլ 2ին Վօրէնհակի
պատերազմն սկսաւ. առժամանակեայ

զինադադարում եղաւ՝ երբ Պօղոս
Ս. Ս. Յեղրսպուրկի մէջ մարտ 23
էն 24 լուսնալու գիշերն սպաննուե-
ցաւ : Բահլէն կոմսը գաւաճանու-
թեան գլուխ էր , որ կուսակալ Ս
Յեղրսպուրկի , արտաքին գործոց պաշ-
տօնեայ և Առևսիոյ կառավարութեան
ամենագլխաւորն էր , իր երկրին քա-
ղաքանութեանը վրայ ունեցած կար-
ծիքն որոշեալ էր : Բաղդիոյ յեղա-
փոխութեան խաչակիր զօրքն իրեն ա-
նիրաւ երեւցաւ , և Մեգդիոյ դէմ
այս նոր բարի նախանձն ալ՝ անբարե-
խառն : Խոհեմ զգուշութիւն մը ,
խմաստուն շեղորութիւն մը , Բաղդի-
ոյ և Մեգդիոյ մէջ եղած հակառա-
կութեան ատեն , Առևսիոյ համար
ամենէն շահաւոր քաղաքականութիւ-
նը կկարծէր : Ըսոր համար էր որ
արտաքին գործոց պաշտօնեայ Յանէն
կոմսին հետ միանալով , կայսրը լա-
զաննել տուաւ : Սպանութիւնն ե-
ղաւ , և Մղեկսանդր մեծ կոմսը կայ-

սրբ անուանեցաւ : Դնչդիաւիք ան-
միջապէս պատե՛հ առիթ Տաւարեցան
կայսեր փոփոխութիւնք : Մաւսիոյ և
աւրիշ ծովային տէրութեանց հետ
պատուար որ պայմանի մը մէջ մտնե-
լու : Ընդդիական նաւահանգիստնե-
րուն մէջ շեղորձերուն կապուած նա-
ւերն ազատուցան : Մէլսոն , իր կա-
ռավարութեան հրամանաւ շարունա-
կեց Պալթիկէ անցնիլ , և հիւսիսա-
յին արքունեաց ազդեղաւ թէ բը-
նաւ թշնամութիւնն շարտի քննե-
լեթէ նաւերնին աննց նաւահանգիստ-
ներուն մէջ պահեն , բնաւ զանոնք
դանիայի նաւատորմին ժառանգել ,
և թէ ազատ պիտի թողուն վաճառա-
կան նաւերը :

Տանիսարքայի վրայ եղած այս
հարուածը դժբաղդարար իր արդիւն-
քը անեցաւ : Դանիայիք և շուե-
ացիք զարհուրեցան : Իրուսիա՝ որ
Պողոս Ս . ի սպիւնցութեանս շեղոր-
ձերուն պայմանին մէջ մտած էր , բո-

ըրրովին հակամիտեալ էր հրաժարե-
լու, որովհետեւ աւելի նախապատիւ
կհամարէր խաղաղութիւնը, քան թէ
իւր զօրային շահերը: Ա՛հա այսպէս
Գաղղիոյ, Ա՛նգղիոյ դէմ ըրած այս
յարոււմը պարզուեցաւ, որ բոլորովին
ծովային ազգաց շահուն վրայ հիմ-
նեալ էր:

9. 1801 թ. Ա՛նգղիոյ և Ռուսիոյ մէջ
եղած դժուարութիւնը:

Հետեւեալ տարին Ռուսիա
Ա՛նգղիոյ հետ դաշնագրութիւն ըրաւ,
և այս միաբանութեան պայմաններն
եղան հետեւեալները:

Ա. շեղօքներն ամենայն ազա-
տութեամբ երկրագնդիս բոլոր նաւ-
ահանգիստներուն մէջ կրնային նաւ-
աբկել, մինչեւ անգամ պատերազ-
մող տէրութեանց նաւահանգիստնե-
րուն մէջ: Ա՛մեն տեսակ ապրանք
կրնային հոն տանիլ, բաց ի պատե-
րազմէ արգիլեալ տեսակէն: Այս
արգելումն եղած էր Ռուսիոյ շահուց

Նկատմամբ . ինչպէս՝ արմտիք , նաւա-
յին նիւթք , ուսկից յառաջ արգիլ-
ուած էին շեղոքներուն համար , այս
պայմանէն դուրս ձգուեցան , որ խիստ
կարեւոր էր Առուսիոյ համար , ուս-
կից կեղնէին կանեփ , ձիւթ , երկաթ ,
կայմափայտ , ցորեան : Ըստ կէսին
վրայ , ծովային իրաւանց ամենէն կա-
րեւորներէն մէկը , Առուսիա արգի-
լած էր ընդհանուր վաճառականու-
թեան շահերն արգիլելով :

Բ. Վրոշակը թշնամի ապրանքը
չպատրուակէր , միայն թէ այն ապ-
րանքը շեղոք վաճառականին հաշուոյն
համար ընդունուած չըլար : Ըստպէս
Վաղղիոյ սահմաններէն եղած իրա-
վէն , և Վպանիոյ կողմերէն եկած
հրացանի կապար ու երկաթ չէին ար-
գիլուէր , եթէ դանիացիի կամ ուս-
սիացիի մը ապրանք եղած ըլլային :
Ըստպէս Առուսիա ծովային իրաւանց
առաջին սկզբունքը կղոհէր , և չէր
հաստատուեալ կենար . Բաթերիսի և Պո-

զոս Ա. ի ժամանակի վեհանձն սկզբ
բան վրայ :

Գ. Վաւահանգիստներու պաշտ
աւանց աղագաւ էրակն պաշտօնան
մեծ սկզբունքը խառաքար հաստատ
ուած էր :

Դ. Սերջայէս՝ պտրակու իրա
ւունքը, պատճառ այնքան հակառա
կութեանց, գլխաւոր առթ շեղութեաց
վերջին դաշնագրութեան, շեղութեաց
քոչակի համար թող թոնուած էր :

Վաստորդ տարին դաշնագրու
թիւն ընող տէրութիւնք բնաւ չու
զեցին ընդունել թէ վաճառական
նաւերը, վիճակի նաւով մը ուղե
կցեալ, որուն ներկայութիւնն անոնց
ազգայնութիւնը և պատիւագիւտ ար
գիւնալ և ոչ մէկ տեսակ ապրանք
մ'ունենարն կապահովութեք, կրնա
յին պտրակու : Վրդարեւ անպատու
ութիւն էր դարային դրոշակի մը թէ
նաւապետ մը՝ որ կրնայ ըլլալ նաեւ
զորապետ, հարկադրի պարզ նաեւ

Տը բռնուիլ : Առաքելոյ խորհրդարանը
գրոշակին պատիւը պահել կարծեց
խտրութեամբ մը . որոշուեցաւ թէ
պարտելու իրաւունքն , ուղեկցեալ
ժամատական նաւուց համար , առանց
խտրութեան ամենուրեք մտայ չգործա-
դրուի , այլ միայն պատերազմական
նաւերով : Պարզ նաւ մը իրաւունք
չունէր պատերազմական նաւով ու-
ղեկցեալ նաւ մը կայնեցընել և քըն-
նել . յետ այնորիկ պարտելու իրա-
ւունքը միայն երկու իրարու հաւա-
ար նաւուց համար կրնար :

Ընչուչա այս միջոցաւ անվայել-
չութեան մէկ մասին գէմն առնուած
էր , բայց սկզբան հիւր պահուած ,
և գործն այնքան անպատիւ էր Ս .
Բեդրսպուրկի տէրութեան , քանի
որ այս այն չորս սկզբունքներէն էր ,
որուն համար հանիմարք մէկ քանի
ամիս յառաջ պատերազմեցաւ , և ու-
րուն համար Պօղոս Ս . ուղեց բոլոր
Եւրոպան ոտք հանել Ընգղիոյ գէմ .

10. 1803 էն Գնչ- 1815 է Վշո
վաճառահանութիւնը: — Եւստասիոս
չարած:

Միւնսի * 1802 մարտ 27 ին
Վաղղիոյ և Մնգղիոյ մէջ եղած
հաշտութիւնը չեղոքներուն իրաւանց
վերաբերեալ խնդրոյն վրայ մնաւ բան
չէր պարունակեր:

Իսուած անդամ չէր, ըստ սո-
վորութեան, թէ պայմանեալ տէրու-
թեանց մէջ եղած նախորդ դաշնա-
դրութիւնք նորոգուած են. սակայն
հարբ պատերազմը դարձեալ ծագե-
ցաւ Վաղղիոյ և Մնգղիոյ մէջ, և
որ տեւեց մինչեւ Վաղղէոն Ա. ի
անկումն:

1806 ին անգղիացի պաշտօնեայն

* Տեւելով այն երկար և արիւ-
նտա միջոցին, որ կսկսի 1792 էն մին-
չեւ 1814, ուր Վաղղիա և Մնգ-
ղիա հաշտութեան միայն այն դաշնա-
դրութիւնն ըրին, որ 1803 ին աւ-
րուեցաւ:

կեղծեալ պաշարման խնդիրն յառաջ
բերաւ :

Վաղղիոյ , և գաղղիացի ըա-
նակ պարունակող գերմանացի քա-
ղաքներուն , նոյնպէս և շոլանտայի
եղերքներուն վրայ շեղոքներու հա-
մար ամեն տեսակ վաճառականութիւնն
արգիլեց (1806 մայիս) : Այդպէս Ի-
րաւանց այս պղծութիւնը Վարդէոն
Ս . ի պատճառ տուաւ անգղիական
վաճառականութեան գէժ ամենախիստ
և զօրաւոր միջոցներ գործածել : Աճ-
դէն շատոնց ի վեր անգղիացւոց հա-
մար ցամաքը գոցելու խորհուրդն ու-
նէր : Այնպէս վրայ գալով այս խոր-
հուրդը բոլորովին հաստատուեցաւ ,
և գրեց իւր եղբօրը Վուդուվիկոսի ,
Թագաւոր շոլանտիոյ , թէ , « կեր-
թամ գաղթականաց երկիրները ցա-
մաքէն կրկին յաղթելու » :

Վասն որոշեց պատանդ պահել
բոլոր յաղթածներն , և ինչ որ պի-
տի վաստրկէր , մինչեւ որ Վնգղիա

Եւ զարձրնէ Ղաղղիայէն, Զողան-
տայէն և Սպանիայէն առածները :
Գաւառացիս տէրութիւնք միայն Ղնդ-
ղիոյ օգնական ըլլալնուն՝ զամենքն ալ
ձեռք առնել որոշից, բրիտանիական
քաղաքականութիւնն երաշխաւորելու
և զաշնադրութեան իսկական սկըզ-
բունք առաջարկել թէ անոնցմէ ա-
ռածներուն և ոչ մէկը յետս պիտի
գարձրնէ, մինչեւ որ Ղնդղիա իր
ծովափն յաղթութիւններն եւս չը-
գարձրնէ :

Ղ. Եւ զիտաւորութեան մէջ, ծՌ-
ՔԸ ՅԱՄԱՔԷՆ ՅԵՂԹԵԼԸ, մեծն
Բրիտանիան իր բոլոր զաշնակիցներէն
զրկելով, և գաւառացիս բոլոր նա-
ւահանգիստներն անոր դէմ գոցելով
առաջին ընկելիքն էք գաղղեական բա-
նակներէ զբաշխալ ծովափներն ալ
գիլել : Ղ. Բղէն Ղմսի, Ղէզեռի և
Ղլպի բերանները գոցած էր : Ղ. Եւ
յաղթութիւնը իրաւանց օրինաւոր
գործադրութիւնն էր, վասնզի յաղ-

Թուժիւնը Թագաւորին բոլոր ի-
րաւունքները կընծայէ, և մաս-
նաւորապէս նաւահանգիստները գո-
ցելու իրաւունքը և յաղթած երկ-
րին ճանապարհները խափանել, ա-
ռանց որոյ, այսպէս խառնութիւն մը,
Մզգաց Երաւանյ պղծութիւն մը կըր-
նայ համարուիլ: Բայց Մմսի, Ա Ե-
զեոի և Մլայի մէջ միայն մտնելն
արգիլելը, Վարդէոն Ա. ի մտացա-
ծին և նպատակին համեմու համար
խիստ անբաւական էր: Արուհեանե
եզրաց մրայ եղած ամենազգու պահ-
պանութեան դէմ, անգղի սկան ապ-
րանքները պատրուակաւ Պէլճիքայի,
Հօլանտայի և Հանսիսի մէջ կըրա-
նէին: Մակայն Մմսի, Ա Եզեոի և
Մլայի համար պատրուակեալ վաճառք
մտնելն անկարելի համարուելով, ()-
տրուէ և Վիւսթիլէ կտանէիս և
յետոյ հիւսիսէն հարաւ կիջնէ-
ին: Ա անորոյ պէտք եղաւ և էր
աւելի խիստ միջոցներ գործածել

անգղիական ասորանքներուն դէմ և
արդարեւ Վարդէոն Ս. նալ զանոնք
ազատ ձգող մարդ չէր :

1806 նոյեմբեր 21 ին Պէոլիսի
երեւելի վճիռը տուաւ ոչ միայն
Վազղիոյ վերաբերելի , այլ նաեւ
իրեն հետ դաշնակցեալ (Հօլանտա ,
Սպանիա , Իտալիա և Վերսալիա)
բանակներով զբաղեալ քաղաքացի
Ն. յս որոշումը կ'ստանէր թէ Նրի-
տանեան կղզիք ՊԱՇՏՈՒ ԱՆ ՎԻՃԱԿԻ
մէջ են : Պաշարեալ վիճակին հե-
տեւումիւններն են :

Ա. Ննգղիոյ հետ ամեն տեսակ
վաճառականութիւն քայարձակասէս
խափանեալ էր :

Բ. Ննգղիական երկրէ և իր
գործարանէ ելած ասորանք յարքու-
նիս պիտի դրաւուին , ոչ միայն ծո-
վու վրայ , այլ նաեւ քաղաքին մէջ
վաճառականաց քով գտնուածներն :

Գ. Ննգղիայէ ելած կամ հոն
դաջած անգղիացիի մը ուղղեալ կամ

Մեզ զհիսայէն գրուած ամեն նամակ փութա-
տային մէջ մնալ և այրիլ :

Գ. Թէ Վաղղիոյ և Թէ ասոր
բանակները գտնուող երկիրներու մէջ
բռնուած որեւիցէ անգղիացի մը պա-
տերազմական բանտարկեալ համար-
ուիլ :

Ե. Միայն անգղիական եղերքը
հանդպող կամ Թէ Մեզ զհիոյ նա-
ւահանգիստներէն մէկը մտնող ամեն
նաւ գաղղիական և ասոր հետ միա-
ցած տէրութեանց նաւահանգիստնե-
րէ չկրնար մտննալ , և Թէ որ այս
մասին սուտ յայտարարութիւն մընէ ,
բանտարկեալ համարուիլ :

Զ. Հարբունիս գրաւեալ ասի-
բանքներուն կէսը գաղղիացի կամ
գաղղիացեալ վաճառականաց հատու-
ցանել , որք Մեզ զհիոյ աւարներէն
վնասուած էին :

Մ. յսպէս Վարժէոն Ա. Մեզ-
ղիան ծովու վրայ ըրած հարստահա-
րութենէն ետ կեցընելու համար , մի

և նոյն հարստահարութիւնը կգործա-
ծէր ցամաքի վրայ: Կուզէր նա մա-
նուանդ վախցնել անոնք որ անգղի-
ական վաճառականութեան միջնոր-
դութիւն կրնէին, և գլխաւորաբար
այն վաճառականներն, որք ընդդէմ
պաշարման Ալլաի և Ալեզերի գա-
ւառին բոլոր կողմերը արդիւեալ ապ-
րանք շրջան ընել կուտային:

Վարդէոն Ս. Կրսէր թէ Մեզ-
ղիոյ շար խորհրդոց զէմ կեցած այս
մարտունակ բոլոր վաճառական ազգաց
զէմ էր, և թէ հետեւաբար նորա
կայսրաւորէին հանգրեւել այս օգ-
տակար կամ անհրաժեշտ եղած մա-
քառումէն յառաջ եկած անպատե-
հութեանց, թէպէտ և ասոնք աւե-
լի ազգու արտի զլլան Հանաբրէի,
Պրենի, Երզնէի, Վանթերաւալի
վաճառականաց և բոլոր խարեբայից,
և որոնց շահերն, ըստ իւր, մնա-
լովէք չունէին:

Իջրոսիոց մէջ այս վնասն ազ-

դեցութիւնը մեծ եղաւ : Ռմանք առ
պրատամբութեամբ տիրապետութեան
չափազանցութիւն, ռմանք ալ խորին
քաղաքականութիւն մը գտան : Ստու-
գիւ այս բաղորովին կարգէ դուրս
գործ մ'էր հսկայեցուն մարտման
հետ համեմատելով, որոնք մեկզմե-
կու դէմ ունեին . Նպղիւս և
Վաղղիւս առաջինը՝ ծովին տէր ըլլալ,
որ մինչեւ այն ատեն բողոք ազ-
գաց ընդ հանուր ճանապարհ էր, իրեն
թշնամեաց վաճառականութիւնը խա-
փանելու, և իրկորդը զինուք ցա-
մաքին իշխել, ծովը ցամաքէն գո-
ցելու համար :

Հագիւ թէ պայմանագրութիւնը
ստորագրուեցաւ, կարգէ դուրս թըղ-
թաբերներ Հոլանտիոյ, Սպանիոյ և
Իտալիոյ տէրութեանց գացին, անկի-
ջապէս գործագրութեան սկսելու :

Վաղղիւսի Ռօսթիէ մարտնչախո-
տանայն անապարանօք Պոէմ, Հա-
միզուոկ, Սիւպէք վաճառական քա-

զարքներուն վրայ ուղղուեցաւ և ոչ
միայն սոյն քաղաքները նուաճելու,
այլ նաև Մէրլէժպուռկի և շուէ-
տացի Ռօմէոսի նաւահանգիստները,
մինչև ()տէոի բերանները: Աւ-
ճառական քաղաքաց մաքսատուները
մտնել, անգղիական ապրանքները
գրաւելու, և անգղիացի վաճառա-
կանները բռնելու:

Վաւառնիք քաղաքականութեան
հնազանդելու համար պէտք էր նաև
թէ Վարօլէոն Ս. Առուսիան ալ զար-
նէր, որն որ միայն Մնգղիոյ հետ
դաշնակցեալ կեցած էր: Այլ լոյի և
Վոսիքլանսի յաղթութիւնները թմել-
սիթի հաշտութեան յաջորդեցին:
Այս դաշնադրութեան գաղտնի յօդ-
ուածով մը Վարօլէոն Ս. և Մէրլէք-
սանդր միացած էին Շուէտէն, Տա-
նիմարքայէն, Ռօմթուկայէն և Մաստր-
քիայէն պահանջել թէ այս տէրութիւնք
ալ Վաղղիոյ և Առուսիոյ գաղափա-
քաց հետեւին ընդդէմ Մնգղիոյ և

խոնց նաւահանգիստները Մեզղիոյ վաճառականաց գոցեն :

Թեւթիթի խաղաղութենէն անմիջապէս յետոյ Նաբոլէոն Ա. Ռօսկուզի կառավարութեան իմաց տուած թէ Պէռլինի դաշնադրութեանց վաճառները ի գործ դնելու է Մեզղիոյ գէմ և մանաւանդ պատերազմի որոշակի յայտարարութիւնն ընել : Վիզպօնի կառավարութեան այս մերժումը , Ռօրթուկալի նուաճման պատճառ տուաւ : Ռտալիոյ Վիվուներ (Ռօսքան) անգղիական վաճառականութեան կեդրոնատեղին էր : 4000 հոգիէ բաղկացեալ բանակ մը Վիվուան հսկեցին , և Նաբոլէոն Ա. այս եղելութիւնը Վիթուուսի թագուհւոյն* հետ պարզուելու համար բաւական համարեց յայտնել թէ միայն այս գլխաւոր նաւահանգիստները թշնամեաց ձեռքէն պաշտպանել ուղելուն

* Մառի Ղուիզ . դուստր Կարոլոս Դ . ի :

Համար էր : Մինչեւ անգամ Մթերի
աթիբին վրայ Քահանայապետութեան
վիճակին գաւառներուն վրայ երթալ :
Մսկէց ի զատ Թեւոթիթի դաշնադրու-
թեամբ , Առւսիա Վաղղիոյ տուաւ
Նօնիէն կղզիք և Թաթառօղիի բե-
րանները * :

Հիւսիսին մէջ , գաւառային
պաշարունք կատարեալ ընելու հա-
մար , պէտք էր Տանխարքայի յա-
րունք կամ կցորդութիւնը : Իսկ
այս սերութիւնը շեղօք նստել կարն-
դէր Վաղղիոյ և Մեղղիոյ մէջ :
Վայց այս եղելութեանց վրայ անդ-
դիական պաշտօնեան որոշած էր Քօ-
բէնհակի յառաջ ամուր արշաւանք
մ'ուղարկել դանիացի նաւատորմի զ
գրաւելու : Մյս ձեռնարկութիւնն
արդարացրնելու համար կրտէր Թէ
Վարքօլէոն Ս . ի ձեռքէն Տանխար-
քայի ծովային աղբիւրները յափշտա-

* Անտիաթիբին խորը Տալմասիէն
եղելիս վրայ :

կելն Անգղիոյ կողմանէ օրինաւոր
զգոյշութեան գործ մ'էր :

Անգղիացի գործակալ մը , Պ.
Նաքսըն , Քօքէնհակ ուղարկուե-
ցաւ , ինդրելու յանուն իւր կառա-
վարութեան , թէ Պիտօնէնպուռի
բերդն , որ Սունտի կհրամայէ անգ-
ղիական բանակին յանձնեն , նոյնպէս
Քօքէնհակի նաւահանգիստն և վեր-
ջապէս բոլոր նաւատորմիդն ալ , խա-
տանալով ասոնց ամենեւալ Տանիմար-
քայի հաշուոյն համար պատանդ պա-
հել , մինչեւ որ զանոնք յափշտա-
կելու վտանգն անցնի : Աանիացի կա-
ռավարութեան մերժումին վրայ , Քօ-
քէնհակը երեք օր երեք գիշեր պա-
շարուեցաւ (1807 սեպտեմբեր) :
2000 ի մօտ անծինք , այր , կին , ծեր
և տղայ կոտորեցան : Քաղքին կէսը
հրոյ ձարակ եղաւ . նաւ , նաւավարն :
Սեպտեմբեր 7 ին կառավարութիւնը
դաշնագրութեան մտաւ , որով Պի-
տօնէնպուռի ամրոցը , Քօքէնհակի

քաղաքը և նաւարանն Անգղիացւոց
կյանձներ վեց շաբաթ պայմանաժա-
մով . բաւական միջոց , դանիական
նաւատորմիղն հանդերձելու և Անգ-
ղիա տանելու : Նաւատորմիղն անգ-
ղիացի մարաջախտին յանձնուեցան ,
հաշտութենէն յետոյ յետս դարձը-
նելու պայմանաւ : Աւերոպիոյ մէջ
այս անիրաւութեան լուրին վրայ ,
զայրոյթն ընդհանուր եղաւ :

Անգղիոյ մէջ անգամ շատ քա-
ղաքագէտ անձինք Քանինկ պաշ-
տօնէին դէմ գանդատեցան խօսե-
ցան : Պ . Քանինկ ինքզինքն արդա-
րացընելու համար կկրկնէր թէ թեւ
սի՛ծի գաղտնի պայմաններուն տե-
ղեակ էր , և այս գաղտնիքը Քօլէն-
հակի յարձակումը կարգարացընէր ,
որ իրաւամբ կպատասխանէին թէ , ե-
թէ ստոյգ ըլլար թէ թեւսի՛ծի մէջ
Ռուսիա և Վաղղիա խօստացեալ
ըլլան իրենց ոյժ միացընել , գաւա-
ւը ստիպել , անգղիացւոց գէմ միա-

Նալու, անպատուութիւնը Տանիմար-
քայի կառավարութեան էր, որ չէր
հաղորդ այս խորհրդին: Արեմն
Տանիմարքային դէմ բռնուած ընթաց-
քին մէջ միանգամայն անիրաւութիւն
և անվայելչութիւն կար: Այսին զի
այս չեղոք տէրութեան իրեն հետ իր
նաւատորմիդն, իր նաւահանգիստն ու
Սունտն ունենալու միջոցը, անոր
օգնել էր, Վաքուէոն Ս. ի ձգելով
դանի բռնադատելու:

Մրդարեւ միութեան պատերազ-
մական և պաշտպանողական դաշնա-
դրութիւն մը ստորագրուեցաւ, Տա-
նիմարքայի և Վաղղիոյ մէջ դաշինք
գրուեցաւ, որ գաղղիական խումբե-
րը Վիանիի և Վէէլանտ կղզիներուն
մէջ պիտի խաւրուին, Սունտը գո-
ցելու և Շուէան առնելու համար,
իբր թէ Սունտիացւոց գործողութիւն-
ները ընդդէմ Վիւնլանտի դէմ սկը-
սէին:

Արքայազն Վաքուէոն ալ խոս-

տացաւ թեւ լի թի քաղաքահանութեան
յարիւլ, Ն. թի աթի թի ծովուն եղերք
ներուն համար :

Սակայն Ն. նգղիա քիչ քիչ հաս-
կըցաւ որ Վաղղիոյ և անկէ կախու-
մին ունեցող քաղաքաց եղերքնե-
րուն պաշարման գրութիւնը, նոյն
ինքն Վաղղիայէն աւելի փնաս իրեն
կհասցնէ : Ն. րդարեւ Ն. նգղիա աւելի
պէտք ունէր ծախելու, քան թէ
գաւառն այնքան ծախու առնելու :
Վաղթականաց պարէններն իր ամ-
բարները կը եցրնէին . այն աստիճանի
հասած էին նաև իր գործարաններէն
ելած ասրանքներն : Ն. թէ այս փե-
ճակն այսպէս շարունակէր, Վաղղի-
ոյ յաջողութիւնը գէշ չէր, որով-
հետեւ Ն. նգղիոյ տուած կտաւեղէն-
ներուն ամէնքն ալ ինքք կուտար .
ասոր վրայ կառավարութիւնն այս գը-
րութիւնը թողուց որ մէկ տարիէն
աւելի կտուէր, խորհեցաւ ընդհա-
նուր վաճառակութիւնը փերացնել :

բայց անդեւում զանի բողոքովին մեծ^ն
Տրիտանիէն անցնել : Էւտեւարար
1807 նոյեմբեր ամսոյն հրամանե-
րովն որոշեց թէ, Ա. ամեն ազգի
նաւ, որ մեծն Տրիտանիոյ հետ պա-
տերազմ չունի, կրնայ ամենայն աղա-
տութեամբ Մեզդիոյ կամ էր սահ-
մաններուն մէջ մտնել, և յետոյ
ուզած տեղն երթալ, սա պայմանաւ որ
Մեզդիոյ մէջ ապրանք տարած ըլլայ
կամ անկէ առնէ հարիւրին 25 մաքս
վճարէ : Բ. այն նաւն որ մեծն Տրիտանիոյ
նաւահանգիստները հանդպած չըլլայ
և թէ Վաղդիոյ դործակարներէն վը-
կայագիր ունենայ, աղաս չպիտի թո-
ղուի, այլ գրաւուի, այնպէս որ վա-
ճառական նաւերը նեղուած էին, որ
քաղաքէ որ եկած ալ լինին կամ
Մեզդիոյ մէջ բռնուիլ տուրք վճա-
րելու, կամ անգղիական ապրանք և
պարէն առնելու համար : Արեւմն ա-
մեն վաճառականի պէտք էր անգղի-
ական նաւահանգիստներէն անցնիլ

ամեն ապրանք անկէց գալ կամ թէ
տուրք վճարելու համար : Այս նա-
խադրութեանց շնորհիւ , անգղիացիք
հաստատ միջոց կունենային իրենց
գաղթական պարէնները գաղղիացւոց
խաւրելու : Արդարեւ չեզոք նաւերը
Վայմզի մէջ կկապէին , զանոնք խահ-
վէով և շաքարով կլեցընէին , Վաղ-
ղիոյ կամ Հօլանտայի նաւահան-
գիստները կիջեցընէին կեղծ թուղ-
թերով , և իբրեւ թէ ուղղակի Ա-
մերիկայէ եկած , իբրեւ չեզոք կան-
ցընէին :

Միլանի մէջ անգղիական կա-
ռավարութեան հրամաններն ընդու-
նելով , Վարսօլէոն Ա. անմիջապէս
ՄԻԼԱՆԻ ՎՃԻՌ անուամբ վճիռ մը
երեւան հանեց , առաջիններէն աւե-
լի սաստիկ : Պէռլինի վճռոյն մէջ սահ-
մանեալէր թէ ամեն Անգղիոյ հանդի-
պած նաւ կառավարութեան նաւահան-
գիստներէն արտաքսել : Այս անգամ
աւելի յառաջ գնաց , և ազդ տուաւ թէ

առանց ազգի խորութեան ամեն նաւ
որ Անգղիոյ կամ ասոր սահմաններն
հանդիպած են, բռնուիլ և իրաւանց
ենթակայ ըլլալու համար տուրք մը
վճարել սաստիկ տանջանքներ ընել
որոշուեցաւ նաւապետաց դէմ, բայց
այս սաստիկ միջոցներն այնքան մեծ
անհանգստութիւն չսխառնառէցին Անգ-
ղիոյ, մանաւանդ երբ տեսաւ թէ
Սպանիա, Վարուէոն Ա. ի կղբօրը
դէմ ապստամբեցաւ. այս ապրս-
տամբութիւնն իրեն մեծապէս վաճա-
ռական յաջողութիւններ կիրոստանար
թերակղզւոյն դուռները բանալով, և
սպանիական գաղթականաց վաճառա-
կանութիւնն ընդարձակելն ապահով-
ցրնելով, որոնց ամենքն ալ ծովա-
յին տէրութեան դէմ ապստամբած
էին: Անգղիան կգտնէր նախ և յա-
ռաջ իր վաճառականութեանը համար
մեծ պատահութիւն և առիթ սպա-
նիական գաղթականներն յառաջացը-
նել յանկախութիւն, «Միացեալ—

Վահանգաց ասպատակութեան փառաւոր փոխարէն, երբեմն պաշտպանեալ Սպանիայէ: Մ.Տա ինչպէս Վարդէոն Ա. նախ և յառաջ պատժութեցաւ Սպանիոյ համար ըրածէն, թէ դաւառային պաշարումն անգղիացւոց համար բնաւ նեղութիւն մը չէր: Սպանիոյ պատերազմը, Միջերկրահանի դուռնելն իրեն համար բացին, նոյնպէս և հարաւային Մերիկայինը:

Երբ Վարդէոն Ա. չորրորդ անգամ Մասսիոյ յաղթեց 1809 ին, մտածեց նոյն ինքն Սպանիան նուաճել և զանգղիացիս արտաքսել: Միանդամայն դաւառային պաշարումն աւելի սաստիկ ընել ուզեց, որ մինչեւ այն ատեն միայն Վաղղիոյ նաւահանդիսանելու համար խստութեամբ և զած էր, իսկ խիստ քիչ Պէլճիքայի, Հոլանտայի, Հանովուի փաճառահան քաղաքաց և Տանիմարքայի մէջ: Իործը միայն դաւառէն անգղիական

ապրանքներն արտաքսելուն վրայ չէր
կայանար, այլ եթէ Մնգղիան աւելի
նեղել կուզէին, պէտք էր մանաւանդ
դադլժական ապրանքները արդիւլել
(շաքար, խաչփէ, բամպակ, փայտ
. . .) որովհետեւ անգղիացիք այս
ապրանքներուն մեծագոյն մասն ոչ
միայն իրենց երկիրներէն կբերէին,
այլ և նուաճած դադլժական և հո-
լանտական երկիրներէն, նոյնպէս և
ազանիական, որոնք իրենց վաճառա-
կանութեան մեծագոյն մասը կը-
կազմէին :

Մ.Ս^ա կերպով պարէնները գա-
ւառին մէջ կմտցնէին : Նետոնի մեծ
ամբարէն զատ, ուրիշներ ալ շինեցին
Մսոնի, Մալթայի, Հէլկոլանտի
մէջ, ուր ահագին քանակութեամբ
ապրանք կկրուէր, և ուսկից մաք-
աստունէ վաճառք փախցնողները
կուգային առնել :

Մ.Ս^բ կերպիւ ապրանք փախցը-
նելը կըլլար նաև վաճառական քա-

դարաց մէջ , և նոյն Հոլանտայի մէջ ,
ընդդէմ Վաղղիոյ հետ ունեցած
կապակցութեանց : Այս քաղաքաց
ժողովուրդը գաղտնաբար միախոր-
հուրդ էին մաքսէվաճառք փախցը-
նողներուն հետ և զանոնք կրցածին
չափ կալաշտպանէր : Շատ անգամ ալ
անոնց հետ կըլլար , մաքսապետները
նեղելու զէնքերնին առնելով և ըս-
պաննելով :

Ասկէց ի զատ ալ կեղծ չեղոք-
ներ կային որ ազատաբար գաղղիա-
կան կամ դաշնակցեալ նաւահան-
գիստներուն մէջ արդիլեալ ապրանք-
ներ կմտցընէին , որնոր մեկնութեան
կարօտ է :

Անգղիոյ կառավարութեան և
Վարօլէոն Ս. ի դաշնադրութեանց
համեմատ չեղոք նաւորդները ստի-
պեալէին անգղիական նաւահանգիստ-
ներէն անցնիլ ազատաբար նաւարկել
կարողանալու համար , և այս գործին
համար գաղղիացիներէն կյափշտակ-

ուէին : Անչպէս Հողանտացիք , որ
իրենց աղածքին (Թուղլամա) համար
Վաղղիոյ եզերքներէն ալ գնելու
կուգային , ստիպեալ էին Անտրա
երթալով աղն իրենց երկիրը մտնե-
լու համար պէտք եղած հրամանը
վճարել և թէոր Անտրայէ դառնա-
լէ յետոյ գաղղիական նաւէ մը
բռնուէին , անգղիական նաւահան-
գիստ մը հանդիպած ըլլալնուն կյա-
փրշտակուէին :

Ամերիկացիք չեղոքաց իրաւանց
այս կրկնակի պղծութեան դէմ ա-
պրստամբած , հրաման հանեցին թէ
իրենց նաւերն Վաղղիոյ և Անգղիոյ
մէջ չնաւարկեն և Աւրուպա չերթան :
Պատուէր հանեց ասոնց միայն Ամե-
րիկայի եզերքներու վաճառակաւնու-
թեամբը դո՛հ ըլլալ , և ազդարարու-
թիւն ըրին թէ Ամերիկայի եզերքնե-
րուն հանդպող գաղղիացի կամ
անգղիացի ամեն նաւերը պիտի բռն-
նրուին :

Սակայն Ամերիկայի ասպատակա-
ւոր նաւասպետներն, իրենց կառավար-
ութենէն աւելի գոռոզ, մերոյի-
չեալ օրէնքները չուծեցին: Վրեժէ
ամենքն ալ Անգղիա կերթային, գաղ-
թական պարէններն առնելով, որք
Ղոնտրայի ամբարներէն ալ դուրս կը-
թափէին և զանոնք Հոլանտայի,
Վերսանիոյ և մինչև Վաղղիոյ նա-
ւահանգիստներուն մէջ կիջեցրնէին:
Իողոր այս նաւահանգիստներուն մէջ
իբրև չեղոք կներկայանային, ամերի-
կայի ըլլալնուն, Անգղիոյ հետ չը-
հաղորդակցրնելնին հաստատելով:
Հոլանտայի և Վերսանիոյ մէջ ա-
ւելի դիրքութեամբ կխաբէին, քան
թէ Մեքիկոյ, Համբրթի կամ Պոն-
տոյի մէջ: Վայց հոն նաև շատ ան-
գամ միջոց կգտնէին արքունի մատա-
կաբարութեան անզգուշութեան պատ-
ճառաւ, որ չէր կրնար միշտ անոնց
Անգղիոյ հետ հաղորդակցելնին հաս-
տատել:

Արջերկրականի մէջ, յոյնք,
Մալթա երթալով շաքար և խահմէ
կառնէին, ու կրերէին զանոնք թըր-
րիէստ, Ա կենտիկ, Վարդուխ, Դէն
և Մարտիկա, իբրև (Սամանեան
Հաստակ ինքզինքնին ցուցնելով . ա-
սոնց, նոյնպէս ամերիկացւոց համար,
կերծ ըլլալնին հաստատելը շատ դժ-
ուար էր :

Վարդուխն Ա. այս դժուարու-
թիւնն աղէկ հասկնալով, նոր խըս-
տութիւններ աւելցուց արգէն ի դործ
դրածներուն վրայ, և յետոյ չուզեց
նաեւ ոչ օսմանցի և ոչ ամերի-
կացի ընդունիլ զարդիական կամ
դաշնակից նաւահանգիստներուն մէջ,
Արոշեց միայն առժամանակեայ կեր-
պիւ օսմանցիներն ընդունիլ, բայց
թուղթ երևին Պարիզ խաւրելու պայ-
մանաւ և մաքսատանց տնօրէնէն քրն-
ւրուելով . և ազատ տրուին այսպիսի
խիստ քննութենէ յետոյ : Վարդու-
ական և դաշնակից նաւահանգիստնե-

բու մէջ եկող յունաց գէշ նայուե-
լու անպատշաճութիւնը մեծ չէր .
վասնզի Ռ. Պուռը զանոնք այնչափ
չէր պաշտպանէր և միւս կողմանէ
Վարդուէոն Ս. ալ այն ատեն ()ս-
մանեան կառավարութիւնը զգուշա-
նալու պատճառ մ' ունենալ չէր
կարծէր :

Իսկ ամերիկացւոց մասին , վե-
րիններուն նման ասոնց հետ ալ նոյն-
պէս վարուիլն աւելի դժուար էր :
Սի նախ ոչ միայն Վաղղիա կու-
գային , այլ նաեւ Հոլանտա , Վեր-
մանիա , Ռուսիա և այն քաղաքնե-
րուն մէջ , ուր բաւական չէր , զա-
նոնք հնազանդեցընելու համար , մի-
այն հրամայելը :

Վաեւ այս ամերիկացիք զօրա-
ւոր տէրութեան վերաբերելնուն ,
պէտք էր զգուշանալ , որովհետեւ
առիթ կար զանի զգուշանալով քիչ
ժամանակէն Վնգզիոյ գէմ պատե-
րազմ հրատարակելու :

Այսպէս երբ Վաղղկոյ նաւա-
հանգիստներուն մէջ, անգղիական
ապրանք փոխցընող ամերիկացի նա-
ւերը կբռնուէին, Քարիլ գտնուող
Միուսթեան ներկայացուցիչին հետ
միջնորդութիւնընելու ելաւ և յայտ-
նեց թէ Պէռլինի և Միլանի իւր ո-
րոշումները խտուածիւն մ' էին, բայց
խտուածենէն յառաջ ևկած խտու-
ածիւն մը: Անդեց թէ անգղիացւոց
անզգամ ակնկալութեանց պատճախա-
նելու ուրիշ միջոց չունէր, և յայտ-
նեց նաև թէ պատրաստ է սակայն իր
որոշումն ամերիկացիներէն խտորել,
սա պայմանաւ, որ իրենք ալ դէմ
դնեն բրիտանիական հարստահարու-
թեանց, և ստիպեն որ Վաղղկոյ
խորհրդարանի 1807 ի հռչակաւոր
որոշումներն յառաջ բերեն, կամ
թէ պատերազմի յայտարարութիւնը
նեն: Այս պայմանաւ, պատրաստ եմ,
կրտէր, շեղոքներուն ամբողջ իրա-
ւունքն ամերիկացւոց ալ հատուցանել:

Սակայն այս միջոցիս, Վերսալայի և մինչեւ Հոլանտայի մէջ ամերիկական նաւերը բռնելու մեծ դժուարութիւն կը գտար: Իր եղբայրը՝ Կուդոյիկոս թագաւոր, կամերժ էր խրատարար իւր հրամանները կատարելու: Վարսուէոն Ա. դժուարութիւնը սկսեցուց (1810 յուլիս) Հոլանտան Վաղղիոյ միացեալ հրատարակելով: Վարսուէոն Ա. մի և նոյն դժուարութիւններն ունէր Տանիսարքայի, Տըրուսիոյ և Առուսիոյ հետ: Եղեկտանդր Ա. խիստ կտիտաւքէր Վաղղիոյ հետ չեղոք մնալ, որովհետեւ միակ միջոցն էր Տաճկաստանի հետ պատերազմն աւարտել, Սոլտանիան և Ալաբիան յափշտակելու: Յանձն կառնաւ Վարսուէոնին ըրածը, որ կուղէր հարաւային Եւրոպիոյ բոլոր եղերաց տիրել. բայց կուղէր որ իր սեպհական միճակներուն մէջ Վարսուէոն Ա. զգուշութիւն ընէ, և ամերիկացիները բռնելու համար եղած

խնդրոյն գէմ ոլատասխանեց թէ՛ ա-
մերիկացիք ամենքն ալ խարերայ չեն ,
թէ՛ անոնց մէջ հաւատարիմներ կան՝
օրինաւոր վաճառականութիւն ընող ,
թէ՛ միայն անոնք իր նաւահանդիստ-
ներուն մէջ պիտի ընդունուին , և
թէ՛ միւսներուն ամենն ալ զգուշա-
բար պիտի գրաւուին . և վերջապէս՝
Մեղղիոյ վաճառականութենէն զըր-
կուելով , կուզէր Մեմփիկան պահել :
Սակայն Վարսօլէոն Ա. նոյն ինքը կը
հրամայէր Մեղղիոյ հետ այն ինչ հա-
ղորդակցութիւններ ընել . և ասով
զինքը հակասութեան մէջ կդնէր :
Մեղղիացիք նաւային ապրանքներու
այնքան պէտք ունէին , որ ամեն տե-
սակ նաւերու , մինչև անգամ թըշ-
նամեաց հրաման տուած էին իրենց
բերել յայտ , կանեփ , ձիւթ առանց
մաքս վճարելու , վախնալով որ ծա-
խու առնելիք ապրանքնին կսուղցը-
նեն : Վարսօլէոն Ա. տեսնելով որ
անղղիացիք պէտք ունէին վերոյիշեալ

ապրանքներուն, առիթ համարեցաւ
դադողիական ապրանքներն ալ ընդու-
նել տալ. և ազատ թողուց այն նա-
ւերն ալ որոնք փայտ, կանեփ կրե-
լէն յետոյ բեռեցինուն մէկ մասն ալ
մետաքսեայ կտաւէ, գինիէ, և այլն.
կրադկանար: Այս տեսակ նաւերը հը-
բաժան անուամբ արտօնադրեր ունե-
ցան: Ասոց Արարչուն Ա. այս ըն-
թացքը թոնելով ինքնին հակառու-
թեան մէջ կիյնար. արդարեւ անաս-
նելի, մանաւանդ անոնց դէմ որոնց-
մէ դաւառային պաշարման վերաբե-
րեալ օրինաց խառագոյն վարմունք
կրպահանշէր: սակայն ինքն իր դրու-
թեան դէմ ուրիշ օրինադանցութիւն-
ներ ալ ըրաւ: Անդդէմ ամենախիստ
զգուշութեան մաքսատունէն ազրանք
փակցընողին ընդդէմ չարաչար տան-
ջանաց, միշտ անդդիական անգրանք և
պարէն դաւառին մէջ կմտնէր: Այն
ատեն Արարչուն Ա. հետեւեալ ո-
րոշման վրայ հաստատուեցաւ: Ասող-

Թական պարէնները ներս մտցրնել
հրամայեց հարիւրին 50 վճարելով ,
իսկ անգղիական գործարաններէ ելած
ապրանաց համար որոշեց թէ ուր որ
անոնցմէ դա՛նուի , արգիլուելէն զատ
հասարակութեան առջին պիտի վառ-
ուի (վճիռ . 5 օգոստոս 1800) : Աս-
կէց զատ որոշեց միանգամայն կատա-
րել թէ այն քաղաքաց մէջ որ կըր-
նան հնազանդ եզրնել , յանկարծ ուստ
որտրտիլ գաղթականական պարէննե-
րուն գոյութիւնը հասկնալու , և մաքս
վճարել տալ , եթէ հաւատարմարար
իմաց տան , կամ գրաւել՝ եթէ պա-
տրուական բլան , այնպէս որ կուզէր
գամենքն ալ ձեռք ձգել , ուր որ ալ
դանէ , և գրաւել դանոնք իր դանձր
կամ դաշնակցաց իմաց տրուած ատեն
կէսը , և ամենը եթէ խարէութիւն
եղած ըլլայ : Հասկցուի թէ այսպիսի
միջոց մը բոլոր գաւառին վրայ ի գործ
դրուելով , սարսափ պիտի պատճա-
ռէր անգղիական վաճառականութեան

հաղորդ եղողներուն :

Վարժապետ Ս. անմիջապէս սուր-
հանդակներ հանեց Աւրուսիոյ բոլոր
վիճակներն . ոմանք ստիպելու , և ո-
մանք ալ այս նոր դրութեան հետե-
ւել հրամայելու : Իսկ ինքն անմի-
ջապէս պտրտիլ ստիպել տուաւ , բայց
ամենէն օգտակարը չէ թէ տէրու-
թեան մէջ էր , որովհետեւ գաղղի-
ական մաքսերը չէին թողուցած , ար-
գիլեալ պարէն ներս մտցընելու :
Վաղտնի մթերք աւելի սահմանա-
գրլի վրայ կգտնուէին . այն ատեն
Վարժապետ Ս. յայտարարութիւն ը-
րաւ թէ Վաղղիոյ սահմանագլուխ-
ներէն չորս օր հեռու դրուած մթերք
իր հրամանները պղծելու դիտաւորու-
թեամբ եղած են , և իրեն դէմ ե-
ղեռնագործութիւն համարուելուն ,
պատժելու իրաւունք ստացած է :

Հետեւաբար , հրամայեց զօրա-
պետաց , որոնք Վպանիոյ հիւսիսային
կողմը կգտնուէին , թէ անմիջապէս

քննեն կասկածաւոր երեւցածներն :
ԱրանքՓորժի մէջ Տալուժ մարա-
ջախտի զինուորներով բռնել տուաւ,
ուսկից փախչիլ կուղէին : Առէնի,
Համպուրկի, Ղիւքպէկի մէջ ահա-
գին մթերքներու գիւտն ըրաւ ու զա-
նոնք գրաւեց առանց նկատելու քա-
ղաքացի իշխանութիւնները : Արի-
նակ վարուեցաւ Աթէթէնի և Քիւսթ-
ռէնի մէջ (քաղաքք բրուսիական),
և Տանձիքի մէջ (քաղաք բոլոնիա-
կան) : Բոլոր վիճակք բացի Ռու-
սիայէ օգոստոս 5 ի վճռոյն ենթակայ
էին : Բայց Արաբոյէոն Ա. իր կողոպ-
տիչ քաղաքականութեան մէջ չմնաց :
Իր վճիռներուն կատարման վրայ ա-
ւելի հաստատ ըլլալու համար Աղեկ-
սանդը Ա. կայսեր հօրեղբորորդւոյն
յատկացած () լտէնպուրկի դքսութիւ-
նը Հանովրայի մէկ մասը, Առէմի,
Համպուրկի և Ղիւքպէկի երկիրները
գաղղիական սահմաններու վերածեց :
Աղեկսանդը Ա. արդէն գաղղիական

սահմանագլխուն դէպ ի հիւսիս տա-
րած ուելուն վրայ անհանգիստ, ուժ-
գին վերաւորուեցաւ: () լտէնպուրկի
դքսութենէն ալ զուկուելուն: Վաղ-
ղիոյ դեսպանին գանգատեցաւ, որուն
խիստ չոր պատասխան մը զրկեց Վա-
րօլէոն Ս. որ իւր գաշնակցին խիստ
իրաւացի դժգոհութիւնն հանդարտե-
ցրնելու տեսակէն չէր:

Գործերն այս վիճակին մէջ ըլ-
լալու ատեն՝ յորում ուսիական վա-
ճառականութիւնը մեծ նեղութեան
մէջ էր, ուստի վաճառականք մտածե-
ցին թէ այս դրութեան ընթացքին
դարման մը կրնայ ըլլալ՝ օտարէն եկած
բամբակէն, մետաքսեայ կտաւներէ,
չուխաներն արգիլելով, որովհետեւ
այս եղանակաւ ուսիական արհեստք
յառաջ բերին այս ասորանքները:
Առաջարկութեան մէջ վաճառական-
ներէ բաղկացեալ մասնաժողով մը
կազմուեցաւ, և այնպիսի ձայներ ե-
լան այս կէտին համար թէ՛ Ազեկ-

տանդը Ա. զինքն ստիպեալ գտաւ
հրովարտակ մը հանել, Առաւիոյ ար-
հեստից նախանձաւոր նկատուած, ինչ-
պէս՝ չուխայ, մետաքսեայ, և այլն,
ապրանքներն յառաջ տանելու հա-
մար, բոլոր անդդիական և մէկ քա-
նի տեսակ Արեւմանիոյ և Վաղղիոյ
ապրանքներն արդիւնելու:

Այս հրովարտակը բաւական խիստ
տանջանքներ կպարունակէր, ինչպէս՝
Վարօլէօն Ա. ի մաքսատանց օրինաց
գիրն, ապրանքներն յարբունիս գը-
րաւել և այրել:

Վարօլէօն Ա. գեկտեմբեր 31 ի
հրովարտակին դէմ սաստկարար գան-
գատեցաւ, որուն Ա. գեկտեմբեր Ա.
պատասխանեց թէ տէրութիւն մը շատ
աղէկ իրաւունք ունի կամ կրնայ ա-
ռանց ուրիշ տէրութիւն մը թշնամա-
նելու, անկէց եկած այն ինչ ապ-
րանքներն իւր տէրութեան մէջ մըտ-
ցնելու արդելք ըլլալ, մի և նոյն
ապրանքներն իր երկրին մէջ ալ յա-

ուաջ բերելը դիւրացնելու համար :
Այս ոչ թշնամութիւն մ' էր , և ոչ
չարակամութեան մը նշան , որովհետեւ
ուրիշ ժողովրդի մը բարեկամութիւն
քարոզելովը հանդերձ՝ աւելի իրեն-
ները գերազանց համարելու արտա-
նութիւն կայ : Առւստիա ինքզինքը կա-
րող կկարծէր բամբակեղէն , չուխայ
և մետաքսեայ կտաւ շինել և փոր-
ձել կուզէր . ուստի նախ և յառաջ
դուրսէն եկած մի և նոյն տեսակ ապ-
րանքներն արգիլել սկսաւ . առի Վաղ-
ղիոյ դէմ ռիսակալութիւն ընելու մը-
տօք չէր՝ դաղղեական այս կամ այն ապ-
րանքներն արգիլելը , այլ միայն ինքն
ալ շահելու համար էր , և ապացոյցը
սա է թէ մի և նոյն հրովարտակա-
ւոր ընդ անդղիական և գերմանական
բազմատեսակ ապրանքներն ալ արգի-
լեց : Այն ինքն Վաղղիա և մի և նոյն
մտօք , Առւստիոյ այն ինչ ապրանքնե-
րը չէր արգիլած . ինչպէս՝ ըորակա-
ծիս աղն (կիւլէրչիլէ) :

Մշակասանդր Յ. սլատասխանեց
նաեւ թէ՛ արդարեւ կընդունիմ ա-
մերիքական ապրանքներ , որոնց մէկ
քանի տեսակները կրնան անգղիական
ըլլալ ընդդէմ որոշմանս . բայց ես
անոնց բացարձակապէս պէտք ունիմ ,
որովհետեւ առանց անոնց՝ հսկատակ-
ներուս մէկ մասն անօթութենէ կը-
մեռնին : Մտոնցմով Պերլինի և Մի-
լանի դաշնադրութեանց դէմ պակա-
սութիւն բրած կըլլամ , բայց Նա-
բոլէոն Յ. նոյն ինքն ալ առաջին ե-
ղաւ իր Խոստմանցը մէջ պակսիլ , և
հարիւրին յիսուն՝ իր նոր ցուցակաւը
(թարիֆա) : Պէտք է նա զիս հան-
դիստ թողու այնպիսի ընթացքի մը
համար , որ նոյն ինքն ալ կընէ , ինէ
պակաս օրինաւորութեամբ , վասն զի
ինքն իր անձն ստիպեալ պէտք էր նը-
կատել ամենէն աւելի , իր որոշում-
ներն յարդելու :

Նաբոլէոն Յ. Մշակասանդր Յ. ի
այս մեկնութիւնները շատ գէշ գտաւ ,

որուն վրայ պատերազմի պատրաստուե-
ցաւ : Մեզ զիոյ կառավարութիւնն ու-
րախութեամբ սովորեցաւ թէ Սուսիոյ
և Վաղղիոյ մէջ բաժանում մը մտ-
էր , որովհետեւ Մեզ զիոյ վիճակը
չատ կծանրանար :

Վարդէոն Ս. և թէ իր ի գործ
դրած միջոցներէն ամեն սպասածը չը-
տեսաւ , դոնէ իր հեմութեամբ սպա-
սածը տեսաւ , մանաւանդ երբ յա-
ջողելու համար պէտք էր հակառակիլ ,
ոչ միայն ժողովրդեան ճաշակը , սո-
վորութիւններն , յարմարութիւնը ,
չափերն , այլ ամբողջ դաւանին : Մէկ
կողմէն դադարեալ պարէն ներս կը-
մրանէր կործանիչ տուրք վճարելով ,
որուն համար անհաշուելի քանակու-
թեամբ պարէն դիզուեցաւ Նոնտոնի
մէջ , և այնքան կպահէին որ աս-
րանքին դինէն աւելի պահելու ծախք
կերթար : Միւս կողմանէ անդղիա-
ցւոց գործարանները , դադարեալաց
դիւրավաճառութեան վրայ հաշուելով ,

բոլոր ազգաց դաղթականաց պէտք և
դաժէն երեք չորս անդամ աւելի ապ-
րանք շինեցին : Ախօրուլէն ելած
Նաւերն ստիպեալ էին բեռնաւորած
ապրանաց մէկ մասն Աւրոպա ետ
դարձրնել :

Սակայն սա պայմաններն ունէին
թէ , պանքան գործարանապետներուն
և վաճառականաց թուղթերուն զինք
իջեցուց , և կուտար իր բնական ար-
ժէքովը , որոնց երթալով բարձրա-
նալը մէկ օրէն միւսը կրնար աղէտ
պատճառել : 1811 ին անձկութիւնն
այնքան մեծցաւ , որ Նիստանիոյ խոր-
հրդարանը ընդհանուր մեանկութենէ
վախնալով՝ 6,000,000 անգղիական
ոսկիի օգնութիւն ընել որոշեց ամե-
նանեղ վիճակի մէջ գտնուող վա-
ճառականաց և գործարանապետաց իր-
խատուութեան ձեւով տալու համար :
Այսպիսի վիճակ մը եթէ քիչ մ'ալ
տեսէր , հարկաւ կամ դրամական ա-
ղէտ մը պիտի պատճառէր , և կամ

Հաշտութեան փափաք մը , կառավարութիւնն ալ չկրնալով դիմանալ : Արեմն մեծ յանցանք գործած և դաւ Վարդէոն Ս . Առուսիոյ Հետ պատերազմելով : 1812 ին Մեգղիոյ վիճակն նախորդ տարիներէն աւելի նեղ և դաւ : Վաղթական ապրանքներն այնքան նուաստացան , որ շաքարին մէկ լիտրը (150 տրամ) Փարիզի մէջ վեց Ֆրանցի կճախուէր , և Վրնտոնի մէջ Հազիւ 70 կամ 60 փարսյ կարծէր : Եւ այժմիկը բեռնալից նաւերով գոցուած էր , որոնք իբրև Համբարանոց կգործածուէին : Վործարանները դադրեցան . գործաւորք գործ չունէին աշխատելու , թշուառութիւն որ աւուր վրայ աւելնալով 1812 ին սով և դաւ , այնպէս որ ժողովուրդն իւր օրական Հացն անգամ վճարելու կարողութիւն չունէր , մանաւանդ ևրբ Հացը շատ սուղցաւ . այնպէս թէ որքան որ Վարդէոն Ս . Առուսիոյ կը գանդատէր ըրիտանիական վաճառա-

կանութեան գուռ մը բանալու, այն-
քան Մեզդիոյ վիճակը չէր աղէկնար:

Մեզդիացի պաշտօնեայն, այս
վիճակն աւելի կճանրացընէր Մեքի-
կայի դէմ բռնած իւր անխօհեմ ըն-
թացքովը:

Հիւսիսային Մեքիկան, սպա-
նիական, հոլանտական և գաղղիական
գաղթականներու հետ միայն ինքն,
այն մեծ երկիրը մնացած էր բրիտա-
նիական վաճառականութեան: Մեզդիա
հոն կըրկէր 200 էն մինչև 250,000,000
ի ապրանք, որոնց մէջ գաղթակա-
նական պարէն ալ կըտնուէր, որ անգ-
ղիացիք այս կամ այն միջոցաւ մը,
ընդ դէմ պաշարման խստութեանց միշտ
դաւառը կրնային մտցընել: Աւրեմն
Մեզդիա մեծ իրաւունք ունէր Մե-
քիկայէն ակնածելու, բայց բան մը
չըրաւ: Տեսնուեցաւ թէ ամեքիկացիք
Վարօլէոն Ն. ի և Մեզդիոյ դաշ-
նադրութեան խստութիւններէն իրենց
նաւերն աղատ պահելու համար, ար-

գիլուած էր անոնց Վաղղիոյ և Մեգ-
ղիոյ եղերքն յաճախել, աւելցրնե-
լով թէ այն երկու տէրութեանց
դէմ ալ այն խստութիւնը կրնեն,
եթէ խստութեանց դրութեան ա-
կանջ չդնեն :

Վարդէոն Ե. այս կէտիս մէջ
խոհեմ ընթացք մը բռնելով, խո-
տորմունք ըրած էր, ամերիկացւոց հա-
մար Պերլինի և Միլանի իր պայ-
մաններն, ըսելով թէ այս կերպիւ
կ'յուսայ տեսնել վերջապէս ամերի-
կացիներն, իրենց դրօշակն արդիւն
ամեն անոնց դէմ, որք զանի կ'ըն-
նամանեն : Մ.յո խմատուն ընթացքին
պատասխան, ամերիկացիք Վաղղիոյ
չահն ապահովցուցին և Մեգղիոյ դէմ
պաշտպանեցին : Վայց այն ատեն ա-
մերիքական նաւերն անգղիացւոց կար-
գէ դուրս հարստահարութեանցն են-
թակայ եղան : Մեգղիոյ մէկ վերջին
պակասութիւնը, խիստ ծանր, և որ
ամեն օր ալ մի և նոյն համարձակու-

Թեամբ և խստութեամբ նորոգուելու
լով Անգղիոյ հետ պատերազմը մո-
տալուտ կրնէր, այն պատրուակաւ թէ
իր նաւաստիներէն շատերը, զօրային
ծառայութենէ ազատելու համար,
Ամերիկա կգաղթէին, անհամար ամ-
երիկացի նաւաստիներ ջնջելու: Մի-
ութեան կառավարութիւնը խստօրէն
գանգատեցաւ և կրսէր իրաւամբ թէ,
եթէ զինուորութենէ փախուստը յան-
ցանք մ' էր, որով անգղիացիք անի-
րաւաբար իրաւունք կունենային հա-
լածելու և պատժելու իրենց երկրին
վրայ, չէին կրնար նոյնն ընել նաեւ
ուրիշին երկրին մէջ: Աթէ ծովե-
րուն վրայ իր ազգային դրօշակը կանգ-
նող նաւ մը, իբրեւ ազգային երկիր
կնկատէ, եթէ այս բոլոր ժողովուրդ-
ներէ ընդունուած սկզբունք մ' է,
թէ յետ այնորիկ ամերիքական նաւի
մը վրայ գաղղիացի նաւաստի մը փրնա-
ունին կամ ոչ, այնքան ապստամբու-
ղական գործ պիտի համարուէր, որ-

քան Առնիկթօնի մէջ յանցաւոր
անգղիացի մը անգամ բռնել ուզող
հաւատարիմ անգղիացի մը, թէ այն
երկիրը պղծեալ պիտի նկատուէր,
թէ հառաւարութեան մը իրաւունք-
ներն, օտար հողի մը վրայ իր ազդէն
յանցաւոր մը հալածելով, զանի իր
հառաւարութեան ձեռքն յանձնելը
խնդրել կ'ընթացուին:

Անգղիացի պաշտօնեայն այս բո-
ղոքներուն ահանջ չկատելով, Մարտ-
տն նախագահը դաշնագրութեան մէջ
պատերազմի խնդիր առաջարկեց: Ար-
դարեւ 1812 յունիս 19 ին պատե-
րազմն սրոշուեցաւ: Իժմադրաբար
Վարօլէոն Ա. Ռուսիոյ հետ թըշ-
ուառ պատերազմն սկսած, և Աղեկ-
սանդր Ա. Անգղիոյ հետ միացած էր:
Արեւայ երեւակայութիլ թէ պատերազ-
մի այս ազդարարութիւնն ինչ ազ-
դեցութիւն կրնէր, եթէ Անգղիա
Եւրոպիոյ մէջ առանց դաշնակցու-
թեան դանուած ըլլար: Ամերիկացիք

դաւառային պաշարման մէջ կմտնէին ,
և Նարոլէոն Ա. բոլոր ոյժն Սպա-
նիոյ վրայ թափել անգղիացիներն ար-
տաքսելու . որոնցմով անգղիացիք ան-
շուշտ կստիպուէին անհրաժեշտ հաշ-
տութիւն խնդրել իրենց վաճառակա-
նութեան ներդութենէն : Ահա այսպէս
Նարոլէոն Ա. ի Մեզղիոյ դէմ ի
գործ դրածներուն ամենն ալ անօգուտ
եղան , և նոյն ինքն անձամբ աշխա-
տեցաւ իւր անկմանը : Ա եցերորդ մի-
աւորութիւնը եղաւ Մոսկուայի ա-
դէտէն յետոյ , և դաշնակիցները
Փարիզ բերաւ : Բոլոր տէրութիւն-
ներն ալ յաջորդաբար դաւառային
պաշարումը մէկդի թողուցին :

11. 1815 է. ի Էր Վրտնէրուն ի-

Գրառումներ

Տեղեկություն

Բոլոր աշխարհ դիտեց Ներո-
պիոյ տէրութեանց ներկայացուցիչնե-
րուն լուսութիւնը Ա. Ենեաթիկի և ծո-

վային իրաւանց զանազան կէտերուն
վրայ հետզհետէ եղած դեսպանած ու-
ղովներուն : Միայն 1815 էն ի վեր
Նոր — աշխարհի վիճակներուն և եւ-
րոպական տէրութեանց մէջ նաւար-
կութեան և վաճառականութեան վե-
րաբերեալ բազմաթիւ դաշնադրու-
թիւններ եղան : Այս դաշնադրու-
թեանց մէջ պատերազմողներուն և
չեղողներուն իրաւանց վրայ զանազան
պայմաններ աւելցուցին , և այն պայ-
մաններն ընդհանրապէս ծնունդ ա-
ռած են այն սկզբունքներէն , որոնց
վրայ հիմնեալ են առաջին և երկ-
րորդ ծովային չեղողութիւններն : Այս
դաշնադրութեանց մէջ գրեթէ միշտ
սա հետեւեալ երկու կէտերը կ'գրտ-
նուին :

“ Արօշակ չեղող , ապրանք չե-
ղող ” — “ Արօշակ թշնամի , ապրանք
թշնամի ” :

1854 ին Արիւմի պատերազմն
Ազգաց Իրաւանց մէջ նոր յառաջա-

դիմութիւն մ'ալ բերաւ : Ասոնք են
ահա 1856 ի դեսպանած ողովին հաս-
տատեալ սկզբունքներն ծովային պա-
տերազմի համար :

Ա. Ասպատակութեան ջնջումն :

Բ. Չեզոք դրօշակը թշնամի ապ-
րանքը կպատրուակէ բաց ի պատերազ-
մէ արգիլեալ եղող տեսակէն :

Գ. Չեզոք ապրանքները բաց ի
պատերազմէ արգիլեալ եղող տեսա-
կէն չբռնուիր, թշնամի դրօշակի տակ
ըլլալովն անգամ :

Դ. Պաշարմունք ստիպողական
չեն համարուիր, մինչեւ որ իսկա-
կան շրջան :

Վեսպանած ողովը գոցուելէն յե-
տոյ Վաղղիոյ կառավարութիւնը,
նոյն ժողովոյն ներկայ չեղող օտար
տէրութեանց մէջ միջնորդութիւններ
ընել սկսաւ, թէ անոնք ալ միանան
ծովային իրաւանց սկզբունքները ներ-
կայացնող վճռոյն (1856 ապրիլ 16) :

1858 յունիս ամսոյն Պ. Ա. ա-

լէսքի , գաղղիացւոց կայսեր տեղեկագիր մը տուաւ , որով կհաստատէ թէ միայն տէրութիւնք , Սպանիա , Մեքսիկա և Միացեալ Նահանգք այս սկզբանց բոլորովին միանալը մերժեցին :

Սպանիա և Մեքսիկա ասորանքներուն ազատութիւնն ու պաշարմանց ճշդութիւնը հաստատեցին , բայց այս կառավարութիւններն ասպատակութեան ջնջումն չընդունեցին :

Իսկ Միացեալ Նահանգք դեսպանաժողովին վերոյիշեալ սկզբանց դէմ գալէն յետոյ , աւելին ալ ուղեցին : Խնդրեցին թէ պատերազմող աղգաց քաղաքացւոց մասնաւոր ստացուածքն անեղծելի ըլլան և զօրային նաւերէն չբռնուին : Այս պայմանին համար միայն , Միացեալ Նահանգք ասպատակութեան ջնջումը կընդունին :

Այս էր ահա , Պ. Մարտի , Աշինկիթօնին խորհրդարանին արտաքին գործոց պաշտօնէին նամակին հա-

մատուցութիւնը ջնջման մասին վերա-
 բերեալ. ջնջել այս իրաւունքը, հայ-
 րենիքնին մտանգի մէջ եղող քաղա-
 քացիքը կամաւ պատերազմի մասն
 առնելու արտօնութիւննին կարգէ դուրս
 սեղմել էր: Այնպիսի քաղաք մը հայ-
 րենակցութեամբ դռնէկիք ազբիւրնե-
 րէն զրկել է, և իր քաղաքացիներ
 բուն գործողութիւններէն. մանաւանդ
 այն քաղաքն, որ սովորաբար նաւա-
 յին զօրաւոր բանակներ կապահէ:
 Ենթադրուած հրատարու մը ճիշդ հետե-
 ւութիւն կունենար, եթէ բոլոր աշ-
 խարհիս արտօնութիւն տրուած քլար,
 երկու կամ երեք մեծ տէրութեանց
 ծովային բաղարձակ պետութիւն շնոր-
 հել և նուաստացրնել բոլոր այն ժող-
 ղովուրդներն, որոնք կարող չեն կամ
 չեն ուզեր ինքզինքնին հաշտութեան
 ժամանակ մեծ նաւատորմով մը լուծին
 տակ գնել:

Ի՞նչ պէտք է մտածել ջնջման

մասին:

Եւրոպականութեան առջեւ այն-
պիսի միջոց մ'է, որ պէտք է լուսա-
ւորեալ ժողովրդոց խղճովը դատա-
պարտուի: Պատիւ է զինուորի մը,
երբ ամեն վայրկեան հաճութեամբ
իւր կեանքը զոհելու պատրաստուելէն
զատ, նաեւ մտքառելու մասնաւոր
փափաք մ'ունենայ: Իսկ ըստ անձ-
նական կրօնի փառաց սէր, և ծառա-
յութիւններովն արժանաւորութեանց
հասնելու անձնասիրութիւնն ընդուն-
ուած է: Մնացածին համար ամե-
նաբայարձակ անշահասիրութիւն կհը-
րամայուի անոր: Աւրիշին ստացուած-
քին մէջ իր անձնական շահուն բան
մը ընելու չէ, մինչեւ անդամ իր
թշնամւոյն: Այս պարագայիս մէջ ա-
ւարառու և ասպատակ մ'է. ուստի
անողորմն իր քաղաքին համար զինեալ
քաղաքացի չէ, իր վէճն յառաջ տա-
նելու և իւր փառքն ու իրաւունք-
ները պաշտպանելու, այլ սպանիչ ա-
նարդ շահու մը համար:

Բռաջներն այսպէս չէին մտա-
ծէր . Վաղղիոյ ամենէն մեծ նաւա-
պետները մեծ ջնջումներ ըրած են :
Ուրիշ ժամանակ , ուրիշ սովորու-
թիւնք : Օյնուոր մը՝ որ այսօր ստա-
կի խոստմամբ պատերազմի դաշտի մէ-
ջէն բանտարհեալ մ' ազատէ , իրեն
ընկերաց առջեւ կանարգուի , և իբրև
մատնիչ իւր հայրենեաց՝ պատերազ-
մական ատեանի առջեւ յանցաւոր կը
դատուի . այսպէս կընէր ահա Վայ-
եարթ , որ կկարգանք պատմութեան
մէջ , իբրև օրինակ առաքինութեանց
և հայրենասիրութեան :

Սակայն պէտք չէ կարծել թէ
Սիւսեացի Վահանգք բարոյականու-
թեան այս դաղափարաց անզգայ էին :
Հայտնեցին անոնք թէ ջնջումը կըն-
դունին , եթէ ուրիշ պայման մ'ալ
աւելցուի թէ՛ պատերազմական նա-
ւերը վաճառական նաւերուն վրայ չը-
յարձակին , մինչև անգամ եթէ թըշ-
նամի դրօշակի տակ ըլլան : Արսեն նաև

Թէ ինչպէս որ պատերազմող տէրու
 թեան մը զինուորները թշնամի տե-
 րութեան մը հպատակաց անձնակաւ
 ստացուած ոց վրայ իրաւունք չունին,
 այնպէս ալ պէտք է որ այս սկզբուն-
 քը ծովային պատերազմի մէջ ալ ըն-
 դունուի :

Պատճառն է որ այս նախապայմանն է :

Նախապայմանն է թէ թշնա-
 մի քաղաքի մը մէջ բնակեալ զին-
 ուոր մը իր անձնակաւ գործածութեան
 համար և ոչ մէկ բան մը անելու
 է* . բայց այս ճշմարիտ է և բոլոր զին-
 ուորը իբրև սոսկակաւ անձ կ'գործէ :

* 1862 թ , Չինաստանի կայսեր
 է թէ պալատին նոր աւարտ մեր հար-
 տատութեանը դէմ է : այս պարա-
 գային մէջ թէ գաղղիացիք և թէ անգ-
 ղեացիք այնպիսի տէրութեան մը հետ
 գործ ունենին , որ առանց ամաչելու
 ամենաստորին կեղտիւ կ'արուէր . և
 այնպիսի ժողովրդի մը հետ , որ ա-
 ռանց աղգու դասերու չէր գղար :

Ապատերազմի իրաւունքն արտօնութիւն
կուտայ թէ բոլոր զօրապետ , բանակ ,
պաշտօնեայ , քանի որ թշնամի երկրի
մէջ կդտնուի , կրնայ պատերազմի
տուգանք սահմանել , բնակչաց թուա-
համարն ընել տալ , զինուորները բը-
նակչաց տուներուն մէջ տեղաւորել ,
հունձերն իրենց ձիերուն կերցընել ,
և այլն : Ա երջապէս մասնաւոր ստաց-
ուածոց դէմ գործել , միայն թէ
բոլոր այս եղածներէն ստակի արդիւնք
չպիտի ըլլայ ոչ գլխաւորին և ոչ զին-
ուորաց : Եւ ինչ պիտի ըլլար ծո-
վային պատերազմն , երբ պատերազ-
մող ազգաց վաճառականութիւնը կա-
րենար խաղաղութեամբ յառաջ եր-
թալ , կամ շարունակել իր ընթաց-
քը՝ երբ նաւատորմիղները բռնուէ-
ին : Արդար և օգտակար է ազգաց ,
որ անշատարար կդործեն պատերազմի
ազդարարութիւն ընելով , պատաս-
խանատու ըլլան և պատերազմին հետ
եկող տանջանաց մասն ունենան . այն

ատեն ատելի և անբարոյական կըլլար
վաճառականութեան և ազգաց իրա-
րու մէջ դաշնադրեալ պայմանադրու-
թեանց յաջողութիւնը, կառավարու-
թեանց արիւնոտ մաքսուման քով :

Մովային պատերազմի սկզբուն-
քը թշնամւոյն վաճառականութիւնը
նեղել է : Մ^ոնչ է նպատակնին երկու
պատերազմող տէրութեանց : — Մ^ո-
վերուն երեսէն թշնամւոյն գրոշակն
արգիլել, և ծովային վաճառականու-
թեան շահերը նոյն ազգէն զրկել :
Մ^ոնչու համար ծովային ազգերը մե-
կըզմէկու գէմ պատերազմական նա-
ւատորմիղներ կհանեն . այս տեսակ
ղէնքերն ինչ բանի կծառայեն, եթէ
թշնամին կարող ըլլար անոնց աչաց
առջև իր վաճառականութիւնը շա-
րունակել և բացարձակապէս վարուիլ
իրբեւ թէ անոնք չկային : Մ^ոնչ օ-
գուտ ուրեմն նաւատորմիղի գէմ դը-
նելը, քանի որ ծովային վաճառա-
կանութեան չկրնար դուլիլ : Մ^եծ

յիմարու թիւն մ' եղած կըլլար այն նա-
ւատորմիդին հետ պատերազմելու ծախք
ընել , քանի որ չկրնար քեզ մեա-
սել , որովհետեւ իր միակ պաշտօնն
է շուրջ դալ , մինչեւ որ իրեն դէմ
հակառակորդ մը դանկ : Անկ խօս-
քով ըսել է թէ ծովային պատերազ-
մը ջնջուած է :

Ծովային սեպհականութեան
ճշմարիտ անունն է վաճառականու-
թիւնը . պէտք է որ անդրժեւի ըլլայ
պատերազմող վիճակաց մէջ այն օրն ,
յորում դաւառային պատերազմաց ա-
տեն իրենց պատուաւոր հպատակաց
վաճառականութիւնը անդրժեւի կհը-
րատարակեն : Բայց ինչպէս մէկը ,
նոյնպէս միւսն ալ անդորժադրելի է :

Աւարկութիւն : Աւաւատորմիդ մը
առանց վաճառականութեան դէմ ըլ-
լալու կրնայ դէշութիւն ընել : Աւա-
ւատորմիդները ցամաք ելնելը կպաշտ-
պանեն , և թշնամւոյն երկրին արշա-
ւանքը կդիւրացընեն : Ասիկա մօտերս

տեսնուեցաւ երբ Գաղղիոյ և Մեդ-
ղիոյ նաւատորմիկները Վրիժի մէջ
Սեւասթօփօլի պաշարման համար դաշ-
նակցեալ խուճիւկներ դուրս հանեցին :

Պատճառներուն : Սեւասթօփօլը կար-
գէ դուրս պարագայ մ' է : Ճշմար-
տապէս խօսելով՝ ծովային պատերազմ
մը չէր այն : Ռուսիա ծովային պա-
տերազմը մերժեց , և արդարեւ հոն
միայն ցամաքային պատերազմ եղաւ :
Օովայինը միայն բանակը Վրիժ
տանելու ծառայեց :

Համառօտաբար՝ պատերազմողաց
վաճառականութիւնն իրարու մէջ ա-
ղատ և անարատ ազդարարութիւն բ-
նելը , ծովային պատերազմը ջնջել
ըսել է : Օովային վիճակաց այսպի-
սի առաջարկութիւն մ' բնելն , և մի-
այն աս նպատակաւ ասպատակութիւ-
նը ջնջելը , ճշմարիտն ըսելով զանի
ջնջելը մերժել է , և նոյն է նպատա-
կաւ Միացեալ Աստանաց , որոնք
այս կարծիքէն էին , որովհետեւ կար-

ծեցին թէ այս մերժումն իրենց շա-
հաւոր է :

Մտպատակութեան ջնջմամբ, ինք-
զինքնին, խաղաղութեան ատեն զո-
րային զօրապետ մը իրենցմէ աւելի
զէնք ունեցող տէրութեանց դէմ
անզէն կարծելով :

Չվախցանք այս ծանր խնդրոյն
պատմական մասին վրայ ընդարձակօ-
րէն խօսելու : Մ. յա յայտարարութիւն-
ներն օգտակար էին, չեղքներուն վա-
ճառականութեան վերաբերեալ 1856
ի դեսպանաժողովոյ ընդունուած
վերջին որոշումն աղէկ հասկնալու
համար :

Իսկ դեօպանաժողովոյ վճռուած
միւս երեք կէտերուն վրայ արդէն
բաւական խօսած զայնքս դար-
ձեալ պանոնք յատաճաբերելու պէտք
չէր տեսնել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԹՆԵՐՈՐԳ

ՀԱՇՏՈՒԹՒՒՆ

1. Գեւազանաժողովի կազմութիւն :

Տարոյականութիւնը կազմանէ ամեն պատերազմող տէրութեան խազաղութիւն ընել, երբ պարտուպատշաճ հատուցում մը կընծայուի : Տայց շատ անգամ կպատահի թէ յաղթող պատերազմականները թշնամւոյն նըուէրներն ընդունելը կմերժեն, և կուզեն իրենց յաջողութիւնը չարաչար գործածել . ինչպէս Սպանիոյ* ժա-

* Լուդովիկոս ԺԳ . Կարողոս Բ . ի կտակն ընդունելով, որ իր տիեզերական ժառանգորդին համար կհաստատէր Անժուի գուքս, Գաղղիոյ թագաւորին թողը, դաշնադրութիւն մ'երզաւ, սպանիական լայնատարած պետութեան գահակալութեան գլուխ այս իշխանն ըլլալն արդիւնէլու :

ուանդ ութեան պատերազմին մէջ որչո-
քեքտասաներորդ դարուն սկիզբն ,
բազմաթիւ տարիներ Վուզովիկոս ԺԳ .
ի բնծաները մերժուեցան :

Հաշտութեան համար առաջին
առաջարկութիւններն ուղղակի պա-
տերազմող տէրութեանց մէկէն կըլ-
լան . երբեմն ալ չեզոք տէրութեան
կողմանէ , որ իր բարի ծառայու-
թիւնները յառաջ կրերէ , և որ շատ
անգամ իրբեւ միջնորդ կընդունուի :
Երբեմն ալ խաղաղութեան կարեւոր
պայմանները դեռ չժողոված , կորոշ-
ուին ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԱԷ :

Ինչպէս Վիէպէնի հաշտութեան պայ-
մանները (1796) , Քամբո—Պօլմի-
ցի (1797) դաշնադրութենէն յա-
ռաջ եղան : Աոյնպէս Ա իլլա—Պը-
րանքոյի (1859) հաշտութեան պայ-
մանները Օ իւրիքի դաշնադրութենէն :

Արոշելու առաջին բանն է , երբ
դեռապանած ողովի միութեան համար
է , միաւորութեան տեղն , որուն

ընտրութիւնն անտարբեր բան մը չէ :
Եթէ որոշատեղին գործողութեան
գիծերուն մէջն եղած է , պէտք է
զանի չեղոք հրատարակել , այնպէս
որ պատերազմող մէկը կարող չըլլայ
իր ոյժը մտնեցնել , ժողովոյն վե-
ճերուն մէջ շիտմութիւն պատճառե-
լու : Եսոր համար է որ Ա չսթ Նա-
լի խաղաղութիւնն որոշող ժողովին
ատեն Մուսթրա և Օղնասյուսք
քաղաքները չեղոքացուցին : Ես կե-
տին մէջ պէտք է նաև թղթաբեր-
ներու անեղծութիւնը պայմանել :

2. Գեղարանածորըն Բանալու Էղանախը :

Երբ ժողովատեղին ու ժամա-
նակն որոշուած է , անոր մասն առ-
նող տէրութիւնք կպարտաւորին իրենց
ներկայացուցիչներն ուղարկել : Նիս-
տերուն նախագահութիւնն ու որոշմանց
անօրինութիւնն , որու վերաբերելու
խնդիրն յառաջուց որոշուած է միշտ

զանազան տէրութեանց մէջ : Նշահանրապէս նախադասութեան մասին ընդունուած սովորութիւնն է, ժողովն եղող քաղաքին ծերակուտի նախադասին կամ արտաքին գործոց պաշտօնէին նուիրել նախադասութիւնը : Ըստ համար էր որ 1856 ին Փարիզի դեսպանաժողովին նախադասը եղաւ Պ. Ալէքսքի : Արոշումներ կսկսին կատարեալ արտօնութեանց քննութեամբն ու փոխանակութեամբը : Յետոյ կորոշեն վճուելու եղանակն, արարողութեան կէտերը, կարգը և նախադասութիւնը. կէտեր, որոնք առաջուան նման դրժուարութիւններ չեն յարուցաներ : Նշահանրապէս ներկայացուցիչք այբուբենի, կամ իրենց հետզհետէ հասնելու կարգաւը կնստին : Ըմեն մէկ նիստին ատենագրութիւնը կըլլայ ստորագրեալ բոլոր ներկայացուցիչներէն :

Սակայն կրնայ ըլլալ որ խօսա-

կցաթիւններն ուրիշ եղանակ մ' առ-
նուն : Ինչպէս՝ 1859 ին , Օ՛խրիքի
դեպքանաժողովին , ժողովը գաղղի-
ացի ներկայացուցիչին տունը կկաղ-
մուէր . բայց ինչպէս որ Սարտենիոյ
և Ղաւարիոյ մէջ դաշնադրելիք խըն-
դիրները խիտ փշտաւ և շատ անգամ
նաեւ դրգուիչ էին , գաղղիացի ներ-
կայացուցիչն ունեցաւ ժողով կամ
նիստ յաջորդաբար թէ՛ Սարտենիոյ
և թէ՛ Ղաւարիոյ հետ , միճաբանու-
թեան տակ ինկած կէտերն երկու կող-
մանէ ալ ընդունել տալու :

3. Դաշնադրութեանց խճագրութիւնը :

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ
անունն ըսելէ յետոյ , մինչև անգամ
(Սմանեանց հետ եղած դաշնադրու-
թեանց մէջ պահուած եղանակ , դաշ-
նադրութեանց պատճառները և ներ-
կայացուցչաց անուանքը կհամարուին .
յետոյ կհետեւի հաշտութեան և բա-

րեկամութեան հիմն եղող յօդուածը . և յաջորդաբար՝ բանտարկելոց ազատութիւնն ու փոխանակութիւնը վաճառականութեան սկսիլը , թղթակցութիւն , և այլն :

Վ.յս յօդուածները միշտ հաշտութեան պայմաններէն յետոյ կուգան :

Միտքանելու ամենադժուարին կէտն է , սովորաբար իրարմէ առնուած յաղթութեանց և ստացուածոց կէտն : Վ.սոր վրայ կհիմնին , երբեմն պատերազմէ յառաջ եղած դիրքն , երբեմն պատերազմի ատեն եղած դիրքն , և երբեմն ալ վերջապէս պատերազմողին մէկը կամ միւսն իր յաղթութեանց մէկ մասը յետս կգարծրուէ :

Ա երջին յօդուածը կորոշէ թէ որ ժամանակին և ո՛ր տեղ պիտի ըլլայ հաստատութեան փոխանակութիւնը :

Ըստ անգամ երրորդ տէրութիւն մը կհրաւիրուի հաշտական դաշ-

նադրութեան մը ապահովութիւնը
 հաստատելու թէ ինչպստ բոլոր դաշ-
 նադիր տէրութեանց, թէ բոլոր դաշ-
 նադրութեան և թէ անոնցմէ մէկուն
 օգտին կամ մասնաւոր յօդուածի մը:
 Ինչպէս որ (1779) Վրուսիոյ և Վ.-
 ւրստիոյ մեջ եղած թէքսէնի հաշ-
 տութիւնը Վրուսիայէ հաստատուեցաւ:

ՎՆԻՐԳԱԼԵՆՆ

Ահասկցուի թէ Ազգաց Իրա-
 ւունքն Ազգաց իրարու մէջ ունեցած
 յարաբերութիւնները կկանոնաւորէ :
 Առսաւորեալ ազգերէ ընդհանրա-
 պէս ընդունուած այս օրէնքներն այն-
 քան կատարեալ չեն : Մարդկային
 գործոց զանազան կէտերուն մէջ ան-
 կատարելութիւն միշտ կգտնուի, բայց
 և այնպէս չկրնար ուրացուիլ թէ
 Ազգաց իրարու հետ ունեցած յա-
 րաբերութեանց վերաբերեալ իրաւանց
 այս գաղափարը 'ի սկզբանէ 'ի վեր
 մեծ յառաջադիմութիւն բրաւ : Ան-
 շուշտ մեր դարն աւելի պիտի տեսնէ,
 արդէն Իտալիոյ վերջին դէպքերուն
 մէջ նոր սկզբունք մ'ալ աւելցաւ .
 ժողովուրդք կրնան ընտրել հին իշ-
 խանութեանց մէջէն այն գլուխն, ո-
 րով կունենան Իտալիոյ միութիւնը :
 Այսօր նաեւ Վերմանիոյ և Տանի-
 մարքայի մէջ երեւան ելած մաքա-
 ուումը, քաղաքականութիւնը յոգ-
 նած իր զօրութիւններէն կարծիքները
 միացընելու, կարելի է անհաշտելի,

կսկսի հարցունել թէ՛ միակ միջոց
այս խնդրոյն լուծման , զանի ժողո-
վրդոց կարծեաց յանձնելը չէ՞ :

Անուրանալի է թէ որչափ այս-
պիսի մէկէն ի մէկ և անխոհեմաբար
եղած խորհուրդներ կործանումներ
կպատճառեն : Աայց ճանչնանք նաև
թէ հասարակաց իրաւունքին , և լու-
սաւորութեան յառաջադիմութիւննե-
րով ազգայնոց կամաց գիմելը պիտի
կարողանայ մէնչեւ այսօր ազդերը զի-
նող և երկիրս արեամբ ներկող խըն-
դիրները խաղաղութեամբ լուծելու
ճշմարիտ միջոց մ'է : Մենք հաստա-
տութեամբ կկարծենք թէ այս յառա-
ջադիմութիւնն օր մը պիտի կատարուի :

Վաղղիոյ դատաստանական վիճա-
կազիրը մեզ կսովորեցրնէ թէ զանազան
գաւառներու մէջ եղած քաղաքական
գատերու թիւը հասարակաց կրթու-
թեան հետ համեմատաբար պակասած է :

Վաղ այն օրն ալ , յորում ազ-
գերն աւելի լուսաւորուելով և ար-
դարասիրութեամբ թնդանօթի արիւ-
նտա սուկալի միջնորդին չդիմէին :

